

Urre eztaiak - Bodas de oro

URRE EZTAIETAKO ZITUAK

Hori da EUSKERA-k zerbaki berezi hontan eskaini nahi diguna.

Euskaltzaindiak ezin utz zezaken muga hura zerbait gogoangarri egin gabe. Bere sorrera gogoratu, eta sorrera eman zioten gizon handiak goraiatu gabe, alegia.

Baina hori zerbait zelarik, ez zen aski.

Ez. Lehengo ereinotz kimuak aldarrikatzea ez da aski. Hortaz gainera, Euskaltzaindiak zerbait iraunkor, hizkuntzarentzat ondo-ritsu eta onuratsu gerta diteken zerbait, egin nahi izan zuen.

Gainera, zorretan zen Euskaltzaindia gure herriarekin. Sortze egunean eskatu zitzaiona bete gabe zuen oraindik. Euskera idatziaren batasunerako bidea erakus zezala: hori eskatu zitzaion orduan. Eta berrogeitamar urtetako atzerapenez bada ere, Euskaltzaindiak eskatu zitzaiona egin du, bere zorra kitatu du.

Hain zuzen, hortarakoxe antolatu zituen Arantzazun hiru egunetako jardunak, 1968.eko urriaren hasieran, euskeraren batasuna gai bakartzat harturik.

Euskera idatziaren batasuna ez da, noski, gure hizkuntzak dituen gaitz guztientzat panazea edo enremedio miraritsua, baina bai, besteak beste, bizi izateko behar dituen gauzetatik bat. Eta Arantzazuko jardunen ondorioz, Euskaltzaindiak agiri bat eman zuen batasun hortarako bidea erakutsiz eta arau batzuk emanaz. Eta agiri honi buruz geroago dudak eta eztabaidak sortu zirelako, Euskal-

tzaindiak berriro, 1970.eko uztailaren bileran, baieztu eta finkatu egin zuen.

Berandu, sekula baino hobea. Euskaltzaindiak, sorrera egunean eskatu zitzaiona, noizbait bete du: bere urre eztaiak ospatzekoan.

Egia. Ez da oraindik erantzun osoa. Arantzazuko arauak be-teaz, ez dugu oraindik euskera erabat batua izango, baina bai batu antzekoa, edo batasunera bidean abiatua.

Euskaltzaindiak bazekian puntu larria zela hau. Sesio bide eta liskar bide gerta zitekena, gainera. Baina ezin luza zezaken hauzia beti gerorako, bere eginbideari traizio egin gabe. Eta hauta ziteken formularik zentzuzkoena hautatu du. Ez du euskalki bat oinarri bezala hartu. Euskalki literario guztien nortasuna neurri batean errespetatu du. Zer egin du, orduan? Euskerak badu muin bat euskalki guztietan bizi dena eta denetan berdin dena. Guztiona den muin hori haintzat har, horretan oina finka: hori da egin duena. Arantzazuko arauak betetzen baldin badira, bada, gure euskalki literarioak ez dira (orain arte gertatu den bezala) elkarrengandik ge-roago eta aldenduago ibiliko. Aitzitik, hurbilduaz eta elkargana ba-tuaz joango dira.

Daueneko, arau hoiak betez gero, honako hiru eremu hauetan egiten da batasuna: 1) *Ortografian*. Hau bait da premiatsuena. Izan ere, Ortografia hizkuntza idatziaren jazkera dugu. Eta hitzek soineko berdin eta jakin batekin sartu behar dute begietan barrena: hau da hizkuntza idatziaren lehen legea. 2) *Deklinazioan*. Axola handiko eremu hontan ere Arantzazuko arauak batasuna egin eman digute, euskalkien zenbait berezitasun errespetatuz. 3) *Hiztegian*. Hiztegi kontuan ere batasun handi batetara heltzeko bideak jarri dira.

Ez da erantzun osoa —esan dugu lehen ere—. Honelako obra handi bat ez da goizetik gauera burutzen. Baina planteamendua emana da, eta planteamendua ongi egiten asmatu denean, berez bezala datoz fruitu umoak, ondorioak.

Arantzazuko arau hauen argitan egin nahi du lan Euskaltzaindiak. Eta maisu, andereño, idazle eta denok languntzaile, lankide eta jarraitzaile dituelarik, obra handi honi buru eman nahi lioke.

Gure batasun bidea bi harroin edo pilare hauen gainean oinarriturik dago: Antzina Euskalerra osokoa zena, eta gaur ere Euskal-

erri osoan edo gehiengan edo zati dexente batean behintzat bizi dena, hori gorde, horri aurea eman, horri eusten ahalegindu.

Beraz, antzinatasunean sustraiak bota. Hizkuntzak, berekasa utzirik, zatikatuz, barreiatuz, sakabanatuz doazela badakigu. Gure euskalkiak ere lehen hurbilago zeuden elkarrengandik, orain dauden baino. Beraz, antzinatasunari begiratzea dugu elkarganatzeke bide bat.

Baina antzinatasuna bera bakarrik ez da aski. Horregatik esan dugu: Antzina ororena zena, eta gaur ere ororena edo zati handi batena behintzat dena. Horra erregibidea, horra antzinatasuna eta gaurkotasuna elkartuak.

Hau da Euskaltzaindiak hautatu duen bidea. Bide horren etsaiak, berriz, txokokeriak, probintzikeriak, tradizio gabeko berrikeriak.

Printzipio handi hauen argitan lan egiten segitzen badugu, oztopo handi gabe hel gindezke xedera. Bidea urraturik dago.

* * *

Euskaltzaindiaren urrezko eztaietaz *EUSKERA*-k orain baino lehen ere agertu ditu lanak.

1967.eko zenbakian D.Manuel Lekuona euskaltzainburuaren hitzaldia agertu zuen: «Euskaltzaindiaren Gizaldi Erdi betetzea» (*EUSKERA* XII (1967), 315). 1968-ekoan, berriz, Arantzazuko jardunen hitzaldiak, elkar hizketak, agiria eta abar agertu ziren (*EUSKERA* XIII (1968), 137-250); eta bai jardun beroien ondoren egin zen «Batasunerako Hiztegia» ere (*EUSKERA* XIII (1968), 251-265). Aita Intza-r Damasok Euskaltzaindi sortuberri eta euskaltzain zaharrei buruzko oroigarriak agertu zizkigun (*EUSKERA* XIII (1968), 271-273). Baita Idazkari Nagusiak prensarako, propaganda bezala, egin zuen lana ere agertu zen: Juan San Martín, «Bodas de Oro de la Academia de la Lengua Vasca» (*EUSKERA* XIII (1968), 293-299): Euskaltzaindiaren sorreraz eta Euskaltzainburu izandako jaunbez berri ugariak ematen dira bertan. Hurrengo bi urteetako tomuan ezer agertzeko ez zen erarik izan, Etxahunen lanek betetzen bait dute tomo hau. Baina tomo hau berau ere —700 orrialdetako tomo ederra, euskaldun koblakaririk famatuaren lan guztiekin

Haritschelhar euskaltzainburu ordeak konposatua— urre eztaiak ospatzeko «extra» edo ohi-ez-bezalakotzat atera nahi izan zuen Euskaltzaindiak.

Oraingo zenbakian, bada, urte hartan zehar egindako lan, jaialdi eta bilera guztien berri ematen da. Eta bilera hoietan irakurritako hitzaldiak argitaratzen dira. Hitzaldi hoietatik gehienek lehen-orduko euskaltzain batzuk edo ta joan mendetako euskal idazle batzuk goiraipatzeko eginak direla, esan beharrik ez dago.

Beraz, hau izango da zenbaki honen mamia: 1) Urre eztaietako kronika. 2) Euskaltzaindia sortu zeneko lehen batzar-agiria. 3) Euskaltzaindiak Iruine, Baiona, Gasteiz, Bilbao eta Donostian egin zituen bileretako hitzaldiak. 4) Ramón Menéndez Pidal jaunak egin zigun eskutitza. 5) Arantzazuko jardunen ondoko Agiria. 6) Hila-beteen izenei buruz Euskaltzaindiak jaso zituen txostenen eta eman zuen erabakiaren berriak. 7) «Educación y Ciencia» delako Ministro jaunari bilinguismoaren alde Euskaltzainburu jaunak egin zion eskutitza. 8) Euskaltzaindiaren Agiriak. 9) Euskaltzaindiak 1968-1969 urteetan hartu dituen euskal liburuen berriak. 10) Euskaltzaindikoko jaunen lista edo zerrenda. (Bai gerra aurreko eta bai gerra ondoko Euskaltzaindiaz zer ikusi izan duten jaun guztien izentegia osatu dugu, alegia). 11) Eta azkenik, Euskaltzaindiaren kon-dairarako balio lezaketen zenbait argazki eta apaingarri ere atxiki nahi izan dugu, oroigarri bezala gelditi ditezten.

* * *

Gure asmoa da, gainera, *EUSKERA* hau maizago ager araztea, eta gure hizkuntzarekiko lanetan dabilentzat tresna baliotsuago bihurtzea. Ahal baldin balitz, hiru hilabetetik hiru hilabetera kalera irten behar luke, eta gehiago zabaldu gure hizkuntzaz arduratzen direnen artean. Euskaltzaindiaren lan, erabaki eta albistez ongi hornitua atera nahi genduke beti. Batez ere gure batzarretan irakurtzen diren txosten eta ikerpen lanek hemen izango dute argitaratzeko bidea (ez denak, noski, baina bai redakzio-konseiluaren iritziz onenak edo egokienak diruditenak). Hortaz gainera, euskalari jakintsuen ikerpen lanak, monografiak, behinolako testuen edizioak eta abar, orain arte bezala, ahal den neurrian argitaratuz joanen gera.

Gaurkoz, irakurle, bikoakizu, zenbaki hau, Euskaltzaindiaren urrezko eztaiei gehienbat eskainia.

Asmatuko al du Euskaltzaindiak agerkari hau bere asmo eta ametsen neurriko bihurtzen!

Luis Villasante
Euskaltzainburua

URRE EZTAIEN KRONIKA

Euskaltzaindiak, bere sorreraren urre-eztaietara heltzean, beharrezkoa zuen oroitzapenez zerbait bereizgarri antolatzea, eta hala egin zuen.

Elkargoaren kondaira labur bat idatzi zan, zenbait periodistaren berri eskeari erantzunez egin zena; arrazoi honegatik egin zen erderaz eta *Bodas de oro de la Academia de la Lengua Vasca* izenez zenbait aldizkari eta egunkaritaraz zabaldu, era berean gure *EUSKERA*-n ere. (1).

Iruñean, 1967-ko abenduan Manezaundi zenaren ohorez egin zen bilera hartan eskatu zen 1968-ko lehen bilera urre-eztai planifikazioari buruz egitea. (2). Orduandik, 1968-1969-ko agirietan ikusiko dugun bezala, hasi ziren autolakizunak.

1968-ko urtarrilean Bilbon egin zen bilera, M. Lekuona euskaltzainburuak hitzaldi labur batekin iriki zuen (3), eta bilera hone tan Oñatiko Unibersidadean azaroan Biltzar nagusi batzuk egitea

(1) EUSKERA, XIII (1968), 293-99 orr.

(2) EUSKERA, XIII (1968), 350 orr.

(3) Hitzalditxoa hau EUSKERA, XII (1967), 315-17 orrialdeetan argitaratu zen.

erabaki zen, eta bertarako gai bakarra aukeratu zen: Euskera idatziaren batasuna. Otsailaren 23-an Donostian egin zen batzarrean ontzat hartua izan zen gai hau erabiltzea urre-eztaietako Biltzar nagusian.

Denen iritzia zen gure euskara idatziaren batasuna behar-beharrezkoa dugula hizkuntza biziko bada. Batasuna, Mitxelena bere txostenaren sarreran zion bezala, guztiok amore emanez egin behar den gauza da.

Gainera, Euskaltzaindiak bere sorkundetik du bere eginkizunetako bat, euskeraren batasuna, eta 1920-an egin zuen bere araudiaren 6-garren artikulua lehen partean, hau dio: «a) ekingo du euskalgi oroen odolez azitako euskal-eredu bat gertutzen, itzez, itz-joskeraz ta idazkeraz al bait erabatetsuena, euskaldun guziak idatzirakurketan erabiltzeko.» (Azken araudian, 1954ko abuztuaren 24-an onhartu zen araudian, 5-gn. artikulura pasatuta aurkituko dugu, ideia ber-bera). Beraz, aski beharturik Euskaltzaindiak aspaldiko urteetan utzia zuen gai hau berriz ikutu eta aztertu du. (4).

Bertarako txostenak gertatzeko batzorde bat izendatzen da: M. Lekuona, P. Lafitte, P. Larzabal, L. Akesolo, L. Basterretxea eta X. Garmendia jaunak, gutxienez euskalki bi ezagutzen dituztenen artean. Gero, apirileko bileran, aurreko agiria onhartu ondorean, L. Mitxelena izendatu zen batzorde honen buru, eta J. San Martin idazkari.

Batzordeak bere batzarrak eginez eta lanak gertatuala kontu emanez joan ziren ondoko bileretan, 1968 eta 1969-ko agiritan ikusiko dugunez.

1919-tik Euskaltzaindiko laguntzaile direnak ohorezko izendatzea erabaki zen, eta numeruko edo ohorezko lehendik zirenei omezezko zerbait eskaini. Hauen arteko genituen: M. Lekuona, I. López-Mendizabal, R. Menéndez Pidal, O. de Apraiz, J. G. Ibargutxi eta G. Manterola jaunak. Eta, hauetarik, Menéndez Pidal jauna be-

(4) EUSKERA-ren lehen aleetan agertzen denez. Ikusi, batasunari buruzko bibliografia, XIII-gn. tomoan, i146-48 orrialdeetan.

rehalaxe ohorezko izendatzea erabaki zen, besteak Oñatiko Biltzar nagusietarako utziaz. Hala egin zen. Ondoko orrietan argitaratzen dugu eskertuaz egin zigun gutuna.

Euskara idatziaren batasunari buruz, Euskaltzaindiaren asmoen lagungarri, Durangoko «Gerediaga» Elkarteak euskal idazleen biltzarrera eratu zuen Ermuan, Ekainaren 28, 29 eta 30-erako, idazleen iritziak aztertzeko. Bilera hartako gaiak eta elkar-hizketak *Jakin* aldizkarian argitaratuak dira (5).

Urre-eztaien antolamendurako, beste batzorde eragile bat ere izendatu zen, agirietatik ikusiko dugunez, baina urteok politikaz oso nahasturik izan ziren, euskarak oztopu eta debekurik aski zuelarik, eta gure asmoetatik gehienak hor gelditu ziren bete gabe. Honela, maiatzeko bileran erabaki bezala, irailaren 26, 27, 28 eta 29-an Oñatin Biltzar nagusiak egitea, ezinezkoa bihurtu zen, Euskaltzaindiaren zoritxarrerako.

Abuztuko bileran, Gipuzkoako egoera ikusirik, ezepezio-legea bide, Euskara idatziari buruzko biltzarrak jaietatik banantzea erabaki zen, jaiak geroagorako utziaz, eta biltzarrak urrian Arantzazum egitea.

Arantzazuko bilera horietara idazle, maixu eta andereñoi ere dei egitea erabaki zen, eta hala bete zen. Era berean, joan nahi zuten euskaltzale guztiei eman zitzaizen sarrera eskubidea, eta hitzaren eskubidea ere bai. Horrela bete ziren urriko hiru egunetan biltzarrak Arantzazum, M. Lekuona euskaltzainburu jauna bezala biltzarren buru zelarik. Eta, han bertan J. M. Satrustegi euskaltzaina izendatu zen moderadore. Txostenlariak hauek izan ziren: Manuel Lekuona, *Euskeraren batasuna*; S. Garmendia, *Deklinabideak*; A. Zatarain, *Euskerazko itz berriak*; L. Villasante, *Antziñako euskal hitzen formaz*; L. Mitxelena, *Ortografia* (eta ortografiatik aparte, zenbait iritzi orokor: batasun oinharriak, hitzen formaz, hitz berriak, morfologia eta joskerari buruz). Txosten edo ponentzia hauek alde zuzenetik multikopiaz zabaldu ziren. Biltzarren berri zehatzak, txostenok tartean direla, ikusi «Arantzazuko Biltzarrak» izenez *EUS-*

(5) JAKIN, 31-32 zenbakia (Maiatza-Urria, 1968).

KERA-n (6). Eta biltzarren ondorean jaso zen agiria (7) irakurri daiteke, batzar haien konklusio bezala. Zenbaki honetan berriz argitaratzen dugu, guztien jakingarri, 1970-ean uztaileko batzarrean berriz onhartu zenez.

Honela egin zen, Oñatin urre-etzai jairik behar bada ezingo zela ospatu usterik.

Oñatin egiteko ziren jaialdiak utzi behar izan zirenez gero (alde aurretik susmatu bezala), urteko azken bilera Nafarroan egiteko zen eta harako utzi ziren zenbait eginkizun berezi. Abanduaren 4-ean Nafarroako Foru Diputazionean bildurik, hara deituak ziren zenbait instituzioren artean *Real Academia de la Lengua*, *Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona-ko *Omnium Cultural*, *Real Academia Gallega*, Valenciako *Lo Rat Penat* eta *Obra Cultural Balear*. Era berean Euskal Herriko beste zenbait elkarte. Biltzar ondorean ohorezko izendapenak egin ziren, arestian aipatu diran 1919-tik urgazle izendaturik zirenei, eta ohorezko euskaldun makila bana eman zitzairen bi euskaltzain numerukori eta lehendik ohorezkoa zen bati. Euskaltzaindiaren lehen urteetako berri gogoangarriak (8) eta I. López-Mendizabal-ek euskaltzale eta euskalari arrotzak gogoaraziaz. Eta Rikardo Arregik gazteen izenean bihozki erantzun zien. Arratsaldean katalan, valenciar eta gailegoekin bilera berezi bat egin zen, premiazko gauzetan elkar lotuko gaituen laguntza erakunde bat sortzeko: Herri Hizkuntzen Idazkaritza, Frederic Roda jauna buru dela, eta *Symposium de Lenguas Hispánicas* antolatzeke lehen erabakiak hartu ziren.

1969-ko urtarrilaren 12-an Baionako Euskal Museoa egin zen bilera irikia. Bertako auzaphez eta Eskualtzale Biltzarraren burua bertan ziren eta agurrezko hitzak eskaini ziguten. Dassance jauna mintzatu ben Euskaltzaindiaren oroitzapenez.

1969-ko otsailaren 23-an Gasteizko bilera. Arabako Museoa. Arabako Foru Diputazionearen Consejo de Cultura-ko buruak eta *Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*-eko ordezkari-

(6) EUSKERA, XIII (1968), 137-265 orr.

(7) EUSKERA, XIII (1968), 230 orr.

(8) Ikusi hitzalditxo hau EUSKERA-n, XIII (196?), 271-73 orr.

ko zuzendariak bertan zirelarik. Biltzar irikian, euskaltzainburuaren agurraren ondorean G. Arestiren hitzaldi laburra Pedro Barrutia eta bere antzerkiari buruz, eta ondorean L. Akesolo-rena Jose Paulo Ulibarri eta honen lanari buruz.

1969-ko uztailaren 10-ean Bizkaiko Diputazioan biltzarra. Aldez aurretik Diputazioko presidentea agurtu zen, eta Comisión de Cultura-ko buruak batzartuei agurrezko hitz batzuk eskaini zizkien. Ondorean, euskaltzainburuaren hitzaldi labur bat, eta Juan Ramón Urkijo mintzatu zen bere osaba Julio eta honen lanei buruz, Euskaltzaindiaren sortzaileetako bat bezala eta Riev-en zuzendaritzan euskal kulturaren alde egin zuen lana agerreraziz; eta era berean E. Erkiagak Azkue eta Euskaltzaindiaren sorrerari buruz. Sociedad Bilbainan bazkaltzen geundela heldu zitzaigun berri beltza; bilerara etorrela bidean ezbeharrez hil zela Rikardo Arregi lankidea. (G. B.).

1969-ko irailaren 21-ean Donostiako Diputazioan egin zen urre-zetaietako azken batzarra. Hileroko biltzarrari jarraitu dio biltzar irikiak, Gipuzkoa eta Donostiako agintariak buru direlarik. Euskaltzainburu eta zenbait agintariren agur hitzen ondotik idazkariak Euskaltzaindiaren sorrerako lehen bileran jaso zen agiria irakurri zuen (kronika honen ondoreko orrietan berriz argitaratzen dugu), ondorean literatura sariak banandu, eta azkenean beste hitzaldi labur hauek: L. Mitxelena, Luis de Eleizalde-ri buruz; A. Zugastik, Erramon Intzagarai-ri buruz; L. Villasantek, S. Altube-ri buruz eta J. Artek, Karmelo Etxagarai-ri buruz.

Honela bukatu ziren urre-zetaiak. Baina urtearen buruan, betiko eginkizunetatik aparte, beste zenbait antolamendu bereizi egin ziren. Hauen artean:

Educación y Ciencia-ko Ministro jaunari, *Libro Blanco* delakoari adierazpenak egin, gutuna egin zitzaion 1969-ko apirillean.

Euskaltzaindiaren ordezkariak idiki ziren, lehendik Donostian egoanaz gain, Gasteizen eta Baionan. Eta, Euskaltzaindiaren Bilboko etxea berritu.

Estudianteen udarako euskara ikastaroak bere babespean hartu: neke askoren ondotik ahal bezala egin diren ikastaroak.

Euskaldunen alfabetatze kanpainak ugaritu.

Donostiako Unibersidadeko lege-ikasgoaren zuzendariei euskerazko irakaskintza jartzearen alde egin eta hortarako behar diren araberetarako laguntza eskaini.

«Gerediaga» Elkartek 1968-ko azaroaren 1, 2 eta 3-an antolatatu zuen euskal liburu eta diskoen feria bere babespean hartu.

Lan argitaratze bereziak bideratu eta bultzatu: Azkue-ren *Cancionero popular vasco* berriz argitaratzeko eraskinak gertatu; *Morfología Vasca* eta *Diccionario Vasco-Español-Francés* (tartean jabetasunezko hauziak izan baziren ere, berriz argitaratzeko antolamenak egin); *Aintziñako ipuiñak* izenez, haurrentzako irakurgai bezala, Euskalerrriaren Yakintza-tik hautatutako ipuin bilduma argitaratu; eta aspalditik agortua zen lan honen hirugarren tomoa argitaratu. EUSKERA zenbaki bereziak, XIII-garrena (1968) «Arantzazuko Biltzarrrak», Gaur-en informeko *El vascuence en los actuales niños de Guipúzcoa*, eta gainerako zenbait berri; XIV-XV-garrena (1969-1970) *L'oeuvre poétique de Pierre Tapet-Etchahun* estudio bereziari eskainiz. Hoiez gainera, «Irakur sail»-i *Euskera Batasuna* izenez EUSKERA-tik aparteko edizio bat egiten utzi (9), eta F. Mendizabal-i *Euskaldunentzat gramatika euskeraz* liburuarentzat bere babesema eman.

Literatura sariketetan, urteroko «Lizardi» izeneko poesia saria hutsean gelditu zen, inor presentatzeke. «Xenpelar» izeneko bertso-paper sariak, 1968-koa Manuel Matxainek eraman zuen eta 1969-koa Kalonjek. 1968-ko «Txomin Agirre» nobela saria, urre-etztaiegatik 20.000 pezetakoa jarri zen, Bizkaiko Aurrezki Kutxarenari Euskaltzaindiak bere aldetik beste hamar mila gehitu ondorean, eta J. L. Alvarez Enparantxa-ri eman zitzaion bere *Elsa Scheelen* izeneko nobelagatik. 1969-ko «Toribio Altzaga» antzerki sariketa, arrazoi beragatik gehitua izan zen, baina bi sari jarriaz, beti bezala antzerki libreaz aparte haurrentzako antzerki sariketa batekin; maila librea A. Zubikaraik eraman zuen *Mendu-zabarrak* izeneko antzerkiakin eta haurrentzakoa biren artean berdindurik gelditu zen, Maria Lur-

(9) *Euskera Batasuna*, «Irakur sail»-ek gaiaren zabalkunderako argitaratu zuen bezala, gai bera, charrez, euskara ongi konprenitzen ez dutenen artean ere zabaldu dadin, Villasantek argitaratu du *Hacia la Lengua Literaria común*. Aránzazu - Oñate, 1970.

des Iriondoren *Martin Arotza* eta Estanislao Urruxolaren *Iñakitxoren altxorra*. Horiez gainera, beste sariketa berezi bat ere jarri zen Caja Laboral Popular-ek eskainitako 20.000 pezetakoa, *Kooperatibismoa eta arrantzalearen eragintza* gaiez eta Antonio Pérez Bilbaok irabazi zuena.

Gora behera guztiak, xehetasunez, ondoko agirietan aurkitzen dira.

Idazkariak

ACTA DE LA PRIMERA SESION DE LA ACADEMIA

Para cumplimentar el acuerdo tomado en el Primer Congreso de Estudios Vascos celebrado en Oñate (1918), para la creación de la Academia de la Lengua Vasca, dentro del plazo señalado por la Asamblea, se redactaron las bases para someterlas a las Diputaciones vascas. Las mismas fueron aprobadas, por la de Guipúzcoa el 11 de abril de 1919, por la de Alava el 2 de setiembre de 1919, por la de Navarra el 3 de setiembre de 1919 y por la de Vizcaya el 5 de octubre de 1919. Y las cuatro Diputaciones ordenaron a la Sociedad de Estudios Vascos para que cursaran convocatoria de reunión a las personas nombradas al efecto en el Congreso de Oñate, señores Azkue, Campión, Eleizalde y Urquijo, y a los representantes de diversas entidades culturales del país y a los directores de publicaciones euskéricas, según consta en EUSKERA, I (1920), n.º 1, páginas 46/48, y en Riev que se refiere en la misma cita.

En aquella reunión constitucional se levantó la presente acta:

A las tres de la tarde del día 21 de setiembre de 1919, se reunieron en el Palacio de la Diputación de Guipúzcoa, previa citación hecha por la «Sociedad de Estudios Vascos», las personas á quienes, según el «Capítulo adicional» del proyecto elaborado por la ponencia que se designó en el Congreso de Oñate para organizar la Academia de la Lengua Vasca, correspondía la elección de los Académicos numerarios que habían de componerla. Asistían en tal

concepto los señores don Resurrección María de Azkue, don Arturo Campión, don Luis de Eleizalde y don Julio de Urquijo, nombrados ya Académicos en el documento mencionado; y entre los compromisarios que, conjuntamente con aquellos, habían de hacer la elección de los restantes, los señores don Carmelo Echegaray en representación de la *Revista Internacional de Estudios Vascos*, doctor Pierre Broussain del «Eskualduna» de Bayona, don Domingo de Aguirre de «Euskal-Esnalea», R. P. Fray Dámaso de Inza de «Irujarrenko Prantziskotarra», don Cirilo de Arzubiaga de «Jaungoiko-Zale» y de «Jesusen Biotzaren Deya», cuyos dos votos estaba autorizado á emitir, don Toribio Alzaga de «Euskal-Erria» y don Gregorio Mujica de «Euskal-erriaren alde». A petición de los reunidos actuaron de Presidente don Julián Elorza y de Secretario don Angel de Apraiz, que desempeñan los mismos cargos en la Sociedad de Estudios Vascos, suscribiendo por tal motivo la presente acta.

Después de un saludo del Presidente señor Elorza en idioma vasco, lo mismo que las deliberaciones y votación que siguieron después, dio lectura el Secretario al referido proyecto de Estatutos con las adiciones aceptadas por la Ponencia antedicha. Fueron también leídos los acuerdos de la Sociedad de Estudios Vascos en la reunión de su Junta Permanente de 3 de marzo último, relativos á la misma Academia y la comunicación que en su consecuencia dirigió á las Diputaciones Vascas, recabando la aprobación de tal proyecto y las respuestas favorables que se habían logrado de las cuatro Diputaciones.

Hubo amplia deliberación para proceder á la votación de las personas que habían de ser designadas para ocupar las ocho vacantes de Académicos numerarios; y por unanimidad resultaron elegidos los señores don Domingo de Aguirre, M. Pierre Broussain, M. l'abbé Adema, don Ramón Inzagaray, don José de Aguerre, don Juan Bautista de Eguzquiza y R. P. Raimundo de Olabide, suscitándose luego discusión acerca de si el único punto que quedaba vacante lo había de ocupar un suletino ó un vizcaíno. Y al ver la opinión de la mayoría de los reunidos, pues únicamente apoyó la segunda con su voto el señor Eleizalde, quien adujo en favor de la misma la razón del escaso cultivo literario que hoy alcanza el dialecto hablado en la región de Zuberoa, se trató de designar la per-

sona de ésta que había de elegirse, acordándose por unanimidad también que lo fuera el R. P. Pierre Lhande.

Se cambiaron impresiones acerca de los lugares de residencia de la Academia y para la celebración de sus sesiones; lo cual del mismo modo que la periodicidad de éstas y otros particulares, decidieron los reunidos queden para la resolución de la Academia una vez constituida con sus doce miembros numerarios, á quienes se acordó que don Arturo Campión y los firmantes de esta acta notificasen su nombramiento, convocándoles para la próxima reunión, que se celebrará el día 5 de Octubre, á las diez de la mañana, en el mismo local de la Diputación de Guipúzcoa.

San Sebastián 5 de octubre de 1919

El Presidente de la Sociedad de
Estudios Vascos y de la reunión

JULIAN ELORZA

El Secretario de las mismas

ANGEL DE APRÁIZ

EUSKALTZAINDIAK HIRIBURUETAN EGIN ZITUEN BILERETAKO HITZALDIAK

Iruñean, 1968-XII-4an

EUSKALTZAINBURUAREN HITZAK

Agurra

Euskaltzaindia'ren 50'gn. urte ontan, orain 50 urte, beraren sortze-inguruan, gure Euskeraren landan lanean ziardutenai, omen-alditxo bat eskeintzea erabakirik gendukan aspalditik.

Gaur degu ortarako eguna: eta egin ere, Iruñe'n, Nafarroa'ren Uri Buruan egin nai degu.

Ba dakigu, Nafarroa'ren Uri Buru onek, beti bezela, pozik artu duala, Euskaltzaindiaren asmo ori emen betetzea.

Eskerrak zor dizkiogu, beraz, Nafarroa'ko Diputazio Foralari eta gañerako laguntzalleai.

Ez nijoakizute, gaur omen-aldi egiten diegun guztien izenak aipatzera: emen dauzkatzute batzuek, kaskuak xuriturik, naikoa xaharturik — neroni lenengo naizela — bañan biotza bixkor, gaurko gazteai etsenplu-on eman nahiz: etsenplu on, xaharren urratsai jarrai dezaieten; jarraitu pozik, jarraitu eten-gabe, jarraitu iraunkor...

Aien artean Bizkai'tik etorri zaizkigu bi apaiz — Ibargutxi ta Manterola Jaunak — Jaungoiko-Zale, Eliz-Aldizkariaren sortzalle izanak; eta gero Ekin'en — kalean oiukatzeke izparringiaren — sortzalle izanak... A! bejondaiela, olako gizon azkar eta euskaltzale prestuari!

Orain, Bizkai'ko Ekin izenak beste izen maite bat dakarkigu gogora guri, gipuzkoarroi: Zatarain'dar Ambrosio Jaun zanak erregali egin zigun Argia'ren izen maitea... Emen bertan, gure artean bait-dago, euskal-izparringiaren, Argia'ren, Zuzendari gerraurrean izandako, D. Anizeto Zugasti Jauna. Txalo bat berari ere!

Eta zer esan, ain xuxen Argia'ren orrietan azaltzen ziran izenpe zeinbaitez? Nafarroa'tik ain txintxoki asteoro azaltzen zitzaigun «Larreko» baten izenpea, adibidez? Larreko, eskribitzalle ondo-neurtu, argi, ez ain oparo, bañan bai beti txukun, Baztan-aldeko bere euskera goxoa, lumaren ortzetik ezta bezain goxo zeriona? Gure adiskide Angel Irigarai Jaunaren aita izanik, beste gauza etsenplugarri bat ere bai bait zuan Larreko ark, gaur-dan-eguneko zenbait gurasoentzako ikasgarri: uri aundian bizi izan arren — Iruñe'n, dakizuten bezela — bere umeai Euskerarentzat atxikiak izaten gotorki erakutsi izana...

Manez Aundi'ri bezela, noiz opa bear diogu beste omen-aldi hero bat Larreko'ri?

Nafarroa'z mintza geran ezkeru, azken-alderako beste izen bat gorde nai izan dizuet: aiton bizardun baten izena, gaur omen-aldi meitezi-merezia opa diozutena bera: Aita Damaso Intza.

A. Damaso Intza'ren izena, beste euskerazko Aldizkari bati atxikirik bait dago: Zeruko Argia'ri, alegia. *Zeruko Argia*, izenak berak dion bezela, zeruko errañu alai antzo, makiña bat, Nafarroa'ko ta Gipuzkoa'ko, eta baita Bizkai'ko baserrietan sartzen zan Aldizkari txukun eta bipilla... Zeruko Argia: gerraurrean zeregin ori bete ondoren, gaur *periodiku orri-zabal*, Asteroko ongijantzi ta

apain agertzen zaiguna. Gaur oraindik bere koka-leku ofizial Nafarroa'n, emen Iruñe'n bait-dauka. Bañan batez ere, auxe da iñoiz ahaztu bear ez deguna: Zeruko Argia'ren sortzalletan, an izan zala, bere gazte-urteetan adoretzu ta langille, gure A. Damaso Intza. Eta arekin batean baita, orain Erroma'n AA. Kaputxinoen Ordenako zeregin aundietan sarturik dagon A. Iraizoz bat, «Jesus'en Bizitza» bikain baten egille argi-argia.

Bañan, gaur emen omen-aldi egin bearrekoetan Euskaltzaindiaren lenengo egunetako langille bezela, ba'degu beste izen bat ere, ez nafar, ez bizkai, ez giputz, arabar baizik dana: D. Odon de Apraiz, bere «*euskaltzale intelectual*» abizen «*Apraiz*» beti ere pozik aitortu izan duana. Bere anai D. Angel'ek eraturiko Oñati'ko jai-ondoren Gazteitz'en eta ibilli dan urrutiko baztarretan, euskal-alorrean langille zintzo beti izan dan Odon de Apraiz Jauna: buru zuritua bera ere, bañan gogoz beti buru euskaltzale «*intelectual*» jator azaldu zaiguna. Berari ere omen-aldi zor zitzaion, eta alaxe egiten zaio Euskaltzaindiaren aldetik.

Eta ez nua geiago jerraitzera, bañan bai auxe aizkenik esatera: asko zor diegula, eta zor *ori aitortzea* dagokigula, «aurrelari» *precursor* diran aiei, aien ondotik etorri geran guztiok.

Beste izen bat geiago oraindik euskal-kulturaren alorrean bein ere aztuko ez dana: Ixaak Lopez Mendizabal. «Ixaka» *neka-eziña* —Nork ikusi du iñoiz gure Ixaka, eskuak tolestuta geldirik?— idazle ta argitalzalle; eta beti Euskeraren alde lanean. Urrutietako *periplo* luze ta onurakor baten ondoren, gaur berriz ere, bere Tolo-sa'ko txoko maitean daukagu: urte askotarako!

Txostena

Arantzazu'ko gure Batzarraren azken-aldean A. Bazterrika'k itz auek esan zituan gutxi-gora-behera: «Izkuntzaren batasunari buruz ari izan geran ezkerro, zergatik ez degu erabaki bear orain, Lau Gotzai Jaunai eskatzea, Liturgian ere batasuna lortu dedin, izendatu ditzatela lau Obispaduetatik lau kargudun, Liturgi-itzulpenak danok alkarturik egin ditzaten? Erroma'k ere batasuna nai duala-ta?». Gutxi-gora-behera, oiek izan ziran A. Bazterrika'ren itzak.

Batzarrean zegon norbaitek, itz oietatik bide-arturik, Gotzaien bizkarretik far pixka bat eragiñazi nai izan zigun. Nolanai-dala beste norbaitek, ni, zuen Lendakari, au, or nagola, esan zuan, liturgi-itxultzalleen artean, eta nik gauza ori zuzendu nezakeala. Ortara nator. Bañan lendabizi zuei aditzera ematera, zer ta zer dagon Liturgi-batasunaren arazo onetan: zer dagon egiñik batez ere, bear bada, guztiok, ez bait dakizute.

Lenengo — eta A. Bazterrika'k au ba zekian — zer egin duten Gotzaiak, gai oni buruz.

Emen-aldeko iru Gotzaiak — Iruñe'ko, Bizkai'ko ta Donostiakoak — Iruñe ontan batzartu ziran batean, gauza ontaz jardun, eta au erabaki zuten: Donostia'ko Liturgi-Itxultzalleak egindako lana ontzat artzen zutela, iru Obispaduetan erabiltzeko. Iruretan bat-bera, alegia. Eta komeni zan ori jakitea. Gotzai Jaunen izen ona iñoren paragarri geldi etzedin.

Bigarren; geroztik ba dakizute. A. Bazterrika'k eskatzen dituan, lau Obispadutako kargudunak-edo, elkarrekin alkaturik, amar edo amabi batzar izanak dirala, aurtengo urte ontan bertan, Donostia'n Mezerdiko lau Kanon'ak — bata zaharra ta iru berriak eta zortzi *Preſatio* berri, danok alkarrekin lan-egiñaz berdin euskeraltzeko. Eta, bai Bizkaya'n, bai Bayona'n, bai Donostia'n lan batu aiek argitaldurik daudela *liburu apain-apañetan*.

Irugarren, Erroma'ren naia batasunari buruz A. Bazterrika'k aipatu duan ezkerero, nik auxe esan bear dizutet: Erroma'k beti ere arriturik ikusi izan duala, euskaldunok ain erri txikia izan arren, ala ere, iru itzulpen izatea Liturgian. Erroma'n, nunbait, uste zuten, kapritxo bat zala, guk itzulpen bat baño geiago izatea; etzala, alegia, Euskerak berak bere barrunbean alako alde ta bestelakotasunik daukalako kapritxoz baizik. Bañan, zana-zala, ikusten danez, aizkenik batasuna nola ta noraño egin bear dan erabakitzea Gotzaien esku utzi zan Erroma'tik; eta Gotzai Jaunak, ortarako eman zitzairen eskubidez, ola erabaki zuten: Gipuzkoa'ko itzulpena erabilli zedilla iru Obispaduetan: irurak bat.

Laugarren; Erroma'ren ariari jarraituaz, eta batasunaren norañoa Erroma'ren neurritz mugatuaz, auxe det esan bearrik: Iruñe'n, Liturgi-Musikari buruzko aste-beteko Batzar Orokarra izan zanean, Erroma'ko Delegado Mons. Bugnini, Liturgi-gaietako Sekretario

Generalarekin egon giñala; eta, ark esan zigunez, Irakurgaietan (Epistola ta Ebanjelioetan) Bayona'k, Bizkaia'k eta Gipuzkoa'k erabilli dezaketela bakoitzak bere itzulpena; Irakurgaietan ez dagola batasun-bearrik; bakoitzak bere itzulpena izatea ere konbeni zala; Irakurgaiak erriari erakusteko bait dira, eta erakutsiak erriari argi-argi eman bear zaizkio, errikoi-errikoi; eta gure artean errialde bakoitzak bere izkelgi errikoi berezia du. Beraz, *Erroma'ren naia ta gogoa gai ontan argi dago*: batasuna, Irakurgaietan ez bestetan; Irakurgaietan, ez.

Boskarrena; Irakurgaietaz-beste oietan bearren-bearrena, Mezerdiko Kanona zan; ango ta emengo Apaizak elkarrekin Meza *con-celebratua* eman-bearretarako: Arantzazu'n egin genduan bezela. Eta Kanonaren batasun ori esan dedan bezela egiña dago: guztion artean lau Obispadutakoak Donostia'n egiña, eta egiña itzez-itiz, itz bakar batzuek ez beste, guztiontzat *dana berdin*.

Beste bearren-bearrenekoa, Mezaren Egunerokoa zan — *Confiteor, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus* eta *Agnus* —; bañan asiera-asieran lasterkatxo ibilli giñalako — ibilli bear izan gendualako — bakoitzak bere erara egin zuan zati au... eta orain, gaur edo bigar, Egun-eroko berriren bat etorriko ote-dan itxedoten gaude, orduan guztion artean ondotxo bateratutako bat egiteko. Ala erabaki zan, bein ta bi aldiz ere, Urretxua'n, ortarako egin ziran bi batzarretan

Irakurgaiez gañera, irugarren zatia, *Partes variables* edo Gradualak dira; eta zati au, erriak kantatu-bearreko salmo-zatiz-eta osatzen da. Ontan ere bear litzake batasun. Zati oietan «argi ta errikoitasun» baño, bearrago da «batasun» —poesi-batasun— erri osoak —bateko ta besteko— danok bat kanta dezaten...

Bañan ontan zerbait ba degu esan-bearrik: *Liturgi-itzultzalleak alkartzetik izan zuten baño lehenago*, Belok'ek eman zuala bere itzulpena. Eta orrela, Gipuzkoa'k ere gero bere gisa bere itzulpena egin bear izan zuala. Bizkaia'k ere berdin edo berdintsu egin bait-zuan: lehendik Kerexeta Jaunak eginda zeukanari eldu alegia, Bata-sunerako bidea, *Gradual-gai ontan, ola gelditu zan ertsirik*.

Jakiña: batasuna egin zitekean Belok'eko itzulpena guztiontzat artuaz; bañan ez det uste Belok'ek berak ere *iñoiz olako ametsik egin zuanik*. Belok'ek Bayona'rako egin zuan bere itzulpena. Belok'.

ekoaren euskera *nekez* on-ar lezakete Bizkaia'n, eta berdin Gipuzkoa'n ere. Batasunik ezin egin leiteke bakoitza bere erara ari izanaz. Batasunerako alkarri entzun bear eta alkarri amore-eman bear aundia dago. Lau urteotan lan ortan ari geranak dakigu ori ondotxo.

Lau urteren buruan, Donostia'ko itzultzalleok egindako lana aipatu degun ezkeror, emen daukazute, ikusi nai badezute, dana-dan. Lau urte oietan poz batean batzartu gera gu. asteoro-asteoro, Donostia'ko Apaizgaitegian, txandan-txandan bakoitzak egindako itzulpen-saioa zortzi edo bederatzi lagunen artean aztertu ta azken-ikutuak egiteko. Ez da lan erreza. Lendabizi hebreoz ta griegozko itzak esan nai dutena —exejesisa— ondo finkatu; gero euskerarik errezen eta argienera itzuli. Askotan troxu txiki bat itzultzeko, ordu bete. Ola izan da gure lau urteko lana. Eta ola egiten ez bada, alperrik izango da: gauzak ez du bear *dan garantiarik izango*.

Orain, Erroma'tik ezartzen dizkiguten gaiakin ba degu lan, beste lau urterako ta geiago. Bañan orain ezartzen diguten ori, Irakurgaia da geiena. Batasunik eskatzen ez duan lana. Igande ta jaiegunetarako iru Irakurgai: Antziñako Testamentu eta Testamentu Berriko Epistola ta Ebanjelioak, iru serie; eta gero, astegun guzietarako beste ainbeste, *Lectio continua* deritzana. Dana Irakurgai. *Besterik* izango da, Gradual berriak datozenean; aiek batasunean egin bear ko bait-dira...

Oietxek dira, beraz, Liturgiaren batasunari dagozkion gauzak gaurkoz, guztiok jakin dezazuten. Eta guzti ori kontuan eukirik, egin bear zaie gure lau Gotzai Jaunai Liturgiari dagokion eskabidea.

Bañan orain beste kontu bat da, Astola'ko Batzarrean ortaz gain aipatu zana: Kristau-Ikasbide herri bat ere etorri dala Madrid'etik eta Paris'etik; eta euskeraldu bear ko dala ori ere. Orrek, ordea, ez du zer-ikusirik Liturgiarekin, ez liturgi-itzultzalleekin. Ortan beste itzultzalle batzuek ibilli oi-dira. Eta jakiña ortarako ere eskatu bear ko zaie Gotzai Jaunai, batasunerako neurriak artu ditzatela, lau Obispaduetarako itzulpen *batu* bat egin dedin; ahalik batuen, eta ahalik lehenen.

REUNION DE LAS ENTIDADES ASISTENTES A LAS
BODAS DE ORO DE LA ACADEMIA

Con el orden del día siguiente se reunieron los representantes de las entidades, que luego se mencionan, en el Hotel Tres Reyes, de Pamplona, a la tarde del mismo día, o sea, el 4 de diciembre de 1968. Después del orden del día se transcribe lo allí tratado

- 1) Dar lectura y renovar la petición que la Academia de la Lengua Vasca dirigió al Ministerio de Educación y Ciencia con fecha de 15 de noviembre de 1966, e invitar a las entidades allí presentes a unirse a dicha petición, si no lo han hecho aún.
- 2) Pacto de hermandad entre las entidades asistentes, para colaborar estrechamente por los intereses y defensa de las lenguas respectivas, para poder plantear y desarrollar conjuntamente, en pro de la oficialidad, desde un plano de problema lingüístico nacional.
- 3) Estudio para una posible convocatoria a un Symposium de Lenguas Hispánicas, a celebrar en 1969.
- 4) Estudiar los posibles temas a desarrollar en lo que consistiría dicho Symposium; por ejemplo:
 - a) Estado actual de cada lengua (que correría a cargo de los respectivos representantes de cada lengua).
 - b) Nuestras respectivas lenguas ante la enseñanza y ante los medios de difusión.
 - c) Nuestras respectivas lenguas ante las leyes vigentes.
 - d) Campaña pro bilingüismo a escala nacional.
 - e) Estudios del bilingüismo en otras naciones de Europa y sus soluciones al problema.
 - f) Los organismos superiores y la defensa de las lenguas (ONU, *Declaración de los Derechos Humanos*; 1948; UNESCO, *L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement*, 1953).

- g) Los organismos eclesiásticos (II Concilio Vaticano) y la defensa de las lenguas.

* * *

Pamplona, 4 de diciembre de 1968

Las entidades asistentes al acto de las bodas de oro de la Academia de la Lengua Vasca acordaron:

Constituir un «Secretariado para Información, Documentación y Coordinación sobre los problemas de las lenguas vernáculas».

Este Secretariado tendrá un carácter fundamentalmente técnico. Funcionará al servicio de las Instituciones reunidas. Estará al frente del Secretariado un Director designado por las entidades mencionadas por plazos de tiempo limitados. La primera designación recae sobre el señor Frederic Roda a quien se encarga de realizar las gestiones necesarias para la instalación en Barcelona, de forma provisional, del Secretariado. Corresponderá al Director del Secretariado organizar y dirigir la labor técnica de información y documentación, así como la coordinación confiada al mismo. Para orientar esta labor se designará a la mayor brevedad posible un Consejo de Gobierno del Secretariado constituido por dos representantes del Institut d'Estudis Catalans, dos de la Real Academia Gallega, uno de Lo Rat Penat, uno de la Obra Cultural Balear y dos de la Academia de la Lengua Vasca.

Este Consejo celebrará las reuniones que sean necesarias para orientar la creación y funcionamiento del Secretariado. La primera reunión ha quedado concertada para la segunda quincena del próximo mes de enero, en Barcelona, entre los representantes designados por las entidades para las gestiones técnicas del aludido Secretariado, y que tratará sobre su organización y del estudio del planteamiento de la implantación del bilingüismo oficial. De los resultados que se vayan obteniendo se informará a cada una de las Entidades patrocinadoras del Secretariado. A este efecto el Director del Secretariado estará en relación permanente con cada una de dichas Instituciones.

Paralelamente a las gestiones académicas se informará a los señores procuradores en Cortes que estén dispuestos a promover medidas legales en apoyo de las lenguas vernáculas, siendo asistidos

en todo momento por las Instituciones Cultas, allí reunidas. Estas instituciones trabajarán en colaboración para lograr cuantas declaraciones de principios, dossiers, estudios estadísticos, sociológicos, etcétera, relativos a la enseñanza de las lenguas vernáculas y a la utilización de éstas se estimen necesarios en todos los grados de la enseñanza y de la cultura. Este trabajo se desarrollará sucesivamente según le exijan las necesidades y las posibilidades de cada momento.

Se aprueba la celebración de un Symposium de Lenguas Hispánicas que tendrá lugar en Navarra, en el verano de 1969. Su organización sería confiada a la Institución «Príncipe de Viana», si esta prestigiosa Institución está dispuesta a asumir esta tarea. El Symposium se desarrollará en principio en torno a los temas señalados en el punto 4. El representante de la Institución «Príncipe de Viana», señor Cortés Izal, se encargará de las gestiones necesarias en orden a este proyecto y su previa aprobación por la Institución «Príncipe de Viana». Informará y permanecerá en contacto a este respecto con el Secretariado de la Academia de la Lengua Vasca. Cuando el estado de las gestiones lo aconseje, el Secretario de Información, Documentación y Coordinación dará cuenta de los planes concretos a cada una de las Instituciones patrocinadoras del mismo, a fin de lograr una colaboración lo más amplia y valiosa posible.

Omnium Cultural, Palau Dalmases, Montcada, 20 (Teléf. 2198058).
Barcelona-3. (Director de Servicios: Frederic Roda).

Institut d'Estudis Catalans. Apartado 1146. Barcelona-3. (Secretario General: Ramón Aramoni Serra).

Real Academia Gallega, Palacio Municipal. La Coruña. (Presidente: Sebastián Martínez-Risco). (Delegó la asistencia al académico: Ramón Piñeiro López).

Lo Rat Penat, Plaza de Manises, 3. (Telf. 310992). Valencia-3.
(Presidente: Joan Segura de Lago).

Obra Cultural Balear, Torre del Amor, 6. Palma de Mallorca.
(Presidente: Francesc de Borja Moll). (Delegó la asistencia en Antoni Vergé Albertos de Barcelona).

Institución «Príncipe de Viana» (Sección para el Fomento del Vascuence). Diputación Foral de Navarra. Pamplona. (Director de dicha Sección: Jorge Cortés Izal).

Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País. Museo San Telmo. San Sebastián (Presidente: Alvaro del Valle Lersundi).

Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo». Diputación de Guipúzcoa. San Sebastián. (Miembros: Antonio Arrúe y Angel Irigaray, que son al mismo tiempo miembros numerarios de la Academia de la Lengua Vasca).

Euskerazaleak (Asociación para el fomento del vascuence). Viuda Epalza, 12. Bilbao-5. (Presidente: Jesús Oleaga, que es al mismo miembro correspondiente de la Academia de la Lengua Vasca).

Euskaltzaindia. Academia de la Lengua Vasca. Ribera, 6-1.º Bilbao-5. Delegación de Guipúzcoa. Palacio de la Diputación Provincial. San Sebastián. (Presidente: Manuel Lecuona). Vicepresidente: Jean Haritschelhar, Director del Museo Vasco de Bayona) (Secretario: Juan San Martín). (Vicesecretario: José Luis Lizundia). (Secretariado para la Delegación de Guipúzcoa: Pedro Berrondo).

Lekuona'tar Manuel'ek

Baionan, 1969-I-12an

Urtarrilaren 12-an, Euskualzaindiko jaunak Baionan bildu dire eta hemengo Eskual-Herriak ongi-etorri egin diote, Akademiaren berrogoi-ta hamar urteen kari.

Hamarrak et-erditan, Meza Nausia eskuaraz San Andres-eko elizan. Zer jendea eta zer eskual-kantuak! Goraki erran dauku Eppherre jaun kalonjeak denek bat behar ginuela izan Jesu-Kristo baitan, Jainko-Aitaren nahia egiteko eta Eskual-Herria salbatzeko.

Gero, Eskualdun Erakustegian, mintzatu dire Haritschelhar jaunna, Lekuona jaun burua. Lafitte jaun kalonjea eta Dassance jaunna. Aita Xavier Diharce-Iratzeder-ek ere egin du hitzaldi bat: zertan den eskual-liturgia.

A. IRATZEDER-EN HITZALDIA

Joan den astean, Dassance jaunak erran daut harriturik egon dela, Eguberri egunean, hogoi urteko gizon gazte bati beha. Bezperak eskuaraz zituzten Uztaritzen igande guziz bezala, eta gazte harek, libururik gabe, gogoz kantatzen zituen salmo guziak eta himnoa ere.

Behauzeko gizonak aditu izan ditut neronek igande batez, eskual bezperak apuñatik emaiten, lehengo kantikak bezein gogotik.

Buruilaren 3-an, mila bat garaztar eta amikuztar ba omen zen Ibarreko beilan. «Kyrie», «Gloria» eta usaiako meza-kantu guziak eskuaraz kantatu dituzte eta, geiago dena, Michel Garikoitz-en mezako kantua bereziak ere. Nun adi ditake, Eliza saildu guzian, hola-korik?

Nolaz ote sartu da gure Eskual-Herria hoin errexki, Elizako Biltzar Nausiak zabaldu bide berrietan? On dugu jakitea eta onhartu dut aipatzea: ez espantuka aitzeko, bainan erakusteko ezin eginik ez dela Eskual-Herrian ere, elgar aditzen badugu eta sinesteak laguntzen bagaitu.

1963-ko azken egunetan, Elizako Biltzar Nausiak asmatu eta onhartu ditu Liturgian molde berriak. Ordu arte, prediku eta kantikak salbu, denak latinez emaiten ziren elizetan. Zer egin behar zen? Nahi-t-ez, ez hiltzekotan, berritu. Behar ziren, lehen-bai-lehen, elizkizun berriak eskuaralatu eta, gure elizek betiko kar hura ez zezaten gal. elizkizun berrieri lehengo eskual-kantuen indarra eman.

Ixil-ixila asmu horri buruz ari ginen zazpi urte hartan Aita Lerchundi eta ni. Eskual-aire xahar edo berritan kantatzeko gisan, itzultzen baginitu Salmoak eskuaraz, eginen ahalko zirela egun batez elizkizunak eskuaraz.

Tenoreko bururatua ginuen Salmo-en liburua eta, ezin-egin guzien gatik ere, Bizkaitar adiskide batzueri esker, tenoreko agertua.

Bi ilabete gabe, Martxoaren 17-an Eskual-Herriko erretor guziak Baionan biltzen zituen Jaun Apezpikuak. Frantseseko liturgia izanen baitugu, eskuarazkoa ere behar ote dugu? Denek: bai!

«Beraz —dio Apezpikuak— liburuak erdaraz agertu-arau, eskuaraz ere argitaraz ditezke.» Eta guk, gure baitan: argitaraz ditezke eta agertuko dire.

Apirilaren 6-an, elgarretaritzen dire Beloken lehen aldikotz eskuarazleak. Hek ziren: Lafitte, Andiazabal, Emile Larre jaun apezak, eta hiru beneditano: Olçomendy, aita Etchehandy eta nerone.

Geroztik erran izan daukute ez ginuela Eskual-Herri guziaren batasunari aski kasu eman. 1964-eko apirilan, liturgia berria etzen, dakitanaz, aipatzen ere mendiz bertzaldean. Ez zuten, ez Donostian, ez Bilbaon, eskuarazlerik oraino izendatu. Funtsean, eskual-liturgiaren egitea buruzbero batzuen amets batez bertzerik ote zen?

Haatik, ezin ukatua zerbeit egin dugula hastetik batasunaren alde, gure Salmoak Bizkaitarrentzat Bizkaieratuak argit-araziz eta Gipuzkoarrentzat Gipuzkoeratuak. Geroztik ere, egin ditugun liturgia-liburu edo agerkarietatik igorri ditugu beti lau ale. Baionako Apezpikutegiaren bidez, Eskual-Herriko bertze lau Apezpikueri.

Dena den, Apirilaren 6-etik harat, astelehen oroz bildu gare. Lehen eguneko sei lagunekin batean beienik aitu direnak: Etchebarne, Bidart eta Olhagaray (Itsasuko, Sarako eta Gerezetako erretoarak), Eppherre jaun kalonjea, Hiriart-Urruty eta Charriton jaun apezak.

Narbaitz jaun kalonjeari baginiozke ere zorrak: harek eman diote Irakurgai guziori baimenaren aintzineko behakoa, eta hura izan dugu buru, Hazilaren 16-an, Mezako Otoitzak ontzat hartu dituen bilkura handian. Egun hartan, hor ziren ere gurekin: Goity jaun kalonjea, Aguer Atharratzeko erretora, Mailluquet Lekornekoa eta Curutcharry Donazaharrekoa.

Hazilaren 24-an, Jaun Apezpikua, Erromatik itzuli bezein laster, Beloken ginuen Laxague jaun kalonjearekin. Andiazabal Uztaritzetik etor-arazi zuen eta bieri eman zaukun «Salmoak» liburu bat Erromako baimenaz apaindua.

1964-eko hazilan, onhartua izan zen beraz eskuara liturgian, eta Salmo-en liburuko kantuak eman zitezken, hortik harat, meza sainduetan. Apezpikuaren azken hitza: «Eta orai, Salmo horiekin egizkitzue urte guziko Mezak.»

Lau urtez iraun du, astelehen oroz, Epistola, Ebanjelio eta bertze irakurgaien lanak, grekazko erranak zilatuz eta ordu-arte eskuaralitze guziori behatuz.

Salmoetarik hartu eta maiz aldatu behar ziren meza-kantu be-reziak lantzen nituen bertzalde, Aita Etchehandy lagun.

Horiek hola, zer egin dugu xuxen?

Urte guziko eta Saindu-besta guzietako *irakurgaiak* argitarazi ditugu: denetarat hamahiru liburuxka, bakotxa gusta baitzaiku be-deren mila eta berrehun libera berri.

Gero, Urte guziko eta Saindubesta guzietako *mezak*, Salmo-en pertsu neurritan: denetarat hamabi liburu, ahalaz frantses Aldareko-liburua bezein itxura ederrean inprimatuak. Ale batzu sei mila libera berri gusta zaizkigu. Eta, orroitzen bagare mendiz alde hontan, eskuara ibiltzen duten elizak 120 baizik ez direla, aitor dezagun gure aldetik erokeria zela eta zorrik gabe utzi gaituzten erretorren alde-tik miragarriko sinestea.

Musika sailean ere ainitz egin da: lan geienak Aita Lerchundi-renak. Haren Meza Nausia-z bertzalde, Narbaitz-Arradoi-ek egin dauku Meza Laburra, herri ainitzetan ezagutua dena; Urteaga jaunak Igandeko Meza, Donibane Lohitzunen handizkienean emana izan dena. Nik otoizturik, bertze biek ere asmatu dauzkigute Meza ederrak: Garbizu jaunak Herriko Meza, eta Olaizola jaunak Eskual-Meza.

«Ezkila»-k larogoi bat kantu argitarazi ditu: ainitz Aita Lerchundirenak; bertzeak Arradoy, Urteaga edo Garbizu jaunenak; hiru azkenak berritz Donetch erretor gaztearenak.

Lau dizka ere izan dire eginak: Meza Nausia Baigorriko kantari-ek, Meza Laburra Baionako apezgaiek, Aipa Jainkoa (edo Salmoak) Belokeko gaztek, Igandeko Meza Donibaneko Begiraleek.

Aipatu behar dut ere lau urte hoitako Otoizlari agerkaria. —Marzel Mendiboure jaun kalonjea buru, sei-zazpi aldiz urtean biltzen ginon Otoizlari-egileak. Maizenik hor zirenak: Eppherre, Curutcharry, Larzabal, Hiriart-Urruty, Emile Larre, Andiazabal, jaun apezak. Batzuetan hor ginituen ere Goity, Camino, Elizondo, Oxandabaratx apezak, eta ainitz lagundu gaituen ederzale bat: Jacques Etcheverry.

Apezek Otoizlari-n agertzen zituztenak, Herria-k, berrituz ge-roztik, hartzen ditu. —Otoizlari bere lehengo sailerat itzuli da orai, Belokeko adiskideen agerkari.

Eskual-elizetan sartu direnetz egin ditugun eskual-liturgiako lanak?

— Irakurgaiak: igande oroz, eliza guzietan baliatzen dituzte; astelegunetan, batzuek bai, bertzek ez.

— Kyrie, Sanctus, Agnus eskuaraz kantatzen dire denetan. Arradoi-en edo Lerchundi-ren mezatik.

— Gloria in Excelsis, geinetan eskuaraz; Credo ere, asko elizetan.

— Meza bakotzeko Kantu Bereziak ainitzek emaiten dituzte eskuaraz, eta hortan lan handia egiten dute Serora batzuek. Bainan hemen huts bat: hartzen balituzte kantariak, artetan bederen, Salmo-en liburuan edo Ezkila-ko kantuetan diren aire aberatsenak..., beti aire errexenetan egon gabe.

— Denek diotena, herrietan geienik maite dituztenak: Igandetako Bezperak eta Ehorzketako Meza.

— Alde huntako eliza-kantu berriak mendiz bertzalderat ainitz hedatu dire eta mundu zabaleko zortzigarren Eskual-Herrirat ere: Pariserat, Caracas-erat, San Francisco-rat...

Joan den urtean, Oyarzun-en, ospatu dituzte Don Manuel Lekuona gure jaun bihotz handikoaren 50 apezurteak; eta zer dute kantatu 300 apezek Meza-sartzean? Aita Lerchundiren «Kanta Jau-nari, lur guzia.»

— Orai arte, gure fededunek handisko zaukaten Salmo-liburua; aste huntan agertuko da *esku-liburu bat* sakelari eman errexa, handiaren mami guziaz aberats.

— Eta, bururatzeko, huna argi bat batasun bidean: Sagarako Otoitzak Napar, Lapurtar, Xiberotar, Gipuzkoar eta Bizkaitarrek elgarrekin eskuaralatu ditugu Donostian eta hitz berekin edo bertuekin argitarazi.

Eraile guti, jorraile ainitz. Aspaldiko egia.

Aitor dezagun balere, indar handia egin dutela aldi huntan eskual-elizek.

Bainan Eskualdun guziek jakin behar dute erretor ainitzek duten apezmina. Egin-abal guziak egin dituzte eskuara elizetan atxikitzeo edo liturgia-kantuekin berritz sar-arazteko. Burasoe, aldiz, eta gazten erakaslek hiltzerat uzten dute eskuara

Herriko eliza ez da hilen-etxea. Gaztek eta haurrek ez badakite eskuararik, erdararat jo beharko dute apezek.

Ea noiz piztuko den gure Eskual-Herrian eskuararen aldeko batasun funtsezko bat: Eskualdun Burasoen Batasuna. Geroztik sortu da Fededunak batasuna.

Eskoletan eta etxetan bizi dadila Eskuara, eta biziko da elizetan.

DASSANCE JAUNAREN HITZALDIA

Eskualzain, laguntzale, jaun andereak,

Egun bezalako batzar baten ondotik, bilkuran direnek pentsa dezakete azkenik mintzatuko denak, erran direnak bilduma batean harturik, elgarrekin josirik, erakutsiko duela laburzki egungo solasa zertarat eta norat zohan, agerian ere emanen eskuararen alderako dituzken ondorio onak.

Bainan, horra: holako ondar-bitz baten egiteko, nik, aiphatu direnak beharko nintuen aditu..., eta hortan da, ba, gorde ez dezakedan makurra; beharriek ez nautelakoan laguntzen, erran diren-etarik gehienak huts egin baitituz.

Ene ezinbertzea ikusiz, barkatuko ahal dautazue, eta, beraz, aldi huntan, nahi edo ez, ene pegarreko uretik edan beharko duzue...

Hasteko, nahiz gure adiskide Haritschelharrek egin dautzuen, oxtion, gisa zen ongi ethorria, ez dezaket, nik ere, ixilik atxik egungo bilkurak emaiten dautan atsegina, ikusten zaituztedalarik Eskualzain, laguntzale, oro Eskuararen adiskide eta langile hobere-netarik, hunarat bilduak, Eskualzaindiaren sortzearen berrogoita hamargarren urthe-muga-kari.

Mende erdi bat zerbeit bada segurki; haatik, Eskual Akademia baten xedea, edo hobeki erraiteko ametsa, etzen ordukoa: duela ehun eta zenbeit urthe, Dassance aphezak gauza horri hastapen zerbeit emana zion; geroxago, Hiribarren aphez Azkaindarrak ere; geroztik, bertze askok, eta, azkenik naski, oraiko Sarako hauzaphezaren osaba, Adrien Dutournier Baionan miriku aiphatua zen batek, mila bederatzi ehun eta hamabian Eskualzaleen-Biltzar-rari galdegiten baitzion xutik ezer zetzan bi gauza: Eskualmuseo edo erakustoki bat, eta Eskuararen iraupenari buruz lan egingen zuen Akademia bat.

Fruitu horiek ontzera zohazin dudarik gabe, zenbeit urtheren barnean konplitu baitziren bi xedeak, ez haatik Eskualzaleen Biltza-

rak obraturik... Bizkitartean, Hendaian sortu zen egunetan, batasun horrek ere etortzekoa zen Eskualzaindiaren xede bertsuak zituen: Arturo Campion eta Sabin Arana Goirik alde batetik, Zalduby, Arbelbide eta Guilbeau'k bertzetik, gehienik bilhatzen zutena baitzen: ortografa edo idaz-moldearen xuxentzea eta berdintzea. Baina Hendaia-ko lehenbiziko bilkura hortan tira-bira asko agertu zen hor zirenen artean, gei hori sopra zail eta nekhea ikusirik, burutik utzi zuten, erabaki hau hartzen zutela bakarrik, orok onhartzen zutena: «Eskuararen beiratzeko, zaintzeko eta haren alde lan egiteko batasun bat eraiki behar zela, eta berehala...» Ez baita, geroztik Eskualzaleen Biltzarra hastapeneko sail hortarik behinere baztertu.

Aspaldiko gertakari horiek nik baino hobeki oraino konda letzazke hemen ikusi uste ginuen gure lagun maite maite Ixaka Mendizabalek, duela hiruetan hogoi ta sei urthe Ondarrabian egin zen bigarren bilkura batean aurkitu baitzen: orduan eman zitzaion batasun berriari bere izena: erran ditake beraz, Hendaian sortu babilnada Eskualzaleen-Biltzarra, Ondarrabian batheiatu dutela.

Batasun horrek geroztik bide egin du, hastean urriki, baina hamalaueko gerlaren ondotik, laster emendatuz eta indatuz.

Zerbitzari, eta gure adineko lagun andana bat orduan sartu ginen, gu ere, batasun hortan, ez baiginakien, hain segur, zoin urrun eta zoin luzaz ereman behar gintuen orduko urhats horrek...!

Jainkoak eman dautan bizitze luze huntan, zonbat orhoitzapen nukon kondatzeko ezagutu ditudan, aspaldi itzalduak diren Eskualzale khartsu eta bihotzdun hoitaz! Zalduby eta Campionen ondotik, Julio de Urquijo, Georges Lacombe, Etienne Decrept, Pepe Eizaguirre, Jean Etchepare, batasunaren buruzagi ni baino lehen izan direnez! Eta, bertzeak... hirur ilabethetarik kintuen bilkueratarat heldu zirenak: Souberbielle Uztartzeikoa, Amestoy Kanboarra, Constantin eta Jaureguiberry Atharratzetik heldu zauzkunak, Diriar Do-naphaleutarra, Dufau Senpereko notaria, Charles Larre, eta... bixtan da denen hots-emaile paregabeak gintuen Oxobi eta Zerbitzari.

Tolosatik ere, behinere huts egin gabe, heldu zauzkun Pepe eta Ixaka, bi adiskideak, berant airean ethortzen zirenak: Tolosa urrun eta muga gelditu behar. Gure lana orduko bururatuxea ginuen, eta biak hasten ziren, berehala, Gipuzkoako berrien emaiten guri, eta gu, xoratuak heier...

Zer oren xarmantak elgarrekin hola iragan ditugunak... ez baitzaut iduri gintuen bilkuraxka horiek baino goxoagorik izan ditakela: Etcheparek bere eskuko hartuak zituen Semenario handiko apez-geier egin erazten giniozkaten lanak: nolako artharekin, errotik, ikhertzen zituen, eta zer loria zen harena, orduan gazte gazteak ziren Léon Léon, Piarres Lafitte, Dominique Behety edo Léon Pochelu batzuen lan hoberenak irakurtzen zaizkularik, aintzinetik ikusten zuela zenbeit urtheren buruko gazte horiek gure idazle hoberenetarik izanen zirela.

Oxobi'ren gain ziren, aldiz, bigarren maileko eskoletako lanen berextea eta lerrokatzea: hor sariztatu ditugunen artean kausi ditazke geroztik bide egin duten batzuen izenak, hala nola, eta bertzerik ez aiphatzeko, Eppherre kalonjea eta Piarres Larzabal, eskualzainak, biak.

Eta, aiphatu bi sail hoik bezala, Zerbitzarik gobernatzuten zuen eskola ttipietako muttiko eta nexken garhait-sariena: lan balios horri zoin pulliki dirdira emaiten zakien gure adiskideak, herri bakotxari bere doi gatz eta laudorio negurturik!

Bilkura ttipi hoitan, ere, aphailatzen gintuen, arthoski, urtheko, bilkura nausiak, herriz herri eremaiten gintuztenak Xuberotik Lapurdirat, usuenik naski Baxenaberrerat: Meza nork eman; nork phe-deika; bilkura nun? Zertaz? eta, azkenean, jakina, bazkari famatu hura, bere jateko, kantari eta phertsulariekin: jadanik ezagutuak ziren Gohanetx eta Panpaleren aldean, hor agertu dire, lehen aldikotz, Matxin Senperra, Ligueix Larrañekoa eta Etxahun-Iruri. Hor ere aditu ditugu Casenave Hazpandarra, Nequeçaur, kantari famatuak; hor ere, hemengo eskualzalek, atseginekin aditzen zituzten Gipuzkotik ethorri mintzatzaile bero, ederrak: Elorza, Azkainen; Urreta, Ezpeletan; Pepe Eizaguirre usuenik; Luhoson, Aitzol handia; ahantzi gabe Buenos-Airesetarik noizbenko gu gana heldu zen Jean-Pierre Passicot, sortzez Bidarteko semea.

Holakoak ziren gure orduko bilkura eta biltzarrak. Holakoak ere ezin ahantzizko lagun eta adiskide maite horiek...!

Barkhatuko dautazue, luzaturik, doi bat galdu baniz ere: aspal-diko errana da gazteko orhoitzapenak xahartzeak edertzen dituela, eta aldean banu, orai, eskuan bezala latinean trebe zen Zerbitzari maitea, laster bota lezake: «Laudator temporis acti».

Eder eta maitagarri zaukun iragan denbora horri ene esker-
onezko agur aphala eskaint ondoan, adin onean direner utzi behar
diotegu oraiko eta geroko karga, ez baitute ttipia izanen: alabainan,
hemendik aintzina, gu bezalako xaharrek bertzen laguntzea baizik
ez dezakegu egin.

Eskuararen geroa ilhun eta lanjerrez bethea dela, nork ez du
ikusten? Hortakotz, ene iduriko, behar zaiote, lehen bai lehen Es-
kualduner, erran eta ongi adiarazi, ohoreak berak manatzen diotela
egin ahala egin dezaten beren mintzaira ederra, jakintsun handiek
hala goresten dutena, galtzerat ez uzteko.

Bertze pondutako asmu, xede eta iritzi gehienetan barreiatuak
eta nahasiak balinbadire ere, bertze gizon guziak bezala, Eskuararen
amodioak ez othe dezake Eskualdun guzien arteko juntatze eta bate-
ratze mirakuluzko bat egin?

Agian, bai, Jainkoaren laguntzarekin.

Ez etsi beraz eta jarraiki lanari. Aro txarraren, ekhartzaren on-
dotik, badakigu denbora ederra heldu dela, bethi.

Gasteizen, 1969-II-23an

RESUMEN DE LA DISERTACION DE DON GABRIEL ARESTI SOBRE LA FIGURA DE BARRUTIA

Comenzó diciendo que la obra que comúnmente es conocida en
vascuence por el título de *Gabonetako Ikuskizuna*, título que no es
otra cosa que la traducción más o menos literal del encabezamiento
castellano que a la copia para Resurrección Azkue olografió Juan
Carlos Guerra, es universalmente atribuida a Pedro Ignacio Barrutia
Basagoitia, nacido en Aramayona y muerto en Mondragón en 1757.
Datos sobre la vida de Barrutia fueron suministrados por el propio
Azkue, y después ampliados por el propio conferenciante. Señaló
que es un detalle verdaderamente curioso que el día en que leyó y
copió en el libro de registro de Mondragón la partida de defunción
de Barrutia, se cumplían exactamente doscientos años de dicha fecha.

Continuó diciendo que sobre que la obra sea realmente obra
de dicho Barrutia nadie había expresado anteriormente duda alguna,

hasta que él mismo lo hizo en el prólogo que escribió para la edición que juntamente con el *Borracho Burlado* del conde de Peñaflores y *Gabon-Sariak* de sor Luisa de la Misericordia, preparó de la citada obra para la Editorial «Auspoa». Se basó para ello en que el lenguaje empleado en el *Acto para la Noche Buena* no es indudablemente vizcaíno del siglo XVIII, sino más bien de finales del XVI o principios del XVII. Por otra parte se desconocen las bases sobre las que se asentó Guerra para atribuir la obra a Barrutia. Pues en puridad de concepto, el único dato que se puede manejar es que Guerra puso el nombre de Barrutia al pie de la copia que se conserva en la Biblioteca de la Academia Vasca.

Señaló a continuación los caminos que se han recorrido para que dicha obra llegue al conocimiento de los estudiosos, e hizo particular hincapié en las acres polémicas que mantuvo con los académicos Sres. Labayen y Aquesolo.

Hizo finalmente mención, por primera vez en público con nombres y circunstancias concretas, del hecho de que dicha obra fue plagiada por Manuel Ziarsolo, y premiada como si este último fuera su real autor por el Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo».

Finalmente enumeró las virtudes del *Acto para la Noche Buena*, para lo cual repitió en líneas generales los argumentos que en conferencia dictada en la Biblioteca Provincial de Vizcaya fueron posteriormente publicados en esta misma Revista *EUSKERA*.

Despidió su conferencia diciendo que Alava bien puede estar orgullosa de haber visto nacer de una hija del pueblo en su tierra al supuesto autor de tan interesante obra, aunque fuera concebido de caballero de la Orden de Santiago en tierras de la provincia de Guipúzcoa.

DISERTACION DEL P. AQUESOLO SOBRE LA FIGURA DE ULIBARRI

En este acto, que se quiere sea un homenaje-recuerdo a los escritores euskéricos alaveses, creo que no debe faltar cuando menos una mención para un contemporáneo de Barrutia, el jesuita Juan Bautista de Gámiz, escritor poco menos que desconocido entre nosotros. Su obra euskérica, de escritor vasco, tiene un particular

interés, tanto por los valores propios que pueda encerrar como por el testimonio que nos aporta para el mejor conocimiento de la historia geográfica de nuestra lengua, por tratarse de la obra de un hijo de Sabando, lugar que ha quedado tan lejos de las actuales fronteras del euskera.

El P. José Ignacio de Arana, a finales de la pasada centuria, citaba a Gámiz (aunque con nombre equivocado, el de José Antonio de Butrón y Mújica), entre los autores vascos clásicos del siglo XVIII, como escritor cuya obra no debería desconocer nadie deseoso de conocer a fondo la lengua vasca y su literatura. A falta de un número para él en el programa de este acto, quede, por lo menos aquí esta mención de su nombre, haciendo votos porque los hijos de San Ignacio de Loyola, poseedores de su obra manuscrita, la pongan al alcance de todos los interesados lo más pronto posible.

De una generación algo posterior y natural de otra zona que ha perdido su antigua lengua es también José Pablo de Ulibarri y Galíndez, otro escritor euskérico alavés, sobre el que vamos a concentrar nuestra atención por unos momentos. Cultivó el vascuence. Y lo cultivó en prosa y en verso. Pero más que como escritor, le corresponde un lugar destacadísimo entre los hombres de su tierra que más fuerte sintieron la llamada de la lengua nativa y más denodadamente lucharon entre nosotros por despertar la conciencia de sus paisanos, promoviendo entre ellos un esfuerzo unido y sistemático, a nivel individual y colectivo, para dar a la lengua de sus mayores el rango que creyó corresponderle, así en la vida privada como en la social y pública.

No era del todo desconocida entre nosotros la personalidad de Ulibarri. De unos años a esta parte, el *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País* está contribuyendo a la divulgación de algunos aspectos de su obra con la publicación, siquiera sea parcial y fragmentaria, de su famoso manuscrito. Pero hasta estos últimos años nadie había indicado ni llegado a sospechar el origen alavés de su autor, más conocido con el apelativo de *El Herrador* vascófilo de Abando, con que le bautizaron entre Fernando de la Quadra Salcedo y Julio de Urquijo a principios del siglo. Una lectura más atenta del manuscrito, que su autor tituló *Gutunliburua*, ha permitido aclarar este dato y ha hecho posible la obtención de una

imagen más cabal de la personalidad de Ulibarri y de las varias facetas de su actuación euskerista.

El *Gutunliburua*, efectivamente, afirma repetidas veces el origen alavés de su autor, su nacimiento en jurisdicción de la tierra de Ayala, concretamente en Oquendo, pueblo del que nos suministra detalles curiosos e interesantes.

Sea el primero la forma propia de su nombre, que Ulibarri escribe Ocondo, y algunas veces Ucondo. Cualquiera de estas formas nos está dando indudablemente la forma más originaria del nombre vernáculo de este lugar. Compárese con la doble forma conocida de otro pueblo alavés: Zaldundo-Zalduondo, y aun con el nombre de otro lugar vecino de Oquendo, que es Luyando, cuya forma primitiva debió de ser Luyaondo.

Oquendo era por aquel entonces un pueblo totalmente de habla vasca. Así nos lo presenta Ulibarri. Hablaba vascuence todo el pueblo, tanto la zona baja alrededor de la Parroquia de Nuestra Señora de Unza, como la zona alta de San Román, que Ulibarri llama de Ocondogoyena, traducido al castellano, Oquendo de Arriba, y que ahora llaman algo contraído Oquendojena.

Pero otra afirmación hay en el *Gutunliburua*, que tal vez a muchos suene a peregrina: la afirmación de la existencia de dos escuelas vascas en Oquendo en la infancia de Ulibarri, una por cada parroquia. Dos escuelas vascas, y en el centro del pueblo una tercera, castellana ésta, para quienes la prefirieran, frecuentada principalmente por jóvenes con propósitos de emigrar.

Al decir de Ulibarri, su pueblo natal debía de ser de fuerte emigración. Y llega a afirmar, no sin algún orgullo, que Oquendo había dado hombres de renombre, célebres por mar y tierra, muchos de ellos educados en esas escuelas vascas. Y lo dice en verso:

*Euskerazko eskoletatik urten dabe
gutzizko yakitun andiyak:
iru milla urte onetan
Ukondoko semiak
itxasoz ta legorrez agintari nagosiyak*

Afirma asimismo Ulibarri que las escuelas vascas estaban dirigidas por los sacerdotes del pueblo y en ellas la enseñanza (ésta es su característica) se impartía toda en vascuence. Es afirmación que Ulibarri hace en otras ocasiones extensiva a otras poblaciones vascas, citando casos concretos de personajes conocidos de su época, como el vizcaino José de Murga, que, a través del vascuence, ya había, para los ocho años, aprendido el latín. Hechos de esta naturaleza le proporcionarían más tarde argumentos para defender como viable la idea de la creación de escuelas vascas, en las que el euskera fuera el vehículo único de enseñanza para toda asignatura.

Si tales afirmaciones sonaran a fantásticas a alguien, en su apoyo pudieran aducirse otras ajenas, como algunas del Padre Cardaveraz en su *Euskeraren Berri onak* (1761), que no distan mucho de las del hijo de Oquendo. Y aun en el mismo sentido, parece hablar el hecho de que las más de las primeras gramáticas vascas se escribieron con la finalidad de enseñar a los vascos algún erdera, el latín o el castellano, muy al contrario de las que se escriben ahora.

El que a comienzos de este siglo iba a ser llamado el *Herrador Vascófilo de Abando* abandonó su casa paterna a los pies de su Andra Mari de Unza, de tierna edad, a sus nueve años, para emigrar, no como algunos paisanos suyos a tierras de Ultramar ni a ningún país extraño, sino a un pueblo vasco junto a la ría de Bilbao, acogiéndose a la hospitalidad que le brindaron unos tíos que tenía en Abando.

Sería allá por los años de 1784. Había nacido el 17 de agosto de 1775. Y en Abando continuó su instrucción. Y allí, o desde allí, hubo de seguir su carrera hasta obtener el título de mariscal veterinario, como él mismo se titulaba en una tarjeta que hizo imprimir para anunciarse como tal y en el memorial que quiso presentar al rey Fernando VII en su visita a Bilbao.

En Abando, por los años de 1794, se alistó como soldado en una de las tres compañías que Abando aprestó para salir a oponerse al avance del ejército francés por tierras de Guipúzcoa. Años más tarde recordaba con cierta amargura y remordimiento la vida en el frente de lucha, en las posiciones de Iciar y Sasiola, con el excesivo consumo que allí se hacía de bebidas alcohólicas.

En Abando, a sus 22 años, contrajo matrimonio con una joven del lugar, doña María Josefa de Landa y Urquiza, la Maripatxu de sus cartas, cuatro años más joven que él. No tuvieron descendencia. Y allí, en su barrio de Bilbao la Vieja, enfrente de las siete calles de Bilbao, cerca de los frailes de San Francisco, discurriría el resto de sus días, viviendo del ejercicio de su profesión.

Pronto se hizo hombre importante en la vida de aquella anteiglesia vizcaína, siendo llamado repetidas veces a ocupar los más altos cargos en la vecindad, como el de fiel regidor, llevando tantas veces el chuzo, al decir de él. Lo menos cuatro veces desempeñó este cargo. La última vez, en plena guerra civil, el año 1836, a pesar de sus claras simpatías por la causa carlista.

Las actas del antiguo Ayuntamiento de Abando dan fe también de otros cargos por él desempeñados al servicio de aquella anteiglesia. En 1820, por ejemplo, es archivero contador, y dura en el cargo, con la interrupción del trienio constitucional, hasta 1826. Era en el desempeño de sus cargos de una rectitud inflexible, que le hizo enfrentarse más de una vez a sus propios jefes. Como archivero contador, su firma era necesaria para autorizar toda salida de las arcas del pueblo. Pues él, tan religioso y clerical, tiene todo un pleito con el Ayuntamiento porque se niega a estampar su firma para el pago de una función religiosa organizada por aquél, porque le parece que el gasto es excesivo. El Ayuntamiento le destituye. Pero él recurre y logra mantenerse en el cargo sin ceder en su actitud.

Estallada la guerra civil, con un Ayuntamiento de nombramiento gubernativo bajo el dominio liberal, y a pesar de sus ideas tan poco favorables a la situación política imperante, es nombrado miembro de la comisión que estudia y elabora un nuevo «plan o proyecto económico» para Abando. Y es que Abando parecía no saber prescindir de los servicios de su veterinario cuando se ventilan problemas cuya solución, como dicen las actas, requiere «integridad, conocimientos y capacidad».

Su personalidad de hombre público no quedó encerrada en los términos de la anteiglesia de Abando, sino que trasciende al Señorío entero con su actuación. Las actas de las Juntas del Señorío en Guernica también han dejado constancia de la presencia de Ulibarri en ellas. En dos ocasiones al menos representó a Abando en aquellas

graves asambleas de las que emanaban las normas para el mejor gobierno de Vizcaya. Fueron los años de 1814 y 1829. Y estuvo presente en otra ocasión más, pero no como apoderado de Abando, sino en sustitución del apoderado de Lujua, sustitución buscada y lograda por él, después se dirá con qué fines. En las Juntas de 1829 fue miembro de una Comisión nombrada por las mismas para buscar una transacción entre el Señorío y el Consulado de Bilbao, y en unión con otro de los vocales formuló un voto particular disintiendo del dictamen de la Comisión.

En política fue siempre decidido anticonstitucionalista. El movimiento liberal encarnado en la Constitución de Cádiz era para él un movimiento diabólico, y lo combatió por enemigo de los fueros vascos y por enemigo de la religión. Para calificarlo creó un término propio en vascuence: Debruziñoa, acción diabólica, como quien dice.

Muy adicto a Fernando VII, como a Señor de Vizcaya, (Ulibarri había obtenido carta de vecindad y de nobleza vizcaina el año 1816 oficialmente), manifestó especial empeño por entrevistarse con el monarca cuando el año 1828 realizó éste su gira por Guipúzcoa y Vizcaya. Quería ofrecer sus servicios de mariscal veterinario. Buscó para conseguirlo los servicios (que no dieron resultado) de Juan Ignacio de Mendizábal, el impresor de Tolosa y uno de los prohombres de Guipúzcoa en aquel entonces. Este debería entregar un memorial redactado al efecto en castellano. Pero llegado el momento, Mendizábal tenía instrucciones de Ulibarri en el sentido de que dirigiera su primer saludo al rey en vascuence. El monarca no podría llevarlo a mal, tratándose de un saludo dirigido a su Señor en nombre de un vizcaino, tan adicto además a su persona en momentos tan críticos para la causa monárquica.

Este solo dato es revelador del alma vasca de Ulibarri. Y una vez presentado el marco en que se desarrolló su vida, ha llegado el momento de hablar de lo que él representa como vascófilo y como escritor euskérico, que es la manifestación más característica de la personalidad de este hijo de Oquendo.

Aquí fue, ante todo, un despertador de la conciencia euskalduna. El mismo representa la manifestación o aparición de esa conciencia tal vez nunca sentida en forma tan intensa y agudizada en

un simple hombre de nuestro pueblo. Pero conciencia que no queda en pura contemplación ni exaltación, sino que impulsa a la acción. Y a una acción sabia, la conducente en el caso, enderezada a salvar y fortalecer la vida del euskera. Sin duda, como hijo de su siglo, aceptó crédulamente fantasías románticas sobre el origen de su pueblo o sobre la antigüedad y pureza de su lengua, pero no fue para quedarse ahí bobamente extasiado ante ellas en gesto de necia vanidad. Pensó que había que actuar lógicamente. Pensó que era deber de todo vasco impedir la desaparición de su lengua, mimarla, conservarla y cultivarla. Empezando por hablarla, teniendo a honra el usarla siempre como medio ordinario de comunicación entre los que la tenían por la lengua materna y se preciaban de vascos, reservándole el puesto de honor que le correspondía, no sólo en la familia, en la iglesia, en la calle, sino también en las asambleas públicas civiles o en las actas que recogen sus resoluciones.

Hay datos expresivos y reveladores de las exigencias que Ulibarri formulaba en este punto.

Desde sus años de archivero-contador, comenzó a llevar él un copiadore de las actas del Ayuntamiento de Abando, que hoy se guarda en el archivo municipal de Bilbao. Como simple copiadore que es, las actas están en la lengua en que se redactaban, en castellano. Pero Ulibarri añade al margen algunas observaciones suyas en vascuence. Y al entrar en el año 1826, no puede menos de expresar el dolor que ello produce en su alma: «Emen sartzen da 1826'gn urtea, izquiribaturik erdera mingaitz latzian». El preferiría ver las actas redactadas en la lengua de sus vecinos. Sólo una vez encontramos un comentario marginal en castellano, y es cuando fue relevado de su cargo de archivero-contador. Si hemos de creer al comentarista, su destitución ha sido consecuencia de las maquinaciones de quienes «se intitulan guardias del honor» y «son catedráticos de junto al pellejo de vino mientras los oficios divinos y la Misa Mayor». Nunca fue amigo de este tipo de «catedráticos» ni, en general, de tabernas ni tabernarios.

Hizo ley de su vida el lema «Euskaldunei euskeraz». Los hermanos Cengotita-Bengoia, Juan y Francisco, dos hijos de Bériz, siguieron la carrera de las armas y eran ambos jóvenes coroneles, de caballería e infantería respectivamente. Con ambos entabló amistad

el veterinario de Abando (sin duda en razón de su mismo oficio) y mantuvo correspondencia epistolar. Y en una de sus cartas decía a Francisco: «Euskaldunari eguño ez (egin) erderaz, euskaldunari beti euskeraz orra zeure adiskidiaren esan maitia, Praisku».

Por su epistolario desfilan distinguidos hombres públicos tanto de Vizcaya como de Guipúzcoa: el marqués de Valdespina, Novia Salcedo, el ministro Erro, etc. Con todos se atiene en sus cartas al lema que se había fijado.

Así buscaba y promovía la rehabilitación social del euskera. Y con esta misma preocupación hizo campañas en favor de que se implantase oficialmente en el País Vasco la enseñanza del vascuence en las escuelas, y propuso a quienes juzgó más capacitados la preparación de un diccionario y una gramática que recogieran el más completo caudal de voces y de leyes del habla vasca. Y aún fue más ambicioso en sus planes y exigencias, que no se contentaban con menos que la implantación de lo que pudiéramos llamar la escuela vasca, es decir, enseñanza del vascuence y enseñanza, además, en vascuence sobre todas las asignaturas corrientes en cualquier otra escuela o grado de enseñanza.

Una moción pidiéndola había preparado Ulibarri para presentarla a las Juntas de Guernica al término ya de su mandato como apoderado de Abando en ellas en 1829. Era ya tarde y no podía optar a un nuevo mandato para el siguiente bienio en representación de Abando porque se lo impedían las normas vigentes en la anteiglesia. Fue entonces cuando se las apañó para conseguir la representación de otra anteiglesia vizcaina. Acude a Guernica muy ilusionado como apoderado de Lujua. Pero no pudo asistir sino a las sesiones de la primavera. Las fastidiosas consecuencias de un accidente, de una caída en las escaleras de su casa, le obligan a permanecer inactivo y alejado de toda actuación pública y aun de su propio trabajo profesional por dos años. Sus ilusiones quedaron cortadas en flor.

Con todo, la semilla por él lanzada en el surco fue sin duda la que once años más tarde, el año 1841, había de fructificar en el acuerdo tomado por las Juntas del Señorío para el establecimiento de una cátedra de lengua vasca en el Instituto Vizcaino que se proyectaba. Y fue asimismo en el sentido de las reclamaciones tantas

veces formuladas de Ulibarri el acuerdo de las mismas Juntas de «que diariamente se trajese a la Junta en lengua vascongada por escrito el extracto del acta de la sesión precedente».

Ulibarri abogó asimismo por la creación de una especie de Academia de la lengua vasca. La idea no había nacido en él, precisamente; la tomó de Erro. Pero él la hizo suya y se movió y trabajó por verla realizada con el apoyo de las Juntas de Guernica. Habría de constar de 24 miembros y sería una verdadera *Euskal-izaindi*, con la misión de velar por la conservación del Euskera, de difundirlo y dignificarlo.

La puesta en práctica de todas estas ideas y planes llevaba consigo la necesidad de tener a mano una biblioteca vasca bien surtida. Y Ulibarri no escatima gastos cuando se trata de adquirir libros escritos en vasco o sobre vascos. Estaba vivamente interesado en comprar cuanto se hubiera escrito en vascuence o relacionado con su país y su lengua. Fue de una curiosidad extrema en este punto. Aquí van unas muestras.

Llega a su noticia que el marqués de Valdespina espera una buena remesa de libros interesantes que le vienen de Francia e inmediatamente le escribe: «Yauna, ain da aundija nere gurarija gauza orrelakoak ikusteko ze, ezin eperik eman dit biotzak; eta aizartu naiz aurpegiz aurpegi berorri eskribitzen».

Acompañando a los duques de San Fernando, lleva a Bilbao el año 1833 José Francisco de Aizquibel, ilustre vascófilo y autor luego del gran diccionario vasco-español que lleva su nombre. Inmediatamente recibe de Ulibarri un espléndido regalo de libros vascos, algunos bien raros, que causan la admiración de Aizquibel, quien se ofrece a pagar a su donante 2.000 reales por ellos. Pero ofendido éste, le contesta: «Logrerua ez naiz ni izan iñoz; eta emoten deusat Verbategia egiteagatik». Es decir: «Jamás he sido interesado; yo se los regalo a usted, porque haga el diccionario». Se procuraba cuantos libros podía para sí y además los agenciaba para otros.

Muchas de nuestras bibliotecas se han enriquecido con ejemplares de obras vascas que este distinguido hijo de Oquendo fue acumulando en su vida, marcados con su inconfundible *ex-libris* y su firma característica: el dibujo de un navío de tres mástiles y encuadrado en el casco del navío escrito su segundo apellido, Galíndez.

Ulibarri debe ocupar por todo lo que antecede un lugar distinguidísimo, no sólo entre los amantes de nuestra literatura, sino también entre los precursores del despertar literario vasco.

Ahora bien, ¿cuáles son las propias realizaciones tuyas en el campo del cultivo de la lengua vasca? ¿Qué obras en euskera se deben a su pluma?

Es la pregunta a la que queremos contestar a grandes rasgos a continuación.

1) Su primera producción fue un fruto bien humilde ciertamente: un almanaque vasco («Egunari eusquerazcoa»), que lo destinó para el uso de vizcainos, guipuzcoanos y alaveses, como reza su título. Este almanaque nació de un desafío que se cruzó entre Ulibarri y un *erdaldun*, que se comprometió a costear la edición caso de que Ulibarri demostrase ser posible escribirlo en vascuence. Ulibarri cumplió con lo prometido por su parte, pero tuvo que cargar asimismo con los gastos de la edición, ya que el *erdaldun* desapareció luego sin dejar señas. Muchos años después aún llegaban al autor peticiones de su almanaque, hasta de Navarra. Esta obrilla, en su modestia, hace a este escritor alavés ser el precursor entre nosotros de esta clase de publicaciones. Data de 1815.

2) Es autor de algunos de los villancicos de su tiempo, de los que tradicionalmente se publicaban y cantaban en Bilbao y Abando todas las Navidades desde tiempo inmemorial. De los que en vida de Ulibarri se dieron a la estampa, algunos son ciertamente de él. En su tiempo, cabalmente estos villancicos adquirieron un carácter mixto religioso y profano a la vez. Al villancico propiamente dicho seguían unos zortzicos de contenido muy a tono con las preocupaciones de Ulibarri, que exaltan los tiempos antiguos, los fueros; propugnan un movimiento en favor del euskera y hasta de una economía mejor dirigida. Una vecina de Abando es autora de varios de ellos. Es Vicenta Moguel, la fabulista vasca, que más de una vez fue colaboradora de Ulibarri en la revisión y corrección de escritos suyos cuando éstos tenían por destinatario algún personaje de pro, como el ministro Erro. Pero de otros villancicos Ulibarri es evidentemente el autor, que es felicitado por el acierto de sus versos. Los villancicos siguieron publicándose cada año, con alguna excepción

impuesta por medidas gubernativas en la etapa última, hasta el 1832 cuando menos.

3) Pero la obra principal de Ulibarri quedó inédita y la mayor parte de ella tampoco estaba destinada sin duda a la publicidad. Es su *Gutunliburua*, en la que cabe distinguir dos partes principales. La primera, la que mejor responde a su título, está constituida fundamentalmente por su epistolario, así por las cartas que escribió como por las que recibió. Contiene también otros escritos. Así, algunas efemérides, escritas posiblemente al paso de sus lecturas, como resumen de lo leído; fórmulas de contratos con sus estipulaciones con los aprendices de herrador (redactados en vascuence o en castellano, según fuera vasco o no el solicitante); relatos de sucesos de su vida, como el del registro policíaco efectuado en su domicilio durante el sitio de Bilbao, en que le faltó el manuscrito de un diccionario vasco, etcétera. Merecen destacarse, como exponente de su ideario, la primera carta dirigida a don Diego de Basaguren, del año 1823, fecha inicial del epistolario, y un memorial destinado a los diputados vizcainos del lado carlista en 1834, que vienen a ser verdaderos manifiestos y programas de acción para los vascos en consonancia con sus ideas tantas veces expresadas.

Entre las cartas y otros documentos de diversa índole, se van de vez en cuando insertando en el manuscrito envíos poéticos a sus amigos con motivo de sus onomásticas, en los que no pueden dejar de salir a relucir y de escucharse, como estribillos, los temas de sus constantes propagandas.

He aquí, por ejemplo, una muestra del tema de la escuela vasca:

*Esaizu: zelan da au,
(edo) zetara adi gara?
Euskera berba eginda,
eskolia erdera?
Ori da asmo gaiztoak
egitia gu galtzera.
Esan biarran Aita Guria
esaten Padre Nuestro
erderazko garrazkerian!*

Hay también duros ataques contra las tendencias erderizantes de los bilbainos, sus vecinos de enfrente:

*Zer garbitu asko dago
emengo lekuetan.
Uri au da geure galtzaille
gauza guztietan,
egin dan legez pozua
erdera loiekaz,
mota guztiko suge ta
ganeko piztiakaz.*

También está expresado en verso el proyecto de la constitución de una Academia de la lengua vasca:

*Oegtalau gizon biar dira izentau
Gernikako batzarrian
egiteko alegin an,
euskeraren ganian.*

4) En la segunda parte de su *Gutunliburua* es donde su autor aparece haciendo más de propósito sus pinitos literarios. Es hacia el final de sus días, una vez retirado ya de toda vida pública.

Esos ejercicios suyos en verso, entre literarios y didácticos, están recogidos en las últimas ciento y pico páginas del manuscrito, escritas a dos columnas, de las 392 de que consta el tomo. Parecen escritas no por el mismo Ulibarri, sino al dictado suyo por amanuenses femeninas bastante inexpertas, lo que explica las indecisiones e incorrecciones ortográficas de que están plagadas.

Consta el nombre de una de ellas. Se llama Valentina o Balentzi. Y hay un momento en que el que dicta le advierte, también en verso, que afine la pluma y se esmere en escribir claro:

*Balentzi:
imini lumia zorrozki,
nasaro onean izkribatzeko
garbirik eta ederki*

¿Qué se propuso el autor en esas páginas versificadas? Puede afirmarse que, por más que los temas parezcan a una lectura superficial dispares, hay en ellos cierto propósito unitario evidente. Se diría que contienen un poema didáctico, destinado a instruir de primera intención a las mismas amanuenses, que nos imaginamos podrían ser algunas sobrinas suyas con las que viviera. Los temas desarrollados son de la historia sagrada y profana, empalmando con la historia del pueblo vasco, su aparición en Euskelerría y su establecimiento definitivo aquí en lucha con los elementos para conquistar su mar y sus tierras. No hay relatos de hazañas bélicas. Con ser el autor exaltado admirador del pasado, no hay lugar en sus versos para gestas guerreras, como si no tuviera fe en la legitimidad de otras luchas que no sean las que el hombre emprende para dominar la naturaleza. Así, la mejor parte de su poema es un canto a la vida del labrador, del ferrón y del marino vascos, a la inteligencia y habilidad desplegadas por nuestros antepasados en poner la naturaleza que les rodea, mar y tierra, a su servicio.

En los temas didácticos desarrollados no falta uno, bien refractario a ser tratado en verso como es el de las matemáticas, ni una lección largamente explicada acerca de la educación del niño desde que nace hasta que, a través de su desarrollo en la familia, se capacita para actuar en la sociedad.

Tampoco hay apenas asunto en que, venga o no venga al caso, por *a* o por *b*, no se introduzca el tema de su euskera o erdera.

Véase cómo lo hace, por ejemplo, al narrar la caída de los ángeles:

*Bere ederrena ederrez
len uste ebana izan
zeruan burua,
orain bere lagun ainiñoen artean da
erdaldun sulezekua.
An da buru, an da agintari,
an danatuen errondari,
here erderaren merkatari.*

Las últimas páginas van dedicadas a su Oquendo natal conteniendo una descripción del pueblo y de su caserío y un canto a la valía de sus hombres y a su condición de euskaldunes:

*Okondoko erria,
da euskaldun bere izatia...*

La obra tiene un final brusco, dando la impresión de quedar truncada e inacabada. Cuando se escribían las últimas líneas, según parece leerse con alguna dificultad por obra de la polilla, debía de correr el año 1844.

Tres años más tarde, el 5 de mayo de 1847, moría en Abando, su pueblo de adopción, el hombre que tantos planes había concebido para el bien del pueblo vasco y para el resurgimiento de su lengua. Si los planes no prosperaron, acháquese, no a la inviabilidad o falta de sentido realista de los planes, sino más bien a las luchas fratricidas que se habían iniciado ya y habrían de absorber la atención y energías de sus paisanos.

José Pablo de Ulibarri, que se adelantó a tantas iniciativas que aún pugnan por abrirse paso, promotor de la escuela vasca y aun del proyecto de crear una Academia de la Lengua Vasca, bien ganado tiene el derecho a este recuerdo que la Academia Vasca, ya fundada y con 50 años de existencia, le dedica hoy ante sus paisanos en esta Alava que le vio nacer.

Bilbon, 1969-VII-10ean

EUSKALTZAINBURUAREN HITZAK

Jaun ta Andreok

Gure Euskaltzaindiaren gaurko jai au, D. Julio de Urkixo zarenaren omenez egin nai degu; merezi ere bai bait zuan Deustu'ko seme argi ark, Bilbao batean au bezelako omen-aldi bat berari opatzea.

Itz-aldi cderrik entzungo dezute laister, gai oni buruz. Baiñan nik ere, gaur Euskaltzainburu naizenez, eta D. Julio bera apur bat ezagutu nuanez, nik ere zerbait esan nai nuke.

Bestek esan bear dizutenik, nik lardaskatu gabe mintza nai nakizute —edo-ta al dan gutxienik lardaskatuaz—. D. Julio'ren lan eder baten alderditxo bat ukituko det bakarrik: bere «Riev» bikaiñaren alderditxo bat, guk ere gure euskal-lanetarako berarengandik zerbait on ikasi dezagun.

* * *

«Riev», *Revista Internacional de Estudios Vascos*, D. Julio'ren egitada berezi, berarizko, berebiziko bat izan zan; nortasun aundiko ta begi-argidun euskaldun bizkaitar baten egitada. Erderaz «gesto prócer» eta «gesto de vasco clarividente» esango litzakena.

D. Julio de Urkixo'k eta D. Resurrección María Azkue'k ba zuten biok, gauza askotan, elkarren antz. Biok bizkaitar geniodun, titan-genio-dun, azaltzen zaizkigu euskal-lanetan; bizkaitar-geniodun, beste askok, —besterik geienak— «askoren artean» egiten dutena, bizkaitar batek «berak bakarrik asi, ta berak bakarrik garatu». Genio bizkaitarra.

Askotan esan oi degu, eta egia ere ba da, Izkuntza baten Iztegi osoa, ez dala izan oi, gizon bakar baten lana, lagun-arte baten, ekipo baten lana baizik, erderazko Iztegia, *Real Academia Españolak* askoren artean egiña dan bezela; eta berdin bide bait da frantzesekoia ere.

Azkue'k, ordea, berak bakarrik, bere eskuz egin zuan bere Iztegi bikaiña, eta berak bere boltxikotik argitaldu gaiñera. Berdin egin bait zuan beste bere «titan-lan» dan Kantutegiarekin ere: berak bere eskuz bildu, erririk-erri, Kantutegi arrigarri ori osatzen duten «milla ta bat» abestiak ere...

Nortasun aundiko egitada, benetan «gesto prócer» esango gendukeana.

* * *

Bide ber-beretik ibilli zan gure D. Julio de Urkixo ere, bere «Riev», *Revista Internacional de Estudios Vascos* ekin.

Revista-kontuan —estudiotarako Aldizkari-kontuan, alegia— aldizkaria bera sortu baiño leenago, lagun-arte bat osatu oi da, sortu bearreko Aldizkaria eratu, argitaldu eta zabalduko duan lagun-arte bat. Gure artean ere, Urkixo Jauna arte, ola oitu izan da. Donostiar

Aldizkari «Euskal-erria» ola sortu zan. José Manterola izan zuan Zuzendari, baiñan Aldizkaria 1880'gn inguruan sortu zuana, «Consistorio de Juegos Florales Euskaros» izan zan.

Berdin gertatu bait zan, gero —«Euskal-erria» Aldizkariari, berrogei bat urteren buruan, bere leengo giroa, bere arnas aundia gutxituta— Aldizkari berri bat sortu bear izan zanean ere: Bazkun berri batek, «Euskal-esnaleak» sortu zuala «Euskal-erriaren alde». Gregorio Mujika izan zan Zuzendari; baiñan Bazkun bat izan zan sortzalle ta jabe: «Euskal-esnalea»-Bazkuna, donostiar eta tolosar jaun adoresuz batez ere, osatutako Bazkun langille-langillea...

Berdin gertatu bait zan Bilbao'n ere, beste Aldizkari burruka-zale batekin: «Euzkadi» rekin. Eta berdin baita Baiona'n ere «Gure Herriarekin», etab. Guztiok beti, sortzalle ta eusle, Bazkun bat, lagun-arte bat izan dutela.

Baiñan, berriz ere, leen aipatu ditugun bi titan bizkaitarrak izan genituan, lege orren bereizkuntz, «berak bakarrik» beren kontura olako Aldizkari bana sortuaz: Azkue ta Urkixo, berriz ere; Azkue, bere «Euskalzalea»-Aldizkari itxuraz xotill, baiñan eragitez azkar izandako «Euskalzalea»-sortuaz; eta Urkixo Jauna, bere «Riev», *Revista Interlacional de Estudios Vascos* sortuaz.

* * *

Don Julio, bere aldetik, egitada ontan, oso «Jaun» eta «Zaldun» azaldu zitzaigun.

«Boltxikoz», ba zezakean —bear ere baita, ortarako boltxiko iori ta mukuru—. Urkixo Jauna, jaun aberatsa zan. Familiako egoerak ere laguntzen zion, bere txanponak lan ortan arraixkatzen. Besteren batek, olako boltxiko ioria, *yate* bat erosten erabilliko zuan; edo-ta, Diputadu ateratzeko, auteskunde-burruka batzuetan parra-parra eralkiko zuan. Don Julio'k, beste bide bat eman zion bere diruari: «Riev» sortu zuan; baiñan ez bere burua goratzeko, Euskeraren on aundirako baizik.

* * *

D. Julio'k, bere begi argiz, eusko-kulturaren soroan utsune bat ikusten zuan. Iñoren errutrik gabe esan bait liteke, utsune ori ba zala: ots, Euskeraren auzia, «erritxiki-auzi» biurtzeko arraixkua, ale-

gia: erritxiki-auzi, orube ta zabal-une estu ta urridun gauza. Euskeraren auzia, euskaldunen arteko auzi romantiku, oso romantiku, baiñan bere-baitan bilduegi, eta ez ain eragille biur zitekean... Eusko-ikaskuntzai, euskal-estudioai, «internacional»-jitea eman bearra zegon: ori zan D. Julio'ren begi argi, zorrotzak ikusten zuana: gure ikaskuntzari giro «internacional» eman bearra...

Bera zan, ura, benetan internacional. Bere bizikeraz eta bere izaeraz. Paris bazan, Viena bazan, Berlin bazan, Londres bazan, guzietan zuan sarrera ta arrera. Eta an-aietako euskaltzaleak —bai bait ziran, dakizuten bezela, Humboldt batengandik onuntz— an-aietako euskaltzaleak ezagutzen eta tratatzen zituan: zala Schuchardt, zala Dongson, zala Vinson, zala Eis, zala Ulhembeck, zala Gavel: zein ez? Guzti aien euskal-jakinduriari erreten bat, urbide bat ipiñi bearra zegon, kategori eder bateko Aldizkari baten bitartez... Euskeraren on aundirako...

Eta, esan-da-egin, berealako batean erantsi zizkion eskuak lanari...

Guzti ura etzan izan amets bat, amets zoro bat. Or daude 40 tomo eder, *Revista Internacional de Estudios Vascos*, beste ainbeste urteren buruan argitalduak, lan bikaiñez ornituak, euskeraz, frantsez, alemanez, inglez... 40 urteren buruan, 1907'tik onuntz —Europako Gerra Aundia bitarteko— gure gerra arte argitalduak: 40 tomo.

* * *

Utsune bat aipatu dizuet leentxuago; Euskeraren arraixku bat; Euskeraren auzia txikiegi egiteko arraixkua.

Baiñan, nik uste, D. Julio'k etzuala bere egitekoa egin, arraixku orrengatik bakarrik, ezta «orrengatik bereziki» ere; Euskerarentzako bentaja eder bategatik baizik. Berak gauza artan etzuan «ezetzera» jokatu, «baietz» eder batera baizik. Ikusten bait zuan, nolako iritzi ta giro ederra zegon Europa'n gure Euskerarentzako (emen, gure inguruan, bestelako giro kaxkarra izan arren). Giro europar eder ori eskuratu nai izan zuan, Euskeraren onerako.

Etzuan jokatu, beste iñoren kontrako ere, besteren lanak men-dratze-agatik, alegia; ezta iñolako bere alderdiren alderako ere; guz-tion probetxurako garbi-garbi baizik. Eta, izan ere, ala izan zanik ezin lezake iñork ukatu. Gai ontan ez nua ezer esatera, auxe beste

rik: gaur dan egunean, Euskerari buruz, zerbait jakin nai duan orok, D. Julio'ren «Riev» era jotzen duala, iturririk garbienera bezela...

* * *

Ondo bete zuan D. Julio'k, bere egun aietako zer-egia. Garai-ari zegokiona. Europa'ra begira egin bear zana.

Gaur daukagun giroak guri, bear bada, beste gauza bat eska-tzen digu. Euskeraren iraupena, Euskeraren bizia degu gaurko pro-blema. Euskerari, gure baserrietan, gure kaleetan bizirik iraunerazte-ko, euskaldunoi euskeraz mintzaerazteko, euskeraz irakurrerazteko, eta euskeraz idazterazteko problema...

Orregatik gaurko giroan esaera eta slogan au daukagu guztiok ahoan: «Euskaldunai euskeraz», «Euskaldunok euskeraz». Orrega-tik gaur, ezer-bada-ta, Euskerari iraunerazteko Ikastolak sortzea degu problema; Ikastolak eta Aldizkariak: leen «Argia» ta «Ekin» ta «Eskualduna» bezela, orain «Zeruko Argia» Donostia'n, eta «He-rria» Bayona'n... eta «Anaitasuna» Bilbao'n; eta berdin *ad usum privatum*'go aldizkaritxoak Seminario ta Fraidetegietan: dala «Ya-kin», dala «Laiaketan», dala «Arnas», dala «Bidez»... Ots, euske-razko liburuak, euskerazko argitaldariak... Euskeraz itz-egin, euske-raz irakurri, euskeraz idatzi; itz batean, «Euskalduna alfabetizatu». Eta pozik asko esan bait dezakegu, gaur zerbait egin dala, eta bide onetik goazela gai ontan.

Ala ere, ezin esan dezakegu, «Riev» en bideak era-bat utzi egin bear ditugunik; «Internacional» bideak, alegia; ots, Europa'ren bideak.

Euskeraren problema, Europa'ren problema izango da beti; Gi-zadi osoaren problema... «Onu» ren eta «Unesco» ren problema dala esan bait dezakegu, eta Internacional guztien problema, Giza-kulturaren problema sakon eta miña dan ezker. Europa'k ezin bait lezake bertan beera utzi gure Euskeraren problematika, gure Eus-kerera maitea Europako izkuntzarik zaarrena izanik. Eta alde ortatik, ain zuzen, gaur dan egunean, orregatik dauka gure Euskaltzaindiak eraturik, datorren udazkenerako, Espainia'ko Izkuntza txiki guztien *Symposium* zabal bat Nafarroan.

* * *

Gauzaren «internacional» «Laterrien arteko» izateari dagokion aldetik ori.

Beste orrenbeste esan bait dezakegu —eta bukatzera noa— «Riev» ek «Estudios» dion orren aldetik ere.

Estudio, «Ikaskuntza», «Eusko-Ikaskuntza», alegia. Euskeraren Teorika, *Lingüística*. Bide au ere ez bait dezakegu esan, gaur bide «superatua», atzean gelditutako bidea, bide «desfasatua» danik. Ikaskuntza baten «planificacio» on baten barruan, teoriak beti bear du leku, praktikaren aldamenean. Teoriak ez dio iñoiz kalterik egin praktikari. Teoriak osatu egiten du praktika.

* * *

Eta ez noa ezer geiago esatera.

Orixe zan, esan bear nizutena nere itzalditxo ontan: Ikasgai bikain bat ematen digula guztiori, gaur emen omen-aldi ta goratzaire egiten diogun D. Julio de Urkixo Jaunak, bere *Revista Internacional de Estudios Vascos* en bitartez.

DISERTACION DE DON JUAN RAMON DE URQUIJO

Constituye para mí, dada mi doble condición de vizcaíno y sobrino carnal de Don Julio Urquijo, una grata responsabilidad el honrar, aquí y ahora, la figura vascongada y científica de quien fue académico numerario fundador de la Academia de la Lengua Vasca.

A fuer de vizcaíno he de confesar mi emoción al ocupar precisamente la tribuna donde otro de los míos —mi tío Adolfo, hermano de D. Julio— presentó, siendo Presidente de la Diputación Provincial de Vizcaya, una proposición para crear una Academia de la Lengua Vasca, antecedente inmediato de la Corporación aquí reunida. Y como pariente de Don Julio por tener que referirme, aunque sólo sea por carambola y de una manera breve —ya que en este acto correspondía hablar a mi hermano Ignacio y, por otra parte, no quisiera que mi intervención rebasase en un solo minuto la media hora concedida—, al quehacer considerable en favor de la Bibliografía y la Lingüística vasca de aquel inolvidable D. Julio de Urquijo que dedicó toda su vida a la conservación y salvación de los viejos

valores vascongados y a la sistematización y difusión de nuestra misteriosa lengua.

He dicho en otra parte, al prologar la reedición de la *Revista Internacional de Estudios Vascos*, —fundada, dirigida y sostenida por D. Julio de Urquijo—, que no son los afectos familiares los más propicios para analizar objetivamente una vida fecunda y ejemplar, engrandecida a mis ojos por el afecto que, en vida de D. Julio, tío y sobrino nos profesamos.

Puesto que las circunstancias me colocan de nuevo ante su figura prócer, únicamente he de agradecer a la Academia el homenaje y la designación, añadiendo que procuraré en todo momento paliar los efectos familiares con la misma objetividad y seriedad, honradez y mesura que D. Julio utilizó en todas sus empresas. Ellas, han conformado la realidad de su considerable labor y han hecho que, al borde casi del centenario de su nacimiento, nos reunamos hoy aquí, especialistas de la lengua vasca y gentes vircaínas de la más diversa condición, para recordar, aunque solo sea a través de mis torpes palabras, la vida y la obra del inolvidable vascófilo Julio de Urquijo e Ibarra.

El motivo no puede ser más justo: el cincuentenario de la fundación de la Academia de la Lengua Vasca, entre cuyos cuatro primeros miembros, designados por plebiscito unánime, figuraba (junto a D. Resurrección María de Azkue, D. Arturo Campión y D. Luis de Eleizalde), D. Julio de Urquijo.

Este su acceso a la Academia en plena madurez vital, recién cumplidos los cuarenta y siete años de una vida larga en vigiliass y afectos, ha de ser el motivo principal que estructure y sistematice mis familiares palabras.

O dicho de otra manera: lo que deseo plantear en este momento son las razones por las que D. Julio fue designado para Académico de la Lengua Vasca; los motivos por los cuales fue elegido para la difícil tarea de conseguir, mediante su esfuerzo, que se hiciese lección y verdad el sugestivo lema de «Ekin eta Yarraí», es decir, de *trabajar y continuar* en la perfección del idioma que nos legaron nuestros antepasados.

Ya lo hemos señalado: cuando la Academia de la Lengua Vasca empieza a dar sus primeros pasos D. Julio tiene cuarenta y siete

años de edad. Es el más joven de los cuatro Académicos numerarios fundadores. Con su maestro, D. Resurrección María de Azkue, es el segundo representante vizcaíno que entra en la Corporación. Los otros dos traen hasta la Academia preocupaciones navarras —tal es el caso de D. Arturo Campión— o guipuzcoanas desarrolladas apasionadamente sobre el afán cultural de Vitoria, donde Eleizalde profesaba una Cátedra de Matemáticas en su provinciano Instituto.

¿Por qué esta designación unánime? ¿Por qué esta arribada plebiscitaria y singular sin una sola voz disiente para tales designaciones? Estimo que la respuesta es bien sencilla, incluso en el caso de D. Julio Urquijo a quien sus paisanos —todo hay que decirlo— conocían más como pintoresco ejemplar entercado en llevar a su biblioteca todos los libros raros y curiosos de la bibliografía vasca que como lingüista vocacional, puesto que esta última actividad se había desarrollado casi siempre en difíciles contactos con los especialistas de allende nuestras fronteras.

Es indudable que si para muchos contemporáneos la figura de D. Julio pudo estar enmarcada por lealtades a una dinastía o por aficiones librescas, para cuantos seguían de cerca la realidad de los estudios euskéricos, D. Julio fue la figura señera que, a través de diversas empresas culturales y, sobre todo, desde la *Revista Internacional de Estudios Vascos*, logró conectar el estudio de nuestra lengua con las grandes corrientes filológicas y científicas imperantes en Europa, mediante un contacto —a veces hasta heroico—, con los grandes especialistas de la filología europea, a muchos de los cuales logró interesar en la problemática de una lengua entonces en declive y con escasez de antecedentes escritos.

D. Julio de Urquijo tenía, por tanto merecimientos sobrados para llegar a la Academia.

Desde sus aficiones bibliográficas había podido intuir como nadie la necesidad de crear el organismo idóneo que velase por la fijación y conservación del idioma vasco. Quien desde su juventud se preocupó por aportar luces propias a la polémica sobre la ortodoxia o heterodoxia de los Caballeritos de Azcoitia y sometió a revisiones los juicios de D. Marcelino Menéndez Pelayo, es indudable que conocía perfectamente los empeños vergareses y carlotercescos de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País, cuyo antepro-

yecto de Estatutos preveía la circunstancia de los socios aplicados «a pulir y cultivar la lengua vascongada y a recopilar lo más caro y escogido que haya escrito en ella, así en prosa como en verso», esforzándose, al mismo tiempo, por la puesta en marcha del necesario y oportuno Diccionario, propuesto por Rodríguez Campomanes, Director de la Real Academia de la Historia e individuo de número de la Bascongada.

Aún andaba D. Julio por las aulas del Instituto Vizcaíno de la Plaza de los Auxiliares cuando el Ayuntamiento de Durango convocó, en 1885, unas «Fiestas Euskaras», de cuya comisión organizadora fue presidente el patricio durangués D. José María de Ampuero. A sus manos llegó la convocatoria de los certámenes literarios, musicales y artísticos. En ellos, figuraba señalado un apartado —el 18— convocando un «Proyecto, Bases y Reglamento de una Academia de la Lengua e Historia Eúskaras en completa armonía con los principios católicos», al cual puede considerarse como un inmediato antecedente de la actual Academia de la Lengua Vasca, por tratarse de un estudio completo perfectamente articulado y que sin duda alguna hubo de servir como inspiración y base para estructuraciones posteriores.

Resulta tremendamente aleccionador a este respecto el que precisamente, en 1906, D. Adolfo de Urquijo e Ibarra, hermano mayor de D. Julio, siendo Presidente de la Corporación que hoy nos acoge, presentase a la Diputación de Vizcaya una moción para crear la Academia de la Lengua Vasca, en cuyo articulado se inspiró la Academia llegada la hora de redactar sus actuales estatutos y seguir una serie de directrices en las que no es extraño pensar en la influencia directa de D. Julio.

Si la moción de Adolfo de Urquijo no tuvo repercusiones inmediatas en Vizcaya, es indudable que las tuvo en el «Cercle d'Etudes Euskariennes», fundado en Bayona en noviembre de 1911 por los Sres. Broussain, Daranatz, Dourisboure, Gavel, Lacombe, León y Urquijo, con una estructura orgánica y unos fines concretos que coinciden con los de la actual Academia. Esta fue asimismo presentada desde la Corporación Provincial de Vizcaya, en enero de 1918 y al amparo de una brillante moción, suscrita por los Diputados Sres. Elguezábal, Rotaèche y Landáburu, quienes propusieron

la creación de una entidad, bajo el patrocinio de las cuatro Diputaciones vascongadas y con los fines concretos de «estudiar, purificar, robustecer, unificar y defender el idioma vasco y sus variedades dialectales».

Don Julio de Urquijo, que había sido elegido por unanimidad presidente del «Cercle d'Etudes Euskariennes» de Bayona, fue nombrado entonces miembro de la Institución promovida por la Diputación Vizcaína.

Meses más tarde, con motivo del Congreso de Estudios Vascos celebrado en Oñate, destaca por merecimientos propios la interesante intervención de don Julio de Urquijo en torno al «Estado actual de los Estudios relativos a la Lengua Vasca», y se adopta por la *Sección de Lengua* el acuerdo de «Creación de la Academia o entidad tutelar de la Lengua Vasca». A este efecto, se nombra una ponencia para la redacción del proyecto de Estatutos que habrían de presentarse a las Diputaciones vascas.

La ponencia redacta el oportuno estudio y, en el mismo, puede verse un «Capítulo adicional» cuyo texto dice lo siguiente: «Para la sección filológica quedan, desde luego, designados académicos los señores don Resurrección María de Azkue, don Arturo Campión, don Luis de Eleizalde, y don Julio de Urquijo, con facultad para nombrar los demás miembros que han de integrar dicho grupo».

Ya tenemos, por tanto, a la Academia de la Lengua Vasca en marcha. Y entre sus cuatro indiscutibles académicos numerarios fundadores a don Julio de Urquijo e Ibarra, el estudioso que conocía como pocos los sucesivos esfuerzos vascongados en favor de una institución que estudiase, purificase, unificase y defendiese al idioma vasco.

Sus méritos excelsos a los campos de la bibliofilia o de la erudición para insertarse en una actividad lingüística que había originado la más lógica de las simbiosis entre bibliografía y filología vascongadas.

La biografía toda de don Julio de Urquijo parece proyectada para este ingreso en la Academia de la Lengua Vasca.

Nace en Deusto el 3 de abril de 1871, en el seno de una familia muy unida al quehacer industrial y mercantil que empalma con las páginas finales de «Paz en la Guerra». La familia de don

Julio, pasadas las vicisitudes del sitio de Bilbao, vuelve a su refugio de «La Cava» de Deusto, donde contaban con oratorio particular y con la providencial circunstancia de un sacerdote de Lequeitio, recién ordenado —no hace falta decir que me refiero a don Resurrección María de Azkue— quien, como capellán de la familia, vivió de cerca la educación de las familias Ibarra, Vilallonga, Urquijo y Zubiría, interesándoles e iniciándoles en los conocimientos del ancestral idioma cuyos ecos misteriosos dejaban oírse apenas traspuestos los límites pequeños de la Villa de Bilbao.

Con el ingreso en 1887 de don Julio en la Universidad de Deusto, coincide el desplazamiento a Salamanca de don Resurrección María de Azkue. Conviene volver los ojos sobre esta Bilbao pequeña que había ido creando zonas residenciales a lo largo del Campo de Volantín y de las huertas de Deusto y se aprestaba a encontrar su Ensanche al otro lado del río, sobre las campas de Albia, en la República de Abando. Es la Bilbao aquella una capital que vive considerables expansiones mineras y siderúrgicas, bastantes de ellas protagonizadas por miembros de la familia de don Julio. Al calor del desarrollo minero, mercantil e industrial, la Villa empieza a preocuparse por la parcela de la cultura. Interesan las expresiones indígenas y don Resurrección trae hasta los salones y los jardines de «La Cava» el palpar autóctono de los muelles lequeitianos a través de los juegos que le enseñara su padre, director de la Escuela Náutica de Lequeitio, y desde los refranes, leyendas y cuentos que aprendiera de boca de su propia madre.

Superados los estudios de Derecho Romano, don Julio de Urquijo tiene ocasión de asistir como espectador a la creación de una cátedra de vascuence en los locales del Instituto Vizcaíno que le había acogido como alumno y, al mismo tiempo, de vivir las vicisitudes de su provisión, hoy acaso excesivamente desmesurada por la significación de quienes se presentaron al concurso.

Era por la primavera de 1888.

Don Julio se alegra con el triunfo de don Resurrección, el capellán de la familia que había puesto un poco de orden en sus entusiasmos lingüistas y había conseguido proyectar sobre el euskera la enorme predisposición para los idiomas del joven alumno.

Fue precisamente Azkue quien salvó a Urquijo del desencanto que le habían producido las teorías profesadas en la Universidad de Deusto por don Julio Cejador y Frauca, el inquieto filólogo que acabó por dejar la Compañía de Jesús para explicar una cátedra en la Universidad madrileña.

Si para don José Ortega y Gasset, príncipe en el Colegio malagueño de El Palo y alumno distinguido en Deusto, las enseñanzas de Cejador resultaron beneficiosas, don Julio tuvo que empalmar en el trato con D. Resurrección María de Azkue viejos entusiasmos de los tiempos del Instituto Vizcaíno, cuando el magisterio directo del P. Arana y las orientaciones definitivas en materia filológica de don Román Biel, autor de dos folletos sobre «El habla popular de Vizcaya», y, especialmente, de don Tomás Escriche y Mieg, director de la Revista Vizcaya y defensor infatigable de una lengua universal hasta el extremo de convertir al adolescente Julio de Urquijo en entusiasta volapückista.

Lo cierto es que el propio don Julio ha declarado en alguna parte que fueron el P. Arana y D. Resurrección María de Azkue quienes influyeron más directamente para que comenzara a estudiar el idioma vasco, añadiendo que no tardó mucho en saber lo suficiente para leer y entender medianamente el euskera.

El interés definitivo hacia la lengua vasca renació años más tarde, en San Juan de Luz, luego de haber contraído matrimonio en 1894 con doña Vicenta Olazábal e instalar su casa en la localidad francesa; después de haber sido, en 1903, Diputado a Cortes por el distrito de Tolosa y haber sabido de encuentros providenciales con una serie de libros y manuscritos vascos que le obligaron a manejar y ponderar el «Ensayo de una Bibliografía de la Lengua Vasca» de M. Julien Vinson.

Contactos epistolares con tan importante autor resucitaron, allá por los primeros años del presente siglo, los propósitos euskeldunes, semidormidos en el alma de don Julio de Urquijo.

Y se dio a la tarea con un tesón inusitado y un entusiasmo sin límites.

Empezando en 1906 por influir cerca de su hermano Adolfo a efectos de la ya citada moción para crear, amparada por la

Diputación de Vizcaya que en estos momentos nos acoge, una Academia de la Lengua Vasca.

Creando en 1907 la «Revista Internacional de Estudios Vascos», calificada por nuestro escrupuloso investigador Fausto de Arocena como la obra definitiva de don Julio, definida como el gran empeño que había de consagrar su prestigio indiscutido, lo mismo entre los de casa que entre los de fuera.

Afinidades culturales y, si se quiere, filológicas con Georges Lacombe, además de una franca amistad entre ambos, hizo que surgiese a la vida de la cultura la «Revista Internacional de Estudios Vascos», nacida, al decir de todos sus historiadores, para poner orden y método, es decir, ciencia, en el campo de nuestras investigaciones, preferentemente de las investigaciones filológicas.

La RIEV —digámoslo con palabras del discípulo Fausto Arocena— fue el aglutinante que agrupó dentro de sus páginas a franceses y alemanes, a ingleses y rusos, y no se diga que también a vascos de ambas vertientes. Una sola condición era precisa para figurar como colaborador de la RIEV: «la solvencia científica».

Podría añadir a las palabras de Arocena algunos detalles definitivos al respecto. Muchos de ellos están en las libretas de correspondencia de don Julio, preciados cuadernillos en los que iba anotando datos y resúmenes de cartas que han llegado a mis manos por deferencia de la viuda de don Julio y tía mía y que conservo como inapreciable tesoro.

En esta correspondencia de don Julio, rara es la página que no contenga alusión alguna a sabios extranjeros, a filólogos y lingüistas de Alemania, Francia, Inglaterra o Rusia, que pusieron su vocación y su talento en nuestra antigua lengua.

Hugo Schuchardt fue objeto principal de las atenciones y solicitudes de don Julio. El prestigioso profesor de Filología Románica de la Universidad de Grazz —la ciudad que se interpuso en el destino de muchos vascongados, hasta el punto de que en su cementerio está enterrado el escultor Nemesio de Mogrobejo— mereció el trato exquisito de quien siempre le supo el más señalado renovador de los estudios lingüísticos y le consideró como el sabio de rigores extremados consagrado al estudio de las afinidades del vascuence con otros idiomas.

A Julien Vinson —el polígrafo galo a quien don Julio debía el definitivo reencuentro con su vocación bibliográfica y filológica—, le buscó, maduro de sabiduría y polémicas con los Bonaparte, Van Eys y demás vascólogos, para injertarle dentro de la RIEV a lo largo de una serie de colaboraciones de verdadera importancia, dignas en todo momento de quien, no en vano, había llegado a dirigir la «Revue de Linguistique».

Georges Herelle y Albert Leon, junto al Conde de Charencey, cerraron la nómina de filólogos franceses, importantísima siempre aunque sólo hubiesen existido las aportaciones del profesor Saroi-handy, viejo amigo de don Julio desde los contactos primeros a través de Georges Lacombe, el gran colaborador en las tareas de redacción, selección y montaje de la Revista Internacional de Estudios Vascos.

En la célebre Universidad holandesa de Leyden, don Julio buscó para su revista y para su vascuence, las aportaciones metódicas del profesor Uhlembeck y las teorías luminosas de su discípulo B. Faddegon, el primer colaborador de la revista desde 1908 y el segundo con un importantísimo trabajo sobre la teoría psicológica del cambio de consonantes y su aplicación a la fonética de nuestros dialectos, publicado en la RIEV de 1911.

Allí donde existía un sabio dedicado al estudio del euskera, allí estuvo la pasión científica de don Julio y su deseo de revalorizar el viejo idioma que le enseñara un día don Resurrección María de Azkue. Con todos matuvo correspondencia. Y a muchos de ellos les tradujo sus originales. Sus cartas y sus afectos llegaron a Breslau, para ganarse a Winkler; a Berlín para perfilar algunos problemas con el pastor Th. Linschmann; a Rusia, para aplacar las refutaciones que a Goutman y a sus artículos de la RIEV hizo Hugo Schuchardt; a Jena, a Viena, a Bonn, en una palabra, al más escondido lugar de Europa, si en él se cobijaba un sabio capaz de aportar solidez y ciencia al campo de la investigación lingüística vascongada, falta del oportuno ámbito universitario entonces y ahora —sólo sé de promesas respecto a la implantación de estudios humanísticos— y por ello excesivamente expuesta a los enfoques partidistas, a las polémicas a nivel provinciano y a las intuiciones más o menos genialoides de los improvisadores de turno.

Don Julio luchó a brazo partido por traer hasta el vascuence el rigor y el método de los grandes filólogos que profesaban en las Universidades y en las aulas de mayor tradición científica europea.

A veces, poniendo en el empeño todas las dosis de paciencia y de resignación necesarias, todo el comedimiento y la comprensión de un hombre de mundo unidas a la humildad de un santo.

Y esto referido a algún caso de científico español —no creo descubrir nada nuevo al hablar de la irritabilidad de don Telesforo de Aranzadi— o a determinado vascófilo extranjero, excéntrico y difícil aunque, antes que nada, según don Julio, verdadero caballero andante de la vascolología.

Creo que a un auditorio tan cualificado como el que aquí se congrega, no hay porqué señalarle que me refiero al inglés Eduard Spencer Dogson, el más estrambótico y falto de mesura de los colaboradores de la RIEV, aunque siempre con datos de sumo interés en sus considerables trabajos y reimpressiones.

Este acercamiento de don Julio y su Revista a las Universidades y Centros extranjeros —hasta se ha escrito sobre la benéfica xenofilia de mi inolvidable tío— lo expresó de manera definitiva en el discurso pronunciado en el Congreso de Oñate el 3 de septiembre de 1918.

«Dadas la falta de un tratado de metodología lingüística vasca y nuestra natural incompetencia en una disciplina que solo cultivamos como aficionados —dijo entonces don Julio de Urquijo—, creímos que el único medio de dar unidad al movimiento vascológico y de hacer fructificar en nuestro país los métodos que tan fecundos resultados habían dado en otros países, sería el fundar una publicación en la que, a la colaboración de los principales prestigios de Euskalerría, se uniera la de aquellos vascólogos extranjeros que gozaban de reconocida autoridad en otras ramas de la lingüística. Nuestro objeto se logró, por lo menos en parte, pues es indudable que conseguimos estrechar las relaciones entre los vascólogos extranjeros y los del país y atraer hacia nuestros estudios, o retener en ellos a eminentes lingüistas».

Vísperas de fundarse, en 1919, la Academia de la Lengua Vasca, merced a la labor desprendida de don Julio de Urquijo, se

habían conseguido metas que en algún tiempo pudieron parecer inalcanzables.

De ahí la unanimidad al designarle «Académico Numerario Fundador» junto con don Resurrección María de Azkue, don Arturo Campión y don Luis de Eleizalde.

Años más tarde —concretamente el 10 de marzo de 1927— cuando don Julio ingresa, junto con don Resurrección y representando al vascuence, en la Real Academia Española de la Lengua, el académico don Vicente García de Diego, en su discurso de contestación, nos recuerda, junto a la labor aquí abocetada, los doscientos trabajos de don Julio referentes a bibliografía, historia, etnografía y lengua vasca.

Y, naturalmente, entre los doscientos títulos propios, los relativos a nuestro idioma, algunos de ellos importantísimos, como, por ejemplo, *La forma verbal deustat*, *Aglutinación y Desaglutinación*, *El vascuence de San Juan de Luz*, *Observaciones sobre los pasajes en vascuence de Marineo Siculo*, *La lengua vasca y la lengua china*, así como diversos trabajos de tipo etimológico.

Precisamente el prestigio científico que don Julio alcanza en el extranjero a través de sus libros y sus artículos de la RIEV, tan apreciados de los altos cultivadores de la lengua vasca, es lo que hace que la Universidad de Bonn le confiera, el año 1924, el título de «Doctor Honoris Causa».

Son detalles de la biografía de don Julio seguramente conocidos por todos ustedes.

De ahí el que pase por alto condecoraciones y recompensas, actividades públicas y viajes de quien, sobre todo, estimó grandemente los títulos de Hijo Predilecto de Vizcaya e Hijo Adoptivo de Guipúzcoa.

Porque, antes que nada, deseo volver al enunciado de mi disertación —don Julio de Urquijo, Académico Numerario Fundador— para deducir unas pocas —muy pocas— consecuencias que, de todo corazón, desearía actuasen continuamente sobre todos nosotros, a fin de que el mensaje y la labor esforzada de tan relevante personalidad caiga sobre terrenos predispuestos y dé espléndidos frutos.

No creo que haga falta sentirse hechicero de tribu alguna, mago o aruspice, para pensar que don Julio, de haber vivido en nuestros días, hubiese dejado oír su voz en esta sala para pedir a la Diputación Provincial de Vizcaya una atención constante hacia el vascuence, tan necesitado en estos momentos de cátedras y lecciones, de cursos y programas que muy bien pudieran ser auspiciados por el nombre insigne de don Resurrección María de Azkue, el profesor animoso de Julio de Urquijo.

Tampoco estimo necesario perder el tiempo en corolarios retóricos o en elogios fúnebres a don Julio de Urquijo.

Los cantos funerales resultan un contrasentido cuando la trayectoria marcada canta a la vida y una obra palpitante vibra de por medio.

Este es nuestro caso.

El ejemplo de don Julio está demasiado encima y, además, vivirá con nosotros durante muchos años.

Por lo menos, mientras se hable y se estudie nuestro ancestral vascuence.

Porque allá donde exista un vascófilo o un cultivador de nuestra lengua, allá donde respire un académico o un aficionado a la filología, se levantará siempre la figura prócer de don Julio de Urquijo para señalarlos una ruta honrada y científica en la que el método y la seriedad de la investigación —procedan de franceses o ingleses, alemanes o rusos, castellanos, mallorquines o vascos— se impongan siempre a los sistemas ortográficos y formulismos «a priori», a los prejuicios de bandería o de escuela, o, lo que es peor, a torpes rivalidades provincianas que ya, ni en el terreno deportivo, resultan aceptables.

He dicho.

ERKIAGA JAUNAREN HITZALDIA

Bilbon berton asiriko 50 gn. Urteurren luze samarra aundiro amaitu baiño leen, barriro emen, Bilbon, batu da gaur agirian Euskaltzaindia. Emen dozue, ba, Bizkai-semeok barriro bere, zeuen aurean batzar errikoian.

Aurretikoen izen ona gogoratzea, aurretikoen lan eta nekeak bear dan lez aintzat artzea goragarri baldin bada, guk bere, gomutau eta oroitu egingo ditugu jai atsegin onetan, zeregin bardintsuan jardun eben gizonak. Eurenganako esker onekoak izan gaitezan.

Euskaltzaindiaren kanpoko joan-etorria, guztiok edo dakizue.

Durangoko Euskal-jaietan, 1886 gn. urtean, Aristides Artiñano jaunak, Euskerearen akademia zein eta zelakoa izan zeitekean azaldu eban.

Geroago, bien bitartean amaika aalegin alperreko egin ostean, geroago 1918 gn. urtean, Bizkaiko aldun ziran oneik, Kosme Elgezabal, Errotaetxe ta Landaburu jaunak eskabide zeatza egin eben, eta lau Diputaziño euskaldunak alkar-itundurik, Izkelzaingoa sortzea eta Eusko Ikaskuntzaren lenengo Batzar nagusian, an, Oñatin errotzea erabagi eben.

Bien bitarte orretako gorabeera ta azi-orrazi batzuk jakitea bere, atsegin izango jatzuelakoan, Urrats eta oinkada batzuk agertuko ditugu.

Aureliano Galarza diputau jaunak, 1887 gn. urteko azillaren 8-an, eskaria egin eutsan Diputaziñoari, onetaraxe idatzia (euskeraz jarri dogu).

«Jaun agurgarri ori:

Euskal-enda au berezi dauan izakirik jatorrenetariko bat, zalantzarik bage, bere antziñako izkuntzea dogu, itzetan aberats, joskeran bakana, izkeralari ospatuak arrituta laga dituana.

Ta eskualde bakartadeko ta argi onetako erri-agintariak barreatzen eta zabaltzen aalegindu baldin badira, ba dirudi oraingo aldian iñoiz ez lez egiteko premiñan dagozala...

Ori dala-ta (amaitzen dau eskari ori), izena ezarten dauan diputadu onek, Bizkaiko Institutuan Euskal-irakasgua sortzeko eskatzen deutsu, orretarako, urrengo urtealdian, bearreko dauan esku artea izentauaz.»

Andik lau urtera, R. M. Azkuek egin eban lenengo gramatikan —guztia euskeraz idatzia— 1891 gnean., agerturiko lenengo herbak bere, gogoragarri ditugu:

«Bizkaiko Ekautari:

Bizkaiak'beste askori legez'baituran emon eustan niri bere, izkeraa; nik ezdaut zelanbait arautu baino egin; liburu au ezdai, bada, nirea; Bizkaiakoa ta Bizkaiana da.

Nor dai ta non dago, baina, bere burutzat daukaguna?

Euskaldunak, gomutaratu atzo zintzazan guztia, gaur nortzun zaizan ikusi eizu; iruditu daigun ezelan albadaugu'biar zer izateko gagozan.

Zeu, Ekautu agurgarriok'lengo Bizkaian iaieriko seme zintzook, zeu zaiz Bizkai izanak itxiriko iarauntsi edo guruzkuian gordetzailleak: bere izkera zainak...».

Geroago, 1935 gn. urtean, Azkuek berak «Euskalerriaren Yakintza» lau liburuko sail ederraren itzaurrean⁹ 1897 urteaz ziar-duala, ziñoan:

«Bizkaiko Aldundiaren (sic) orduko asmoa, gora andikoa izan zan, euskera zaarrari, indar berriak zainetartzeko. Orduan asi ginan Arana-Goiri ta ni, ateko aldeari bizkarra eman ez, barrura begira, nola edo ala lanari ekin ta ekin. Irakurleak atseginez ikusiko duala, uste dut, gure Aldundiak artarako erein zuen lenengo azia».

Baiña, goazan mende onen asierara bertara. Aldi aretan, Bidasoaz araindiko ta onaindiko euskalzaleak, artega ta urduri ibili zirean, alkartasuna, alkartasun lokarria egiteko aalegiñetan. Batera-tzerik ez eben lortu, ta orduko asmoa, utsean gelditu zan.

Ano «Eskualzaleen Biltzarra» ta emengo «Euskal-Esnalea» (Esnatzaillea obeto), ez zirean naikoa izan Azkue gurearentzat. Onen buruan, etenbako amesa, loratu-urren ebillen: Izkelzaingoa sortu bear zan.

Gomutau daigun 1887 gn. urtean Bizkaiko Diputaziñoak eratu eban Euskalkatedra aretako irakasle, Azkue bera izan zala, eta urte luzeetan izan bere.

Urteak aurrera, eta Azkue, Frantziako Tours-en ebillen, bere iztegi nagusia argitaratzeko arazoetan eta nekeetan. Antxe egiñiko

gutun baten, 1905 gn. urtean, emengo Aldundiko buru zan Adolfo Utkixo zaldunari dirautsa: (euskeraz jarri dogu atal au).

«Ene lagun on ori:

Berba egin genduan Juliok eta biok, beste zer batzuen artean, zure asmo eder orrezaz, ain zuzen aspaldiko gure asmoa bera; zera, Akademia sortzea.

Zeure kargu goiko orretan egiten dituzun aalegiñak, atsegiñez aitatu genduzan...».

Urrengo urtean, 1906 gn. otsaillaren 2-an, adiskide bati frantsesez egifiko gutunean zirautsan: (euskeraz jarri dogu):

«Txit interesgarri, euskal-akademiaz egin dozun artikulu ori. Noizean bein, akio-makio jardun bear dogu erriak premiña orixe jakin daian. Gauzak premiñazko direala siñistu ezkeru, eurek bultzera-giten dabe.

Nik bere, orixe egin daroat, ezarian baiña etsibage aitatu beti, iragan zazpi-zortzi urtean, Euskal-akademia asmoa, labur baizen argi. Broussain-ek ba dau, uste, liburuxka ori».

Andik illabetera, 1906 aprillaren 10-ean, Azkuek karta bi egin zituan. Bata, Karmelo Etxegarairi; Daranatz kalonje jaunari bestea.

Biei, geienbat, gai berbera adierazoaz. Laster sortzeko zan izkelzaingoan, aulkidunak amabi izango zireala aurki, ta nortzuk izan zeitekezan. Deiturak eta abar izentatzen zituan.

Etxegarairi auxe geitzen eutsan:

«Zelan autetsi? Lenengo belaunaldia, labaldia, lau Diputaziñoak egin bearko. Gerorantz, orraitio, Zaingoak berberak, beste iñok eskurik ezarri bage, ez ongille ta ez agintari, Zaingoak berberak izentau ta jantziko ditu.

Aulkidunetaz ganera, laguntzailleak bere izango dira; baiña guzti oneik bere, Zaingoak autetsiak; eta baita deduzkoak bere, izango ditu.

Ez dau «garbitu, ezarri ta argitu» soillik egingo; izkuntzeari iraunerazo, ta izkuntzea zabaldu bere, egingo dau...».

Izkelzaingoaren billa soillik ez ebillen Azkue.

Lankideak bere, begiz jo zituan, bai emengoak, bai ango euskalzaleak. Aren eretxiz, Julio Urkixo bere, izkelzain izan zeitekean. Baiña merituak batu ostean. Orraitio, onen anai Adolfo, Diputaziño-ko lendakari izan bitartean, ez.

Galbarriatu Ramon adiskideari, Köln-en egindako gutunean (1909-V-12), beste arazo batezaz diarduala, Azkuek, Eguskiza aipatzen dau: «gizaki betekoa, ikasia, doai bikaiñak dituana. Taldean artzeko, oso aukerakoa dogu Eguskiza».

Bederatzi egun geroago (Köln, 1909-V-21) Azkuek Eleizalderi idatzi eutsan, eta atsegin giroz, zirautsan:

«Araiñegungo zureari erantzuten deusats, nire ederra egitearren artzen dituzun nekeakaitik esker ona agertu deizudan. Pepe Arriagari idatziko deusats, Arana-Goirik asmau zituan itzen txortea eskatuaz».

Azkueren eretxiz, Arana-Goiri ta Broussain izan zirean orduan, itz barri asmatzailleen artean abillanak, gure barrutian.

Köln-en 1909-V-19 egindako kartan, Tradición Navarra aldizkariaren zuzentzailleari, Hilario Olazaran-i agerturiko aipamena da, Aranari buruzkoa.

Azkuek, 1913 gn. urteko martiaren 3-an, Bilboko Orfeon Euskeria-ko artezkariatz itzegin eban, eta bere operak agertzean, itau-rrekotzat Sebero Altube gura ebala adierazo eutsan, eta ez beste iñor.

Begi zolia ebala erakusten deusku, billatu zituan gizonak aukeratzea.

Eta enparaukoak...

Campion ondo baiño obeto ezagutzen eban. Eta Txomin Agirre, barriz, auzoerrikoa eban ez ganera, Seminarioko ikaskide izana.

Indar ta asieraz Oñatin 1918 garren urtean eratua izan zan arren, Euskaltzaindia ez zan aldi aretan ibiltzen asi.

Urrengo udabarrian, kezkatu ebillen barriro bere, Azkue gurea.

Hasparrengo alkate ta mediku zan Piarres Broussain-i, konfiantza beteko gutunean darakus artegatasun ori. Bilbon atunduriko kartan, ba ditugu atal jakingarriak:

Olabide, oso argia, baiña zailla; Campion, idazle fiñenatarikoa; oster, biok euskaldunbarriak. Nafarra, lendakari izan zeitekeana da, baiña, batzarrak zelan euskeraz egin aal izango?

Eleizalde, txit azkarra, inspektore arazo barrian oraintsu zero arazopetua. Urkixo, jo ta su euskeraz ikasi ta ikasi. Orraitio, Txomin Agirre, oso geiso. Karmelo Etxegarai, argia baizen adeitsua, baiña gure lanetarako... Zaarra bai gozoa! (Broussain-ez diardu, nunbait bere) Olabideren eta Azkueren kemena gozatzeko gai dana! Baiña, alkatetza ta geiso-ikerketak utzi egin bearko...

Olabidek, 12 euskaltzain naikoa dala diño; enparauok, ogei uste genduan. Baiña egia esan —jarraitzen dau Azkuek—, ainbeste izateko, «Amaika gabetako ipuiñetako» argimutil zoragarriaz igurtzi bearko!

Eusko-Ikaskuntzak, Oñatin izentau zan batzordeak agertu dauana, bereala ontzat artzeko eskatzen deutse gure lau Diputaziñoiei. Oneik, Bidasoaz araindiko euskaltzaiñei bere, emengoei aiña sari eskiñiko deutse. «Bi-iru illabete barru, Donostian alkar ikusiko dogula uste dot».

* * *

Esanak esan, 1919 iraillean batzandu zirean euskaltzaiñiak Donostian.

Orduan agertzen dan izen saillean, onexek daukaguz: Azkue, Urkixo, Eguskiza; Eleizalde, Altube, Intzagarai; A. Olabide; A. Campion, Aita Intzakoa; eta Bidasoaz araindikoak, Lacombe, Landerretxe ta Aita Lhande. Erdiak, elizgizonak.

Labur esan, Txomin Agirre ta Broussain ez zirean osoro Euskaltzaindiratu; eriotzeak aldenduerazota, ainbarik geratu zirean euskaltzain lagunak. Agerrek eta Ademak, laga egin zituen eskiñitako aulkiak.

Bizkaiko orduko Urgazleak bere, aitatu daiguzan, eta esker onez egin bere: F. Belaustegigoitia, J. C. Ibargutxi, G. Manterola, N. Oleaga, A. Urriolabeitia, P. Zamarripa eta Aita Arriandiaga. Geroetan, eurotarik bi, Nazario Oleaga ta Paulo Zamarripa, euskaltzain oso izan zirean.

Lenen orduko euskaltzain osokoetarik, Aita Intzakoa bakarrik bizi dogu.

Azkue izentau eben lenengo lendakari, ta berau izan zan, illar-teraiñoiko guztian, Euskaltzainburu, otsemaille ta gidari.

Guztion lanak eta nekeak banan agertzeko betarik ez dogun ezkeru, Luis Mitxelenak lendakari zanari egindako gorazarrearen atal batzuk irakurriko ditugu orain, eta euskaltzain guztiei opari-egin («Zeruko Argia», 1964-VIII-9an):

«Garbi giroa garaikoa zuen, ez berea. Urkixo bera (nork esan?) etzebillen orretan ain urruti Azkue-gandik. Orrexegatik, batez ere, etzan beñiere ausartu Landucci-ren iztegia edo Zuberoako pastoralak argitaratzen.

Ongi egin dan lanak, ordea, askotarako balio du, egilleak berak uste duen baiño geiagotarako.

Orrexegatik, edozein kastatako jendeak Azkue-gana jo bear du egungo egunean ere, bere egarria berdintzeko. Orrera doaz euskal-idazleak itzez ornitzera, orrera izkuntzalariak euskal-itzen jatorria ta historia aztertzeru. Or jakin dugu anitzek, antziñako aberastasan gutxietsien berri, or ditugu guztiok gure izkuntzaren batasunerako oiñarriak. Eta azkenik, Azkue h-zale etzalarik, or ikusi dute askok (ikasi dugu esan ote dezaket?) letra ori noiz erabili bear dan, gure klasikoen eredura, eta noiz ez.

Iztegi orren ondorean aztertu nai dutenak euskal-literaturan, ar bitzate bi liburu, Azkueren kide zan Txomin Agirrerrenak: «Kresala» ta «Garoa». Euskalkia gorabeera, itzetan duten aldea, eta ezta deus gutxikoa, Azkueren iztegi berriaren gidaritzari zor zaio, soil-soillik.

Geroztik etorri diranak (leen maillan Aita Lhande, ta beronen laguntzailleak) eztute Azkueren iztegia garaitu eta menderatu, berritu, geitu eta osatu baik; zenbaitetan, gaiñera, neroni aurrelari naizelarik, zertxobait murriztu ere bai.

Azkuek lan miragarria egin zuen sail askotan. Eta alaz ere, orien artean zerbait aukeratu bear bagendu, aren iztegi aundia litzake, niretzat bein-

tzat, arrigarriena ta bikaiñena. Are arrigarriagoa ta bikaiñagoa iduriko zaigu, gogoan badugu, 1905-1906 -ean izan zala argitaratua, berrogei bat urte zituelarik, eta ez bear zukean bezela, bere bizi luzearen arken-buruan (Mistral-ek bere erriarentzat egian zuen lana; Madrilleko Akademiak gaztelaniarentzat 1726-37-an bete zuen eginkizuna). Eta euskal-literatura osoak agirian darama, geroztik, kopet ezurrean josia, Azkuek utzi zion seiñalea».

Oneraiño, Mitxelenaren itzak.

Eta amaitzeko.

Euskalzain zaar aek ez eben ezagutu oraingo egoera itxaropengarri samar onetan dakuskuna; esaterako, euskera liturgian sartuta, eta gobernuak oraintsu agertu dauan Liburu zuria.

Orrein aurre, ba dogu, tamalaren aundiz, alderdi makurra bere; zera, errian, erritxuetan, baserrietan euskera atzeraka doala, makalduaz, isilduaz, baztertuaz. Mingarri orixe euskaltzale guztientzat.

Egia da Euskaltzaindia oraingo aldian gaillegoekin, katalanekin, valentziatarrekin eta balearestarrekin artu-emonetan asia dala, guztion alkartasunaz, baktotxa bere izkera bereziari laguntzeko ustez eta gogoz.

Baiña ez daigun, aaztu, orraitio, beste gizadi orrein berbetak, latiñaren ume direala, ta beraz, auzokideak. Gurea, barriz, ain desbardiña dogularik, aen nekearen ondoan gurea, larriagoa, aundiagoa, sakonagoa ta etenbakoagoa izan bear, izkuntzeari bizirik iraun-erazo gura baldin badeutsagu.

Euskaldun guztien arloa da, euskalzale guztien zeregiña ta ardurea: gure izkerea ikasi, ta irakatsi, ta indartu ta zabaldu. Baiña batez bere, erabilli, itzegin, mintzatu.

Euskerearen etorkizuna, euskaldunengan dago-ta.

Donostian, 1969-IX-21ean

EUSKALTZAINBURUAREN HITZAK

Gaurko Batzar au, aurtengo Batzar Nagusietan azkenekoa degu. Batzar Nagusi, ots! Euskaltzaindiaren berrogeitamar urte betetzearen gogoangarri Erribururik-Erriburu egiten ari geran bost batzar Nagusietan azkena: Euskaltzaindia sortu zan illabete berean, Agorrean egiten deguna.

* * *

Batzar Nagusiok banan-banan egitea, Bilbao'n urtearen asieran erabaki zan. Eta geroztik or egin ditugu, al degun aundikiroen.

Batzar aien egikera ezaguna dezute: lenengo, illeroko gure Batzarra, eta gero, ondoren, guztiontzako beste Egite Akademiko bat, itz-aldi jasoagoko batzuek egiñaz, bai gai berezi ta egoki bati loturik, bai euskaltzale aipaturen baten bizitza ta lanak sakondu ta edatuaz.

Iruñe'n, gogoan det, neronek Liturgiaren batasuna ikutu nuala, eta Nafarroa'ko bi Euskaltzale bikain Manezaundi ta Larreko gorai-patuaz, gure Irigarai Jauna ta Satrustegi Apaiza ari izan zirala; eta aizkenik Lopez Mendizabal'dar Ixaka eta Aita Damaso Intzaren gogoberritze-itzak Euskaltzaindiaren asierako gizonak gogoraziaz, entzun genituala goxo-goxo.

Bayona'n, era berean, entzun genituan Dassantze Jaunarenak, eta Aritxelar Jaunaren itz-xorroxta beroa, eta baita Laffite jaunak era Iratzeder Aitak irakurri zizkiguten lan biribillak, bai Geografia Linguistikari buruz, bai Belok'eko Liturgi-lanai buruz.

Gaszteiz'en, neonek egindako, oroitzapenez beteriko itzaldi romantiko baten ondoren, Aresti Jaun eta Akesolo Aita mintzatu zitzaizkigun, bata euskal-teatro-zale Barrutia'z eta bestea Abando'ko «Perratzalle» Uribarri'ri buruz.

Bilbao'n, Urkixo'ko Don Julio euskaltzale bizkaitar jatorra izan genduan gai, bai nik —labur-labur— bai, omenduaren illoba argi Juan Ramon Jaunak asi-ta-buka ain ederki osatutako lan bikain baten bitartez; eta gure lenengo Lendakari Azkue Jaunaren idazki batzuek

azertuaz azkenik gure adiskide lekeitiar Erkiaga jaunak. Bañan, oroituko zeraten bezela, Batzar ura berri txar batek goibeldua izan bait zan: Rikardo Arregi jaunaren eriotz-berriaz alegia (G. b.).

Gaur, Donostia'ko txanda degu. Azkena. Erabakitako bostetan azkena. Gipuzkoa'ko Erri-buruan. Gipuzkoa'n, Oñati'n artu bait zan Euskaltzaindia bera sortzeko erabakia, eta aren lenengo Batzarra ere, ementxe, Donostia'ko Aldundi-etxe ontantxe egin.

Orain bada, asitako legeari jarraituaz, emen ere zenbait euskaltzale gipuzkoar ospetsuren goratarre egingo degu: lenengoetako lau Euskaltzain goragarri aipatuaz: Intzagarai, Eleizalde, Etxegarai Karmelo eta Altube. Intzagarai, Apaiz, Zugasti Apaizak aipatuko bait du; eta Eleizalde, Mitxelena Jaunak; eta Etxegarai Artetxe Jaunak; eta Altube, Aita Villasante'k.

Eta izlari oiei entzuteko irrikitzen egongo bait zerate, ixiltzera noa ni.

Entzungo ditugun, euskaltzale ta euskaltzain zintzo aien egite ereduak, bero gaitzatala, Erriak gugandik itxaroten duan arloari zintzo erantzuten.

MITXELENA JAUNAREN HITZEN LABURPENA, ELEIZALDEZ

Euskaltzaindia, mende erdi baten buruan, lehenbiziko aldiz atzera begira gelditu zenean (arinegi ez badabil ere zenbaiten ustez, behar bait du, ehun urtez bitan edo, atsedenditxoren bat), Eleizalde, Eleizalde'tar Koldobikaz berak idazten zuenez, mintzatzeko eskatu edo agindu zidaten, izenagatik edo ez dakit. Presaka eta murka eman nituen zenbait hitz baldan Donostian, Euskaltzain zenuen oroitzapenetan egin zen jaialdian.

Urteak joan dira geroztik hona eta han erabili nituen paperxoak ere galduak ditut. Ez dakit, bada, ene oraingo hitzok ordukoen pare izango diren ala ez. Huskeriak gora-behera, bai, ez bait naiz gehiegi gai honetan iritiz aldatu.

Eleizalderekiko berririk aski badakit, ezagutu zutenen ahotik entzunik, baina ez naiz horien kontaktetan hasiko. Esan nahi nuke, haatik, Eleizalde eta Eleizalderen gizaldiko jendeaz begiramenez beterik, haurrak gurasoenganako duen begiramenez, oroitzen eta min-

rtzatzen naizela beti. Onenak behintzat, eta Eleizalde onenetakoa genduen noski, gizon osoak zirelako, batez ere, burutik oin-zolarainoko gizonak.

Banago «euskaldun, fededun» delako hori aipatzeko, aipatzekoa bai litzake garai honetan. Zenbait haserra dedin baino lehen, ordea —eta beste zenbait haserra dedin, behar bada—, fededuna izan dela diot eta are fededuna dela orain ere euskalduna gehienbat (Eneko Loiolako, Joanes Beraskoizko edo Tomas Meabeko), fede osoa behar duen gizona biziko baldin bada. Ez litzake neke agertzea zertan sinesten zuen fede biziz Barojak berak ere. Ia hauzo dudan Unamuno izan ezik, baina honek, fedea baztertu gabe, federekin kukuka ari zela atertu gabe aurkitu zuen bere gogoko bizimodua eta eskura zuen irabazi zuen izena eta omena.

Eleizalde fededuna genduenik ez du inork ukatuko, ezta ere fede zuzenduna, nolapait esan, zenik. Fededun osoa zen erlijio gaitan: hor da lekuko berak ongi zekien gaitz hilgarriak jorik zegoela Lourdesera egin zuen joanaldia, *Cuatro conferencias*-en idatzi zuena aski ez balitz. Fededun osoa abertzaletasunean, eta orain gehiegi ezagutzen ez den *Landibar* elaberria hartuko dut lekuko. Fededun osoa bere lanbideak ezartzen zizkion esaminetan, eta fedea behar da esaminetan sinesteko: oraindik ere gelditzen da, noski, «ikus» batez apaindurik agertu zitzaion zenbait ikasle zorigaiztoko.

Ez, neure ustez, eta ni beste gizaldi bateko gizona naiz, ez dira Eleizalderen gizaldiko eta lehenagoko euskaldunen iritziak eta «fedek» behar bezain ongi aztertu. Ez dakigu ia deus gure herritarrok pentsatu eta nahi izan dutenaz, 1750-etik hasi, norbaitetik hasi behar eta, ia gure egunotaraino. ehan gendukean historiaren ordeaz, ez dugu zenbait eskema hustal baizik. Eta aldi joanaren ume garenez, aldi joan honi lotu behar gataizkio, geure buruaren berri azkenik jakin behar badugu. Ez diot inori gibelera begira geldi dedin eskatzen: nor garen jakin behar dugu soil-soilik, orainaz eta geroaz jabe gaitezen, gizona eta gizataldea baizik ez den herria jabe daitekeen neurritz.

Bi puntutan agertu nahi nuke neure iritzia Eleizaldez, besteak beste. Ez dut bidenabar baizik aipatuko euskal-aditzari buruz egin zuen lana. Ez dut ere uste, neure teilatura harrika hastea bait litzake, lanbidez matematiketarako zuen ixuriak makurtu zuenik gai honetan. Bazuen hemen sekula matematika kutsurik izan ez zuen aski irakasle,

Astarloagandik behera gutienez. Bere asmoa zuzena zen, funtsean. Bazekien Eleizalde euskarak, mendeak joan eta mendeak etorri, ez zuela asabengandk zetorkion ondadea galera gaitzik gabe gorde. Galduak irabazi nahi zituen Eleizalde aditz-sailean, dirudienek sekula izan ez ditugun aberastasunez ere jabetu nahi zuelarik; hitz-sailean galdu ditugunak gureganatu nahi zituen euskal leku-izenak biltzen hasi zenean, bukaturik —bildu zituenak agorturik, baina bildugabekorik aski eta gehiegi gelditzen zela— utzi zituen arte (1).

Aipatu ditudan bi puntuak besterik dira. Hona bata: erdaraz idatzi zuela gehienbat. Erdaraz idazte honen erroa nik Bilbaon ikusten dut Eleizalde, Aita Villasantek ederk! adierazten duenez (2), Bilbaon ikusten zuelako «Euskaldunen hiri buruzagia»: han zegoan indarra, handik etorri zitzaion heriotzeraino iharrausi zuen eragina. Eta Bilbao erdalduna zen eta erdalduna da. Bilbao-ingurukoak euskaldun ditzagun gogoz behintzat, pentsatu bide zuen Eleizalde, gero ahoz ere euskaldun ditezen. Oker zebilen agian, oraingo usteen arahera —hango bertakoen ustez ere bai—, eta nik ere egingo nuke oker zebilela puntu horretan, baina premiazkoa da gogoan edukitzea orduko indarren nondik-norakoa: ordukoak eta oraingoak ez dira bat, eta ordukoen ari gara. Orduko Belen edo Betlehem anitzentzat Bilbao-inguruan zegoen.

Bada espantuz beterik agertu denik gure artean, orain berriro, Bilbao, hain aberats eta bortitz izanik, ez dugulako behar gendukeen kulturaren sorleku eta habia. Badira gure kondairan, nik uste, ilun baino ilunago dagoen hauzi bat baino gehiago. Milaka ere baditugula esango nuke. Ez da horietakoa, ordea, Bilbaorekikoa. Kultura ez da, inoiz edo behingo mirakuiluz ez da, berez sortzen, basa-lorearen gisa. Oinharriak behar ditu eta Bilbaok izan dituen eta orain ere dituen

(1) *Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas* zelakoa RIEV-en agertu zen gehienik, baina Eleizalde hil ondoan: falta ziren apurrik Donostiako BRSVAP-en argitara genituen, oraindik orain. Gauza jakina da, ordea, Eleizalde ez zela RIEV-eko lankide izan lehenbiziko bizpahiru urteetan baizik. Sortu zen haserrabidea, nik uste, aldizkari hartan «Uchin de Mendaur»-en izenpean agertu zen «Un bautizo» alkarbizketa gatzozpinduak sortu zuen: harako Alfredo Camprodón «Olperda Ganportona» bihurtu zuen bataiu hark. Eta egingo nuke «Uchin de Mendaur» hori ez zela Arturo Campionek ziria sartzekotan erabili zuen izengoitia besterik.

(2) *Historia de la literatura vasca*, Bilbao 1961, 326. Eleizalderi zor omen diogu etxe nagusia Bilbaon izatea.

oinharriak agerrian, begien aurrean, dauzkagu. Komeniago da maizzenik, honelako hauzietan, oinpean darabilgun lurrari begiratzea, begiak urrutiko odeietara jasotzea baino.

Bestea, euskararen batasunari dagokiona da. Hitzaldiaren ondoren idatzi nuen lantxo batean (3), luzazki azaldu nituen gai honetan Eleizaldek zituen iritziak. Hauexek dira, guti gora-behera. Lehenik, euskarak ez duela iraungo hizkuntza idatzia eta eskolatua (irakatsia) ez baldin bada. Bigarren, idatzi eta irakatsi behar badugu, euskera batua behar dugula, nahi eta nahi ez. Batasun hori, hirugarren, euskara idatziari eta irakatsiari dagokala. Bi bide daudela, laugarren, batasun horretara heltzeko: berezkoa eta poliki-poliki, Jainkoak nahi badu, erdietsiko dena eta bestea «norbaiten» eraginez, ez urak bere bidetik lasai doazelarik, sortuko dena. Azkeneko batasun hau nahi zuen Eleizaldek, batasun hori zuen oihu larriz eskatzen *duela berrogei -ta-hamarren bat urte*, hilzoriko premian geundelako orduan.

Zer esan gerokoz? Eleizaldek, hiltzeko bezperan, eskatzen zizunari ez diogula jaramonik egin, lotsa gaiztoz batez ere, batzuek edo besteak ez minberatzearren. Hark hartuko zukeen bidea ez da, segur aski, guk hartuko gendukeena edo hartu nahi duguna: harena zuzena zen, agian, eta okerra gurea. Nolanahi ere, bide *bat* hautatu beharrean gara, zuzen nahiz oker; *status quo ante* delakoak ez garamatzi inora, galbide jakinera ez bada. Begik itsu omen ditu fedeak. Ez zizkion, haatik, ez begiak ez burua itsutu Eleizalde fededunari. Haren deia erantzun eske dagokigu oraindik. Eder eta atsegin da geure buruari ederretsiz bideztea, baina, zerbaitetan sinesten baldin badugu, gure buruaz kanpoko eta gaineko zerbaitetan, ez gindezke orain arteko bake ederrean, bakearen izenik merezi baldin badu, bizi.

(3) *Egan*-en, 1970, 11-26. Geroztik irakurri dut (*Agur*-en, noski) Zaloña jaunak egin zidan erantzun mireagarria, jakitez eta argitasunez ongi jantzia egileari dagokionez. Huts bat aurkitu nion, egia esan, horrenbesterainoko ausardiaz mintzatzeari zilegi bazait: Eleizalderengandik aldatu nituenei buruzkorik ez zela delako erantzun horretan agertzen. Eta erantzunak edo elkar-hizketak, irri eragiteko sortzen diren teatro-lanetan izan ezik, gaiari lotuak eta arrazoibide bati menderatuak behar dute izan. Ez dira ez hitz-aspertu bat egiteko, ezta ere nor bere burua nabarmentzeko egiten. Plaza-gizon ezaguna dugu gainera Zaloña jauna, Donostia inguruan behintzat, eta ez du horrelakoren premiarik.

A. VILLASANTEREN HITZALDIA ALTUBEZ

«GIZONA» ETA «EUSKALTZAIÑA»

Sebero Altube jaunaren itzala eta oroitzapena guregana ditzagun, minutu kokkor batzuetan baiño izango ezpada ere. Gure lagun zaharraren irudia eta irakatsi argiak gogoratu nahi nituzke. «Gizona» eta «Euskaltzaiña» izango dira nere lantxoaren atalak. Dena labor eta murriz, lan luzerik egiteko ez dela au garai egokia ba dakit eta.

I «GIZONA»

Sebero Altube jauna Mondragoen jaio zan 1879 gn. urtean. Soldadutza egin ondoren, 1901-ean Gernikara aldatzen da. Musika banda sortu nahi zuten emen eta berau eragitera etorri omen zan Gernikara. Baita sortu ta gobernatu ere egin zuen makiña bat urtean. Musika izan zan Sebero Altuberen gogoko sail bat. Jose Antonio Arana jaun gernikarra dabil orain Sebero Altube musikalaria bezala estudiatzen.

Gernikar emakume aberats batekin ezkondu zan: beronen izena, Gregoria Gangoiti. Ez zuten umerik izan. Gernikan bertan, «Alkartasuna» arma-fabrika bateko buru edo gerente izan genuen gero gure Altube. Pistola klase berri bat ere asmatu omen zuen, eta beronen legezko patentea atera ere bai.

Euskeraren kezka ia aur denboratik zekarren. Euskeraren aldeko lanentzat oiñarri sendoak billatu nahirik, Linguistikako liburuak, batez ere frantsesak, irakurri eta ausnartzera lotu zan. Utsune bat ikusten zuen berak gure euskaltzaleengan: gure euskaltzaleek euskera jaso eta landu nahi zuten, bai, baiña Linguistikak irakasten dizkigun lege eta gertakari nagusien berririk jakin gabe ari ziran («izkuntz jakintzarik ezpalitz bezela», dio berak), eta jakintza orren faltaz ahalagin asko alperrikoak eta beste asko kaltegarrik ziran euskerarentzat. Linguistikaren irakatsiak aintzat artu eta zabaldu: hori izan zan Altuberen kezka andienetako bat. Linguistikaren kezka onek eman zion Altuberen euskaltzaleetasunari bere jite berezia.

Euskaltzaindia sortu eta berehala, euskaltzain baten utsunea gertatu zan: Domingo Agirrerena. Eta ain zuzen, utsune hori betetzeko, 1920 gn. urtean, Altube jauna izendatzen dute. Gernikan, garai ar-

tan, beste euskaltzain bat ere bizi zan: Karmelo Etxegarai jauna, gipuzkoarra au ere, baiña Karmelo, Altube baiño geroago egin zan euskaltzain.

Errepublikako denboran Gernikako alkate jauna ere izandu zan Sebero Altube.

Aren lan nagusiak, 1920 gn. urtean asi eta 1936 gn. urtera arteko bitartean egiñak dira denak. Aipatu egingo ditut soil soilik: «Izkuntz jakintzia ta euskeriaren bizitzia» (sarrera-itzaldia, 1920). «Euskel itz Barriak. Eurok eraltzeko, erderaak zetara lagun egin bear deuskuen» (1922), *De Sintaxis Euskérica* (1920), *Erderismos* (1929), *El Acento Vasco en la prosa y en el verso* (1932), *La Vida del euskera. Divulgación de los principios de la lingüística general aplicables a su defensa* (1933), *Observaciones al tratado de Morfología Vasca de Azkue* (1934), *Más sobre la vida del euskera. Barrero euskerearen bizitzari buruz* (1936), ta abar.

1936 gn. urteko gerra sortu zenean, «emen ez dator gauza onik» esan da, Argentinara ihes egin zuen, eta gero andik Frantziara. Emen, Pabe-ko irian (Pau), ainbeste urte igaro zituen. Pabe-n zegoe-larik, 1957 gn. urtean, liburuxka bat argitaratu zuen frantsesez: «La fonction de la douleur». Filosofi alorreko gai bat darabil bertan. Fisikalariei siñistu behar badiegu, beroaren galera edo gutitze bat gertatzen da munduan. Gertakun orren ondorioz, mundua ezeztatu edo desegindu egin beharko litzake, baiña ez da desegiten. Beste aldetik, galera orrek nun izan dezakean bere ordaiña ez da ikusten. Esan nahi dut: galera orrekin egiten den zuloa, nola estaltzen den edo estaltzen ote den ere ez da agiri. Beste aldetik, nola edo ala zulo hori estaltzen dela bistan da. Non da misterio onen esplikazioa? Oñazean ez ote? Bai gizonak eta bai animaliak ere asko penatzen dira, neke-lan eta oñaze asko pairatu behar izaten dituzte. Neke, lan eta oñazeak jasatzean, eta edozein ahalegin egiterakoan ere bai, indar bat sortzen omen da, eta au izango litzake arako galera aren ordaiña. Orra itz gutxitan adierazita liburuxka orrek darabilen gaia. Nahiko bitxia eta pesimista da Altubek liburu ortan defenditzen duen teoria. Schopenhauer eta Platonen ikuskera beltzak agintzen du an; baiña utz dezagun hori alde batera. Altube jauna min eta samin asko ikusia zan. Batez ere, ainbeste urtetan atzerrian egote orren samiña

ezagutu behar izan zuen. Beharbada ortik erne zitzaion, beste askori bezala, giza-oiñazearen misterioa argitu edo esplikatu nahia.

Urrengo urtean, 1958 gnean. alegia, Gernikara itzuli zan. Eta an il zan 1963-an, 84 urte zituela. Gernikako kanposantuan ehortzia dago, eta ain zuzen, Karmelo Etxegarairen ondo ondoan. Bi euskaltzaiñen illobiak bata bestearen ondoan daude, nahiz eta Altube urte asko geroago illa izan.

Altube jaunak ba du illoba bat: Elisabeth Sauzon d'Altube, Parisen ezkondua. Berarengana, eta bai Gernikako Jose Antonio Arana jaunarengana ere jo dezake aren berri gehiago jakin nahi duenak. Azkenengo oni zor dizkiot nik emen jarrí ditudan zenbait gauza.

Gizon zeatz meatza, langillea, dena serioski eta benetan artzen zekiana, osasunaz ere asko arduratzen zena. Metoduaeren eta ordenantzaren barnean bizitzera eta lan egitera ohitua. Euskaltzaindiak bere lehen aroan izan zituen gizon prestu, langille eta jakintsuene-takoa.

II «EUSKALTZAIÑA»

Baiña aren bizitzako gora beherez eta giza irudiz apurreria auk esan ondoren, jaun orren irakatsi nagusi batzuk gogoratu nahi ditut, aren sarrera itzalditik artzen ditudala baitipat. Irakatsi auk, nere ustez, Altuberen «forma mentis» bezala dira, ark ahoz beti aipatzen zituenak, eta bere idazlanetan erruz eta aspertzeko gogoratzen dizki-gunak. Eta gaur emen oien aipamena egiteko ba da beste arrazoin bat: irakatsi oiek ez dutela beren gaurkotasunetik, den gutiena ere, galdu.

Gizona, gaur, iñoiz baiño gehiago, axaletik bizi da. Lau aizetara zabaltzen diren slogan-ak errazki iresten ditu, oietan egon ditek en egia, egi-antza edo gezurra neurtzen asi gabe. Orra slogan auetatik bat: «Kulturak salbatuko zaitu». Polita, ezta? Baiña egiatzkoa? Jum! Hori beste kontu bat da. Bai ta ez, esan beharko. Mataza nahasi batean sartuko giñake, slogan orren egia, balioa ta abar neurtu nahi izate ezkerotan.

Slogan orrek ba du, beintzat, arrisku bat, eta ez txikia, nere ustez. Ara zein: liburuak eta literatura ugaria, apaíña eta dotorea euskeraz egin ezker o, euskera salbatua dagoela, dena egiña dagoela

uste izatea. Eta hori gezurra izan. Gezurra galanta eta engaiñu boro-billa. Engaiñu ortan erortzeko arriskua bageneukala garbi ikusten zuen Altubek, eta orregatik ari zan beti izkera mintzatuaren garrantzia eta lehenasuna aldarrikatzen. Izkerak mintzatzeko egiñak dira, ezpaiñetan erabiltzeko; hori da aien lehenbiziko destiñua eta zeregiña. Idaztea, berriz, liburuak egitea, literatura lantzea, hori bigarrenko gauza da, gaiñetikoa mintzatuaz gaiñekoa, eta mintzatzearen urrengo behar duguna. Lehenbizikoa falta bada, bigarrenak ez gaitu salbatuko. Or dugu latiña: iñoiz izkuntza bat kultur tresna izan bada, latiña izan da noski. Nekez aurkituko da beste izkuntzarik, idazteko eta literatura egiteko orrenbeste erabilli izan denik. Idatzi eta irakurri egin da, bai, latinez, baiña orrek ez du latiña salbatu. Orregatik auxe zan Altuberen betiko leloa: euskera mintzatuari, biziari behar zaiola eutsi eta lagundu, hizkera bizia behar dugula, indartu, babestu eta sendotu. Euskera mintzatua ez dedilla itzali, bestela gureak egin du. Orra benetazko euskaltzaleak izan behar duen lehenbiziko kezka, kezka nagusia. Euskeraz mintzatzeari ez utzi. Euskera ezpaiñetatik ezkutatuko balitz, literatura idatzia eukiagatik, zer? Kulturak salbatuko gaitu, bai, baldin euskera mintzatua galtzen ez bada; bestela ez. Bego, bada, zutik lehenbiziko puntu au: euskera mintzatuari eman behar zaiola aurrengo tokia euskeraren aldeko lan, ardura eta kezketan.

Euskera mintzatua, bizia, orra zer behar dugun zaindu eta gorde. Euskera mintzatua, ordea, erriarena da. Erriak belaunez belaun, gizaldiz gizaldi, erabilliaren erabilliz, eskutik eskura bezala, gurasoetatik semeetara aldatzen edo pasatzen du. Euskaltzaleak, bada, erri euskera au behar du ondo ikasi. Erri euskera onen aurrean euskaltzaleak ikasle behar du izan eta ez maisu. Erriaren izkuntza den bezala behar du ikasi. Orretarako beharko du luze eta arretaz erriari entzun, adi egon, erri izkuntzaren legeak, dohainak, aberastasuna, esakerak eta abar miatu, aztertu, ikasi. Eta ez pentsatu guk gure aginduetara ekar dezakegunik erri izkuntza. Hura den bezalakoa da, eta bere bidetik joango da, guk nahi ez nahi.

Izkuntza mintzatua da, bada, nagusi. Au gal baledi, dena galdua legoke. Orduan zer? Literaturak eta idazteak ez ote du batere balio? Bai. Idazteak ere ba du bere garrantzia, eta ez txikia; baiña Altuberen-

tzat bigarrengo gauza da au. Lehenbizi, euskeraz mintzatzea; gero, idaztea.

Eta izkera idatzi onek izkera mintzatuaren lagungarri ta morroi behar du izan, eta ez etsai. Idaztea, Altuberentzat, izkuntza mintzatuaren lagungarri bat besterik ez da. Baiña ziñez eta egitez lagungarri izan dedin, idatz izkerak aho izkeratik gertu samar egon behar du.

Idatz izkera aho izkeratik urrun edo desberdin egotea, ordea, bi eratarata gerta ditekete. Ara lehenbiziko era: idatzi era batera egiten denean, eta irakurri eta itzegin bestera. Desberdintasun au itxurazkoa bakarrik da, ortografiatik eldu dena. Desberdintasun au frantsesez eta ingelesez ikusten dugu; gaztelaniaz gutxiago. Azalekoa bakarrik da, irakurri eta itzegin berdinean egiten den ezker. Orrek ez du, bada, idatz izkera eta aho izkera elkarrengandik urruntzen (irudiz edo izan ezik).

Baiña ba da beste desberdintasun bat oso kaltegarria: idatzi eta irakurri era batera eta itzegin bestera. Au da txarren txarrena. Desberdintasun au gertatzen denean, idatz izkera alde batetik eta aho izkera bestetik dijoaz, biak bananduta. Au da benetazko desberdintasuna. Orrelakorik gerta ez dakigun, idatz izkerak aho izkeratik urbil egoten ahalegin guztiak egin behar ditu.

Baiña onekin ez dago dena esana. Idatz izkerak, errikoi izateaz gaiñera, berdinean izatea ere nahi du. Beti berdinean ez, baiña mende batean ororentzat berdinean bai. Orra idatz izkeraren beste lege bat: batasuna edo berdintasuna. Badirudi lege au aixtian esan ditugunen aurka dela, baiña ez. Idatz izkera denontzat da, eta orregatik berdinean izatea eskatzen du. Aho izkera izkelgitan banakatua eta zatikatua egon ohi da, eta indar banakatzaille hori bestaldeatzeko, idatz izkeraren berdintasunak zaintzen du batasuna. Hori izkuntza guztiek egiten dute. Eta ontan iritzi bateko dira izkuntzalari guztiak. Ala ta guztiz ere, guk, euskaldunok, eztabaida-gaien artean darabilgu oraindik batasunaren auzi premiatsu au.

Erri jarraitzaille alde batetik, eta ororentzat berdinean, bestetik, behar du izan, bada, idatz izkerak. Nola egin, ordea, idatz izkera berdinean au, ororen au? Bizitarik sakon, sendo eta zabalen duten itz eta gramatikakiauk aukeratuaz, nagusitzeko jokera dutenak artuaz, alegia.

Altube jaunarentzat arau aukeratuak ez da gutxi gora behe-rako kontua, il edo biziko gauza baizik. Entzun bestela aren itzak: «Gogoan euki daigun egi itzal au: gaur eguneko giza-artu-emonetarako,

batasunezko eta errijaz adiskide bizi dan idatz-izkerarik euskeraan aurkitzen ezpadogu, gura nai ez, erdereetara joko dogula danok, ut-sune ori beteteko. Zoritzarrez, egi itzal eta samin orren ondorenak, larregi ere agiri dira, daborduko ere, euskaldunon artean».

* * *

Orain arte aipatu ditudan Altuberen irakatsi auek, aren sarrerá itzalditik jasoak dira, 1920-an egin zuenetik, alegia. Andik bi urtera Billera sonatua egin zan Gernikan, Eusko Ikaskuntzak eratua, eta bertan beste itzaldi luze eta mamitsua irakurri zuen Altubek: «Euskel Itz Barriak. Eurok eraltzeko, erderaak zetara lagun egin bear deus-kuen». Euskal iztegiaren arazoak goitik behera, oso zeatz eta sakonki, garbitzen ditu bertan. Altubek lan ortan proposatzen dituen ideiak beste behin azaldu nituen (Ikus EUSKERA 1963-64, 293-313), itzaldi orri orpoz-orpo jarraituaz. Orregatik ez dut emen ango bi puntu nagusiak aipatu baizik egingo.

Lehenbizikoa.—Iztegi gaietan garrantsirik andiena eman behar diogula itzen zabalgoari. Zabalgoa zera da: «área de extensión de una palabra». Itz batzuk Euskalerra osoan edo zati zabal samarrean erabiltzen dira, maiz eta arrunt entzuten dira, sendo sustraituak daude, osasun mardulez bizi dira: orra zabalgo andiko itzak. Beste batzuk, berriz, toki edo txoko batean iñoiz jasotakoak. Orain bada, zabalgo-rik txikiena dutenak nahiz andiena dutenak mailla berean jartzea, garrantsi berdiñekotzat artzea, hori da —Altuberen itzekin esateko— nahastetarako laguntasun ederra. Nahaste hori, Altuberen iritzian, maiz gertatu da gure aroko euskera idatzian. Entzun ditzagun, berriz ere, aren itzak: Zeruetako edo aingeruen euskeraz amesetan ibili eta lurreko au ezagutu eta ikasteko ez zaletasunik eta ez gogorik... Ulertu eziñezko euskeraz liburu eta idatz lanak egin eta onetara irakurlerik asko uxatu... Benetan euskeriak burua jasoteko dituan eragozpenai lagun egiteko, ezin zittekean gaur bide obarik autu...

Eta gaitz onen sustraia auxe genuke: itzen zabalgoaz kontu guti egiten dugula. Orregatik gaiñeratzen du Altube jaunak berak: Izkera gauzetan zabalgo orreri behar dan lotsia ta garrantsiya emoten ikasi ezpadaigu, eztogu sekulan lan ganorazkorik egingo; eztogu euskeriau indartu ta goratzeko arloan aurrerapiderik lortuko.

Bigarren puntua.—Ondoren onako auzi oni eltzen dio: jakin-tza gauzetan euskerak duen itzen falta, nola erremediatu? Ontan

ingelasa jartzen du Altubek guretzat eredu bezala. Nahiz eta latiniaren ume ez izan, ingelesak bildurrik gabe artzen ditu, kultura eta jakintza gaietan, latin eta griegotiko itzak. Eta guk ere beste ainbeste egin beharko genduke. Ingelesak onartzen dituen latin eta griegotiko itzak guk ere kezka gabe onartu behar genituzkela uste du, alegia. Ondo daki Altubek bere aroko idazleek ez dutela hori egiten. Alemana bera baiño ere urrunago joan direla bakar bidean. Baiña bakar bide hori artzea —dio berak— iñoizko kaltegiñena oraintxe litzai-guke. Jakintza gauzetako itzeetan ba da alako batasun bat errien artean eta batasun orretatik kanpora euskaldunok bakarrik gelditzea, ez dirudi zentzuzko gauza. Geuretakotu behar dugu, bada, iztegi hori, itzei, euskera antza emateko, aldakuntza lege batzuk behar denean ezarriaz.

* * *

Oneraiño Altube jaunaren irakatsiak, ia itzez itz aren lanetatik aldatuak. Baiña onenbestekin aski izango dela uste dut. Altube jaunaren irakatsi nagusi batzuk gogoratu nahi izan ditut. Ark gauza auek esan zituela ba da ia 50 urte. Ala ta guztiz ere, ene ustez, ez dute gaurkotasunik galdu. Bidezkoa zan, beraz, berorien aipua egitea, Maisu argi eta jakintsu aren oroitzapena egiten dugun bitartean.

Jainkoak egun on dizuela denoi.

JOSE ANTONIO ARANA JAUNAK, ALTUBERI BURUZ
EGINDAKO BIBLIOGRAFIA

21-9-1969

Euskaltzaindiaren urre-eztaiak amaitzera doaz. Berrogetamar urte onek beteta. aldi onetan izan diran euskaltzainik onenak goratzea bearrezkoa izan da, eta alan ari da Euskaltzaindia urte bete zear bere jaialdietan. Ona emen, Donostin, Altubereren txanda. Aita Villasanteren aoz eskeiñi deutsagu Altube Jaunari guztion biotzetako omenaldia. Bere merezia artu dau, azkenengo urteetan aztuta izan doguta. Neuk be, bere erri izan zan Gernikatik zeozer omenaldi onetan euki dagian, bere idazlanen bilduma au EUSKERA aldizkarira bialtzen dot. Ez dira, bear bada, idazlan guztiak emen aitatuko, baiña bai geienak. Asiera baiño ez bada be, bidea idigita dago; ea nork jarraitu ba dago!

1916 *Zortziko*, Euskalerriaren Alde, 1916, 56 orrialdean. Erderaz.

- 1919 *Bostarrika*, RIEV, 1919, Xgn. Tomoan, 369 orrialdean. Euskeraz.
- 1920 *Euskeraren Joskerea dala ta*, Euskal Esnalea, 1920. Euskeraz. *De sintaxis euskerica*, Euskal Esnalea, 1920, 111 orri. Erderaz. *Erderatiko itzak, itz barrijak eta antxiñako itzak*, EUSKERA, 1920, 2gn zerbakia, 44/54 orrialdeetan. Euskeraz.
Izkuntz jakintzia eta euskeriaren bizitzia, 1920-ko Abenduaren 28-an eginiko Itzaldia, bere euskaltazain sarreran. EUSKERA, 1921, lgo. zerbakian, 3/49 orrialdeetan. Euskeraz.
- 1921 *Euskera Gaiak: «AL» «NOIZ?»*, Euskal Esnalea, 1921. Dagonilla, 212 zenb. 153/154 orrialdeetan. Euskeraz.
- 1922 *Euskel itz barrijak. Eurok Eraltzeko erderoak zetara lagun egin bear deuskuen*, Eusko-Ikaskuntzak Gernikan 1922 gn. urtean izandako Batzar ospetsuan irakurrinikoa. III gn. Eusko Ikaskuntza, 78/93 orrialdeetan. Euskeraz.
- 1923 *De fonética vasca*, RIEV, 1923, XIV gn. Tomoan, 517/534 orr. Erderaz.
- 1928 *Gernikako egun gurenak eta euskerazko kantak*, Euzkadi, 1928. IV. 5. Euskeraz.
Euskalerriko ekandu onak, Gernikan, 1928-ko Uztailla. Txistulari aldizkaria, 3 gn. zerbakia, 2 gn. orr. Euskeraz.
- 1928 *Yosukisto gure jaunaren nekaustea*, Y. L. Basterrexea-tar Agustin 1750 garren urterontz egille.—Y. L. Galdos-tar Erroman 1928 garren urtean argitaratzaille, RIEV, 1928. XIX gn. Tomoan, 653/4 orr. Euskeraz.
- 1930 *Erderismos*, Idaztegia-Irarkola Gaubeka, Bermeo (Bizkaia), 1930, 316 orri. Erderaz.
- 1932 *El acento vasco (en la prosa y en el verso)*, Gaubeka, Bermeo. 1932. 332 orri. Erderaz.
Aurreskuaren alde, Txistulari aldizkarian, 25 gn. zerbakian. 1935, 5 orri. Euskeraz.
- 1933 *Aita Donostiaren lan ederra*, Txistulari aldizkarian, II gn. aroa lgo. zerbakia, 3 orrialdean. Euskeraz.
Kanpion jaunaren omenez, Gernika, 1933.8.10, Txistulari aldizkarian, II gn. aroa, 2 gn. zerbakia, 3 gn. orrialdean. Euskeraz.

Notas sobre el santoral vasco o Deun ixendegi euskotarra, de Arana Goiri'tar Sabin, EUSKERA, XIV gn. urtea, II zenbakia, 153/196. *Euskaltzaindiari*, EUSKERA, 263/265 orrialdeetan. Euskeraz.

1934 *Observaciones al tratado de «Morfología Vasca» de don R. M. de Azkue*, EUSKERA, XV gn. urtea, I-II zenbakiak, Gaudubeka, 232 orri. Erderaz.

La vida del euskera. Divulgación de los principios de la lingüística general aplicables a su defensa. Itzaldia, Donostin irakurrirakoa eta Bilbon argitaratua, Editorial Vasca, 1934, 108. Erderaz.

1936 *Más sobre la vida del euskera*. EUSKERA. Erderaz.

1949 *La unificación del euskera literario*, Eusko Jakintza aldizkarian, 1949, III gn. zenbakian, 181/204 orrialdeetan. Erderaz.

1951 *Sobre el vocablo vasco «gudua»*. Homenaje a don Julio de Urquijo, Donostin, 1951, Igo. Tomoan, 351/360 orrialdeetan. Erderaz.

Observaciones a unas notas de Ch. Bouda. Eusko Jakintza aldizkarian (?). (Separata bat daukat, urte gabe). Erderaz.

1955 *Literatur euskera (sobre sintaxis vasca)*, 1955n idatzita eta EUSKERA aldizkarian argitaratua, 1956, 3/13 orrialdeetan. Erderaz.

1959 *Olahide ta «Giza-soiña»*, Eusko Gogoia, 5/6 zenbakian, 507/8 orrialdeetan. Euskeraz.

1958 *La fonction de la Douleur*, Pau, 1958, 120 orri. Prantzeraz.

1959 *Eibartarrak eta euskera*, EUSKERA, 1960, 61/65 orrialdeetan. Gernikan, bertan urtean idatzita. Euskeraz.

1960 *Euskerari buruz*, EUSKERA, 1960, 329/333 orrialdeetan. Au be Gernikan idatzita. Euskeraz.

Gernika, 1969'ko iraillak, 13.

ARTETXE JAUNAREN HITZALDIA KARMELO ETXEGARAIZ

Bizitzak dakartzkien gauzak abetxek. Ez nuan auxe beñere pentsatuko. ¿Zenbait urte gertakizun artatik? ¿Berrogei ta bost, berrogei ta sei? Nere jaioterrian zan. Azkar zabaldu zan berria. Bandua jo zuten. Erriko ezkiña guzietan egin zuan alguazil edo meriyuak deadar eta aldi bakoitzean berri auxe.

Erritar ospetsu zan Karmelo de Etxegaray jaunak Euskaltzaindiko sarrera Errikoetxe gela nagusian egin bear zuala illunabarrian.

Alkate jaunak erritar guziei dei egiten zien. Alegia joan zitezela Ayuntamientura don Karmelo-ri omenaldi egitera.

Mutil oso gaztea izanagatik ni ere joan nintzan Ayuntamentura.

Ondo gogaratzen naiz Karmelo de Etxegaray jauna nola sartu zan saloian eta egin zuan itzaldiaz. Mogeltarrak erabilli zituan aotan. Gogoratzen naiz baita ere Euskaltzaindiak asiera ta bukaeran errezatu zituan otoitzaz. Baita ere gogoan daukat juntakizuna amaitzean erritarak txalo bero egin ziotela Don Karmelo-ri.

Baita ere ondo gogoratzen naiz biyaramonean Erriko-etxearen arkupetan nola kruzatu nintzan Karmelo de Etxegaray jaunarekin. Ordua ere esango nuke. Arratsaldeko ordu bata terdian edo ordu biak laurdena gutxiagotan.

Bakarrik eta presaka zijoan Don Karmelo. Pauso motx eta azkarrak. Nik esango nuke gizon bixta laburren pausoa zala. Begira gelditu nintzaion izkutatu zan arte.

Nork esango zidan orduan neri, Gipuzko Diputaziyoko gela nagusian bertan iya berrogei ta amar urte pasata Euskaltzaindiak Don Karmelo-ri eskeiñitako omenaldi berezi onetan nik neronek itz egin bearko nuela?

¡Bizitzak dakarzkien gauzak!

Gure txikitako eta gaztetako urteak bere oroimen errespetagarriakin beteak izan ziran.

Gure gurasoak Don Karmelo-kin batian ibilliak izan bait ziran eskolan.

Bai omen zan sasoi artan Azpetitiko errian maixu napar pama aundikoa: Don Leoncio Ventura. Estella inguruko erri txiki batekoa: Oteiza de la Solana.

Nere aitak askotan kontatu oi zidan nola maixu onek Karmelo mutiltxoaren erantzun arrigarriak entzunik, danon aurrian nola esaten zion:

—*Tú serás un hombre, Carmelo. Tú serás un hombre.*

—Gizona izango aiz, Karmelo. Gizona izango aiz.

Gizona gizona bezelakoa izan genuan Karmelo de Etxegaray eta Korta jauna. Biotz xamur, egiazko kristau zintzo, langille purrukatu txiki txikitandik.

Biotzeko lagun ditudan Fausto Arozena eta baita Fernando del Valle de Lersundi jaunak, askotan kontatu izan dizkidate Don Karmelo-ren bizitza benetan garbi ta umillaren xetasunak.

Gure erriaren arrokeriari arpegi ematen dioten zer-nolakoak. Ez ditut emendik esango, bañan norbaitek jakin nai balituzke esango nizkieke ixillean.

Goramen ordu onetan Don Karmelo Etxegaray-ren bizitz argitasunak auxe dakarkite burura. Gure Karmelo-ren bizitz detalleak ez dirala bere izen argi ta garbiaren lotsagarri, baizik guri lotsagorri bizi bat sortuarazteko.

Oraindik egun gutxi, Gure Patroi Aundiaren eguneko arratsaldian, nere errian dagon Don Karmelo-ren irudi ingurura joan nintzan. Bera jaio zaneke etxe aurrian umetxoentzat jolas-leku zuzenduta dago gaur paraje ura. Luzean jokatzeko frontoia zan joandaneke mendeetan. Etxegaray-ren irudia orain dala lau urte ipiñi zan, bere jaiotzako eun urte betetzian, 1965 garrenian. Arratsalde argian umearen jolas deardar alaiak betetzen zuten bazter polit ura. Elizako torre zarra dauka zaindari alde batetik. Izarraitz-ko arkaitz larru-utsak bestetik.

Pixkatian egon nintzaion irudiari begira. Eta burutapen auxe etorri zitzaidan. Karmelo de Etxegaray jaunari egiazko onore ta laguntasunak oso berandu etorri zitzaizkiola.

Bada bere bizitzan pasaizo agergarri bat. Gaztea zan oso aita il zitzaionean. Bizi bearrak eragin zion Karmelo gazteari eta bere pamili ingurukoari Gipuzko kostalderi bateko sekretario kargua eskatzera. Edadea etzeukan artean, orduan eskatzen zana beintzat, bañan beste edadeko gizon zentzuko batek pimatuko zituala Karmelo gaztearen lanak agindu zuan. Orrekin legearekikoak beteko zirala.

Erri artako Ayuntamentuan ba ziran Karmelo-ren aldekoak, bañan etzan kontsegitu kontzejalen bateko iritzia.

Gaur irripar tristea eragin arazten digu ainbeste ta ainbeste ager-erakusle, obeto esateko, salatari zaigun gipuzkoar ayuntamentuaren ezezko erabakiak. ¡Zorioneko erabakia! Jaungoikoak ondo dakizki bere bide zuzenak, aldi askotan bide garratzak ba dira ere.

Entzun egin bear zitzaion nolako errespetuz itzegiten zuan Don Karmelo-tzaz bere anai Don Boni-k, Euskaltzaindiko baita ere izandakoa.

Don Boni ere ba zan zerbait euskal estudio alorrean, eta etzan bakarrik noski anai zarragoari zor zaion begiramena, ez. Neretzat zerbait geiago ere ba zen. Eta zerbait geiagoko au pamiliatzaz gazte gaztetatik sakrifikatzea tokatu zitzaion anai zarrarenganako errespetu ta eskerron bizi-bizia zan.

Don Karmelo-ren esturio bideak berezko bideak izan ziran. Etzuan beste aukerarik izan. Titulo bat bakarrik izatea etzitzaion posible izan. Bere buru-maisu izan zan beti.

Bañan alaz da guztiz ¡lan arrigarriak bereak! Erdi-mendeko ixtori jakintsu eta espezialistari Don Karmelo-ren *Las Provincias Vascongadas a fines de la Edad Media*, liburu benetan aipagarria serbitzeko suertea izandu det Diputazio ontako liburutegian.

Baita ere tokatu izan zait ixtori espezialista oieri entzutea nola ditekean titulorik gabeko batek orren goi-mallako liburu argia eskribitu al-izatea. Neri olakoetan ixillik egotea iruditu izan zait egokiena. Irriparez begiratu izan diet orrelakoei geienetan. Bañan erantzuera etzait iruditzen zailla eta ezta gutxiagorik ere.

Orrelako lanak egin ditezke benetako jakin-zale izan eta bide batez arrokeri guziak uxatuaz egiazko izpiritu umilla eduki-ta.

Lenago aitatutako Fausto Arozena adixkide biotzekoari aditua naiz askotan berak Don Karmelo-ri entzuna: —Ni, nere bizitza guzian ikaslea izango naiz. Alaz da guztiz makiñabat jakintsuk beren liburu eta esturioentzako itz-aurre eske joan zitzaizkion Don Karmelo-ri.

Mediku eta eskritore ospetsu izandako Marañon jaunak zion, itz-aurre baten oparia etzaiola iñori ukatu bear. Zenbat eta zenbat itz-aurre idatzi zituan ez dago esaterik.

Ainbeste ez, jakiña, bañan ¡zenbait itz-aurre tokatu zitzaion eskribitzea Don Karmelo-ri ere! Bere eskuarteko lana utzi bearra eragingo zioten konpromisoak. Don Karmelo-k etzian beñere iñori ezetzik esan.

Bañan ez bakarrik itz-aurreak. Zenbat debaldeko kolaborazio etzituan bidali Jainkoak bakarrik ezagutzen zituen errebitetara.

Gogoan edukitzekoa da, eta bere bibliografia lanetan ari diranak alderdi au ezin aaztu lezakete, bestela utsune aundiak izango dituztela ziur izan.

Jario oso errexeko estiloa zuan, eroso, apaña. Idazteko egokitasunari begiramen aundia zion. Letra ederra zuan gañera. Oso begitan zuan traketskeria.

Bertsolariak —bere denborako bertsolariak— etzituan maite, zarpaillu ta sastar oso iruditzen zitzaizkion.

Kanta paperak entzutean lotsatu egiten zan ta baita sumindu. Askotan arrazoi paltarik etzuan, baña etzion igarri bertsolariaren doai izkutu ta bereziari. Olerkari biozko izateak ¿ez al zizkion bertsolarien ganako burutakizunak lausotzen?

Dana dala, Euskalerritari gogor oso lotu zion bere anima D. Karmelo de Etxegaray jaunak. Adimena Euskalerritik kanpo larreatzeko okasioak izan zituan Menendez y Pelayo-ren aizken-nai betetzaille izandakoak.

Bañan Euskalerrientzat leial beti izan zan. Etzan nolanaiko leialtasuna berea.

Leialtasun bizi oni onore egiñaz, Araba, Bizkai eta Gipuzkoako Diputatziyuak alkar artu ta iru probintzietako kronikari egin zuten.

Baita berak kargu aipagarri onen erantzunbearrak benetan bereganatu.

Gernika-n il arteraño bizitzeko asmoa artu ta bete zuan. Gernikatik, gure-gure dan Arbola itzalpetik zabaldu zituan bere adimen argiaren aizken izpiak.

Gernikan il zan Karmelo umil ta aundia.

Gizon bakoitzaren eriotza bere bizitz-antz irudia dala esango genuke, eta Karmelo de Etxegaray jaunaren eriotzak irudikizun goienekoa daukala ezin ukatu.

Eriotza orretan gure Euskalerrriaren ganako leialtasun garbiak dizdiratsu egiten digu argi biziz.

¡Leialtasuna! Karmelo-ren bizitz bilduma, orixe: leialtasuna.

Leiala izan dan gizonari errespetua zor zaio. Gaur eguneko munduan errespetua gutxi-etsita ikusten ba degu ¿ez ote gizonak bere buruarenganako errespetua galduta dabilrelako? Gizona benetan errespatagarri izateko, aurren-aurrena bere izateari bear dio giza-lotsa.

Eta nik orain arte nere erritar ospetsu Karmelo de Etxegaray jaunaren omenez esandakoak, bere Euskalerrriarenganako leialtasunezko birtute arrigarrian korapillatu nai nituzke.

Leial beti jokatzek lanak ditu. Biotz oso-osea lotu eta beartzen bait du leialtasunak. Baño baita ere iraun-erazi. Iraun.

Fueroak azpiratu zituzten urte beltz artan Karmelo gazteak amaika urte zituan.

Xeetasun au ez det uste bear ainbat artu izan danik gogoan, eta artzekoa dala ez dago batere dudarik.

Txikia izanagatik une triste ura etzizaion beñere aaztu.

Askoren azal gogorrean orrelako gertakizunak txirristatu egiten dute, bañan ba dira gizonak bere bizitz guzirako bere barren ixillean markatuta gelditzen diranak.

Oetakoa izan genun Karmelo de Etxegaray jaun agurgarria. Eredu bikaiña bai, benetan, gaur egunian guretza.

ZUGASTI JAUNAREN HITZALDIA INTZAGARAIZ

Jaun-andreok:

Ez nintzan izan Euskaltzaindiaren azkeneko batzarrean. Eta, egun artan bertan, jo zidan telefonua Zeletak: nere izena eman omen zuan norbaitek, Dn. Ramón Intzagarai, euskaltzain izanaren omenez itzaldi labur bat egiteko. Gero, bi egunen buruan, Euskaltzaindiko idazlariaren gutun bat artu nuan, eta berri ori bera ematen zidan, eta esateko egingo nuan ala ez.

Eta nik ezin ezetz esan, iñolaz ere.

Mirakrutzen, moja prantsesak neskontzat zuten ikastetxean apaiz zala ezagutu nuan nik Dn. Ramon. Umea nintzan artean. Altzako eliz-barrutikoa zan etxe ura te sarritan joan bear izaten zuan Altzara. Oso etzekoa zan gurean; orregatik, nik ura baño len ezagutu ninduan ark ni, artean ez bait-nintzan ni iñor ezagutzeko gauza.

Ni Anixeto izan nintzan beti Dn. Ramonentzat; ume nitzala Anixeto; ta gero, ni apaiz eginda, biok San Bizenten, ura koajutore ta ni kantore ibiltzen giñanean ere bai: beti Anizeto. Maite-maite nindun Don Ramonek; eta nik ere bai Dn. Ramon. Maite nuan eta errespetua nion.

Onetxegatik erantzun nuan baietz eta onetxegatik naukazute orain zuen aurrean itz-jario.

Dn. Ramon zer zan, nalakoa zan?

Gizona zan: atsegina, argia, apala, gizartekoa.

Ba-dakizute: gizonak, batzuek gizonak izan oi dira, ta beste batzuek gixonak. Don Ramon gizona zan, itzaren betekoa, eta gizona, beste zera oiekin guztiakin ornitua.

Eta apaiza zan, apaiz ona. Gizona, itzaren betekoa, oñarri zuala, apaiza ere ona, jatorra, zintzo, itzaren betekoa.

Ortaz gañera, langille purrukatua.

Goizean bere San Bizenteko lanak zintzoro egin, eta gero lanari ekiten zion, buru belarri. Bere etxean lenenik, eta gero, Etxe ontako (Diputazioko) liburutegian, batipat. Orain irakurle asko biltzen da liburutegi ortan; orduan bi izan oi ziran, noski, ia egunero liburutegi ortara joaten ziranak: Dn. Julio de Urkijo ta Dn. Ramon Intzagarai. Biak, bakoitza bere lanera: liburu bat artu, ta papera ta lapitza, ta... irakurri ta idatzi.

Orregatik ez da arritzekoa Dn. Ramon asko-ikasiya ta asko-jakiña izatea. Neronek irakurri izan det bein baño geiagotan, emengo egunerokoetan, Dn. Ramonentzat norbaitek esaten zuana: «El cura erudito de San Vicente».

Eta ongi esana, noski! Ba-da ark egindako liburu eder bat, eta ez txikia: *Historia eclesiástica de San Sebastián* deritza. Donostiko eliz-kondaira aztertzen du. Eta ezin ukatu, beste asko baño aurrerago ta sakonago iritxi zala Dn. Ramon liburu ontan; eta askok erabilli dutela eta erabilliko ere eskuartean, ixtori-saill ortan argitasun izateko.

Dn. Ramon il-da gero, Dn. Miguel Zubiarrain, San Bizenteko sankristauak eman zidan onako kuaderno au A. B. C. ta abar dauzkan bere orrietan, gordetzen zuan D. Ramonek maiteki oargarri iruditzen zitzaion guztia. Gauzik geienak euskerari dagozkio. (Badago gai oni buruz jakingarririk pranko: itzak, esaerak, aditz-jokoak, gramatika-puntuak, arrantzaleen izen-goitziak -Donostikoenak, jakiña-, itxas-muturren izenak, bertso politak e-a. Entzun onako au adibidez:

*Aita Bixarrek ekarriko du
txalupa bete berdela;
Ama Tripollak Altunenetik
bonbilla bete mixtela...
Bonbilla bete mixtelarekin
altzoa bete okela...
Gaberdireko jarriko gera,
arraigorriya bezela!*

Or dezute Dn. Ramon, potorrua uretan bezela, bere xaltzan murgildua!

Kuaderno au, euskerari buruz, altzor aberats-aberatsa da.

Bañan, euskel-gaia utzi, ta beste zerbait esan nai nizuteke oraingoz.

Kuaderno onen orrietan ere agertzen da Dn. Ramon gurea asko ikasiya zala. Bere barruan orri askotan *griegoz* idatzitako itzak eta lerroak ere ba-daude.

Beste batzuetan, berriz, ba-daude itzak, lenbizi euskeraz ipiñiak, eta gero, *griegoz*, alemanez eta prantssez ezarriak, euskel-itzaren ordekoak.

Nik ez dakit zenbaterano ezagutuko zituan gure Dn. Ramonek izkuntza auek. Bañan, agian, jakin zezakean eta, jakin ere, ba-zekin: *El cura erudito de San Vicente* deitzen zionak.

Lenbiziko atal au bukatu baño len, beste ikutu txiki bat eman nai nioke Dn. Ramonen izakerari.

Donostiarra zan, oso donostiarra, donostiar jatorra; bañan, ez Donosti guztiko donostiarra; Bulebarretik kaialderakoa, Urgull-alderakoa, baizik. Gutxitan ibilli oi zan Donosti berriko karriketetan. Ala ere, Bulebarretik Antiguaaldera ibilli oi zan; baña, beti itxasoa begien bistan zuala, kresalag aurpegia igurtzitzen ziola. Ain maite zituan itxasoa ta kaya ta arrantzaleak. Arrantzaleak maiteen noski! Orregaitik aitatzen zituan bere Donosti-Donostiko euskera jatorrean ainbeste bider eta ain maiteki!

1919 urtean egin zuten euskaltzain Dn. Ramon Intzagarai, apaiz jauna. Eta ez noski, eliz-kondairan eta griego, aleman eta prantsesean asko jakiña zalako; ezta Donosti ta kaya ta arrantzalleak

asko maite zitualako ere. Euskera-maitea zalako, baizik, eta euskara asko zekilako ta euskaraz asko ta ondo idazten zualako. Jakin, non-bait, batek baño geiagok, itz lauz eta itz neurtuz, idazle jatorra zala.

1892 urtean asi zan, noski, gure Dn. Ramon bere lantxoak argitaratzen. *Euskalerrria; Euskal-Esnalea; R. I. E. V.* aldizkarietan agertu ziran. Lenengoa *Euskalerrria*-aldizkariaren 404 orrialdean irakurri det. *Galdera polita* deritza.

Entzun:

Aizazu, Maritxo!

Ama dago miñez?

— *Miñez? Ez, jauna, ez!*

Ta asi zan negarrez.

Andik pixka batera

esanik dolorez:

— *Galdera polita:*

nere ama il-ta!

Gero asper gabe ekin zion, idazi ta idazi. Aldizkarietan agiri diran lanik geienak itz neurtuz egiñak ditu.

Eta saria irabaziak, gañera. Itz lauz egiñak bi lan billatu dizkiot: *Kulubix* eta *Antzerki Zarra*: biak sarituak. *Kulubix* irakurgai bixi-bixia, luxe-luxea, arrantzale-girokoa. *Antzerki zarra*, Donostiko ixtori-kutsukoa.

Ona orain olerki batzuen izenak: *Aizkorri, Umezurtz, Arrantzale batek itxasoari, Zorion Iturritxo, Seme Aberats, Jerusalem Jerusalem, Donosti kixkaliyari, Koruko Ama Birjiñari, Ume zurtzaren negarrak*, eta beste asko ta asko.

Aldizkingietan azkena agertzen dana «Karmelo Etxegarai», izenekoa da, noski. 1925 urtean azpeitiar jaun leñargiaren eriotza zala-ta egiña.

Itz lauz, *Ipuyak* izeneko liburuxka bat ere egin zuan. *Argian* ateratakoak xortaou-ta, noski.

Eta, azkenik, antzerki txiki bat aitatu bear det:

Kontxexi ta Petratxo, nexka txikientzako 1918an egin zuan alkar-izketa atsegiña.

Emagun beste urrats bat Dn. Ramonen bizitzan.

Intzagarai, apaiz jaunak, euskera-alde egin zituan lanen berri osoki eman nai duanak, nai ta ez, *Argia* aitatu-bearra dauka: 1921 urtetik 1936 urterafio ain lan bikaña egin zuan *Argia* asterokoa.

AGUR!

Goiz-goiz eldu dan argia, illunabarrerako agurka da. Bañan, irakurle, orain datorkizun *Argia* onek ez luke illunabarrrik ikusi nai; illunabarra amaitza bezelaxe litzaioke-ta. Beti argi; luzaroan euskaldunen alde argi ta argi! Giza-lanak odoyik eta lanbrorik gabe izatea, gauza zalla da, noski; gizonak berekin daramazki-ta betiko txurriyoko zirpillak. Utsale izango gera gu ere, ta orrela ibilli bearrak, alik eta Jainkoak, bere baitan, osatu gaitzan arterafio. Bañan, utsale geranok, osabide, marratx gatozenontzat ongille, Jainkoa zaigu; ta *Argia-ren idazle* tentel-xamararak, Beroni argi-eskeka gatoz, oraingo ta geroko lanentzako.

Lenbiziko agur eztitsuen a Jainkoarentzat, beraz. Gure mendiyen tontor eta gallurrak, itxasoaren burrundak, ortziko argi, odoi, aize, bidaxoi eudi-zapar eta oñazkarrak Jainkoaren nagusitasuna dakarkigute; ta euskaldunen biyotzak nagusigo orretarontz menderatzea: orixe guretzat eginkizunik bikañena noski ta noski!

Apezpikuaren bedeinkapenaz ornitu-ta gatoz. Beronen baime-na, belaunikaturik, artu degu. Zer aldi atsegina orretxen eskuz Jainkoaren baietza bait-zetorkigun! Pozak eguteratu gaitu, ta egutera irtara luzaro begoz gure etxe mirrixkaren atek eta leyoak. Apezpiku jaunari agur maitetzua!

Agur sutsu bat Euskalerriko izparringi ta aldizkingi guztiai, *Argiaren* orriak gogoz eskeifiaz.

Agur euskaldun guztiai; ta lagundu digutenok eta lezakekigutenentzat: oyentzat agur eta biyotzaren gifañarra! Ez bitez lekereratu; begoz gurekin illunabarrak goibeldu ez ditzan. Gure etxean izango dute zer jan, zer edan, zer ikasi, zertaz bizi, non etzan, zer maite...

Gure etxe ta atariyetara gatoz: Euskalerrira. Ta Euskalerriak ¿ez al du euskerazko papertxo bat merezi? euskaldun geyenak ziaroko gauzetan gaude gain onetan. Utsune ori betetzera dator gure lana, ta entzun: gogo barrengo utsunea bete dezatekenak, edo artara-

ko leyatzen diranak, ez dira, noski, arbuyatu bear; gutxiago, herriz, inkurriyopean gaitxetsi.

Esan oi da, euskerazko gogo-lanak alperrikakoak dirala, euskera artarako gai ta zoar ez dalako. Ori dasakenari, oraintxe alderdi ego-kia datorkiyoqe, gure lantxoak ikusi-ta, bere iritzi makurra ayenatzeko.

Orain arterañoko euskerazko lan ederrak irabazi duten toki garayean begoz; gure lana beeragokoa da; lurraren axalean ibilli nai giñake, oraindik ortxe daude-ta euskaldunen abarkak eta mantarrak; bañan, astero-astero gure papertxoan asko ikasi dezakete gure irakurle maiteak, uste gabeka ta pitin-pitinka eragin oi diralako, nagusitzara daramaten gizarteko jakinbide guziak.

Agur Jaunak, eta laxter arte!

* * *

Ez dakit non ikusi dedan argazki gogoangarri bat, —ba-diteke neronek etxean eukitzea ere—. Argazki artan bost gizon ageri dira, oker ez ba'nago: Dn. Anbrosio Zatarain, jaun leñargia (oraingo gure Zatarainen aita zana), Gergorio Mujika Jauna, JEME zana, Dn. Bitor Garitonaindia, Dn. Jesus Karrera ta Dn. Ramon Intzagarai; azkeneko iru onek apaizak.

Bost oiek izan ziran (bost oiek beintzat bai) *Argia*, orduko asteroko ederra sortu zutenak. Zor aundia diete gure mintzaira maiteak eta Euskalerrriak asteroko ura sortu zuten gizonai!

Eta, ain zuzen, *Argia*'n agertu zan lenengo lanari *Agur* deritza; eta bere barrenean *Elurmendi* izen-ordea ageri da. *Elurmendi* Inzagarai apaiz jauna zan.

Argia'k lenengo atala beti *Astea* izan oi zuan; asiera artan, beti Dn. Ramonek egiña; gero ere bai askotan. Amaika gogoeta eder, gozo, bizi jalki zuan Elurmendik dotore asko apaintu-ta, bere asteroko *Astea* artatik.

Eusko-umorea ba-dala ta ez dala itzaldiak entzun izan ditugu, atsegin askoak. Elurmendiren lan oiek irakurtzea naikoa, par-irri gozoa egiteko ta adur-jario gelditzeke.

Argia'k ere (Argiakoak obeki esan) gertatu oi dan bezaia, nekerik asko izan zun asiera artan. Gai ori ikutu zuan Elurmendik aurrenatako *Astea* batean.

Orain arte kabuxak ipiñi zion izen bere lanari. Eta, besteak beste, ala dio:

«Ala galdetu omen zioten bein batean Tutuluxi:

—I Tutulux, ezer arrapatu al dek?

—Orain arte kabuxak. Lupiyak ere etorriko dituk!

Guri ere beste ainbeste gertatzen zaigu. Kabuxetan gaude; bañan, lupi-garaya elduko zaigu. Bitartean, gure lanean arduratsu egongo gera, naiz arrai ederrak ez atxi.»

Oar bi zati txiki ontan: Euskeraren alde lanean lertzeko ere gertu zegola Dn. Ramon. Ta, biotzean zeramana irteten zitzaiola lumaren muturretik: itxasoa, arrantzaleak, kaya, kabuxak, lupiyak...

Argia'ren lantegira sarrio joan oi zan gure Dn. Ramon, eta geinetan ba-zuan izkirimirri parragarriren bat esateko. Bi ba-dauzkat gogoan neronek-neronek entzunak:

«Bein batean bi gazte omen ziatziken kostako trenian. Gelditu omen ukan trena ta Patxik galde Pellori:

—Pello, nun gaudek?

—Eta Pellok:

—Etzekiat, baño, laxter ikusiko diat. Retreten gaudek.

Orduan Patxik:

—E! Mokaru bat artu bear diat!

Eta Dn. Ramonek bere algara gozo luzea zuan; eta parrez alde egin.

Beste bein.

Ba-omen zan kayean Kanpanario-kalean etxe bat zuan gizon bat. Etxe orren bodega ta ganbara alkilartzeko omen zeuzkan. Eta anuntziyoa jartzea erabaki omen zuan. Artu ol bat eta ikatza, ta onela jarri omen zuan:

«Sakilla bódega y gánbara. De la gánbara se ve la frageta».

Entzutekoa zan gero, aren ja, ja, ja, algara luze-gozoa.

Baña, gero?

1947 urtean il zan Dn. Ramon. Amar azken-urteetan ez omen zion, noski, inork par-irrik ikusiko ezpañetan. Bildurra sartu omen

zitzaion ezurretaraño ta biotz-ondoraño tristura. Eta bildurra jean ba'zitzaion ere, tristura ez.

Tristurak bizi omen zuan, eta azkenean, tristurak ill. Artetxerekin egiten omen zuan ia egunero bere ibill-aldia Kontxa Gañean. Beti illun, beti triste, beti itun. Euskalerrian odei illunak ikusten omen zituan, eta bere euskera maite kutunarentzat, argi-izpirik ez iñondik.

Eta len ain parre gozoak egiten zituan Dn. Ramonek, ezin par-irri txikienik ere egin. Gaur bizi balitz, zer esango ote luke? Parre gozorik egingo ote luke? Bai noski! Nik uste!...

Jaun-andreak! Gaur euskerak txusperraldia du. Txusperraldi onen ondoren, bizi kementsu-zabala opa ba'diogu, lan egin dezagun gogor, Dn. Ramonek eta aren antzeko gizon jatorrak egin zuten bezela.

Eta orain, gizon oietako lauren omenez, batzar aundi eder au egin degun ezkeru, jo txalorik beroenak Dn. Ramonen eta aren antzeko gizon jatorren oroiz eta gorapenez.

CARTA DEL MIEMBRO DE HONOR DON RAMON MENENDEZ
PIDAL, CON MOTIVO DEL CINCUENTENARIO

Sr. D. Juan San Martín Ortiz de Zárate
Secretario de la Academia de la Lengua Vasca.

Mi querido amigo:

A Ud. como Secretario de la Academia de la Lengua Vasca me dirijo para que me haga el favor de transmitir a esa Corporación mi profundo agradecimiento por haberme nombrado Miembro de Honor.

Estos momentos me traen el recuerdo de tantos amigos queridos, las grandes figuras de Urquijo, Echegaray, Azcue y, ahora, Mendizábal a cuyo aliento debo todo el muy antiguo fervor que siempre he sentido por la venerable lengua vasca.

Esta es, también, la ocasión de hacer muy cordiales votos por la prosperidad de los estudios vascófilos, que desde principio de siglo vienen floreciendo de modo envidiable. Mucho querría yo, vuestro último compañero, poder contribuir en algo a ello.

Muy afectuosamente,

R. Menéndez Pidal